

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı

Cilt 54 (2023)

Ankara University
Faculty of Political Science

The Turkish
Yearbook of
International
Relations

Volume 54 (2023)

Ahmet Burak Baykuş - Pelin Aliyev
**İnsani Yardımlardan Savunma Sanayi İşbirliğine:
Türkiye-Çad İlişkilerinin Derinlemesine Analizi**

Ferhat Durmaz
**The Evolving Nature of ASEAN's Human Rights
Perspective: Vision and Practice**

Marella Bodur Ün - Tuğçe Kelleci
**The Responsibility to Protect (R2P) in Libya
and Syria: An Analysis of Competing Normative
Discourses**

Tahir Bekiroğlu
**Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey
Irak Politikası (2002-2017)**

Copyright 2023

Department of International Relations,
Faculty of Political Science, Ankara University, Ankara, Turkey.
ISSN 0544-1943

The Turkish Yearbook of International Relations is a refereed interdisciplinary journal that covers both the general field of International Relations and the subject area of Turkish Studies. The views expressed in this *Yearbook* are not to be taken as representing the views of the Editors, the Assistant Editors, the Editorial Board, the Advisory Board, the Department of International Relations, or the Faculty of Political Science of Ankara University.

The Turkish Yearbook of International Relations is indexed in and abstracted by ProQuest International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Sage International Political Science Abstracts (IPSA), Index Islamicus, and TR-Dizin.

Editor

Özge Özkoç, *Ankara University* (ozkoc@politics.ankara.edu.tr)

Assistant Editors

Selim Öterbülbul, *Ankara University* (oterbulbul@ankara.edu.tr)

Editorial Board:

Melek Fırat, *Ankara University*
Çınar Özen, *Ankara University*
Selin Esen, *Ankara University*
Luca Mezzetti, *University of Bologna*

Rainer Arnold, *University of Resensburg*
Emma Lundgren Jörum, *Uppsala University*
Klevis Kolasi, *Ankara University*

International Advisory Board

Meliha Altunışık, *Middle East Technical University*
Ömer Kürkçüoğlu, *Ankara University (emeritus)*
Mustafa Aydın, *Kadir Has University*
Atıla Eralp, *Middle East Technical University*
Hasan Köni, *Kültür University*
Mustafa Türkes, *Middle East Technical University*
İlber Ortaylı, *Galatasaray University (emeritus)*
Pınar Tank, *Peace Research Institute, Oslo*

Tareq Y. Ismael, *The University of Calgary*
Özlem Tür, *Middle East Technical University*
Robert Daniel Tschirgi, *American University in Cairo*
Ali Şevket Ovalı, *Dokuz Eylül University*
Olexandre Pavliuk, *Institute for East-West Studies*
Kostas Ifantis, *Panteion University of Political and
Social Sciences*
Thanos Veremis, *National and Kapodistrian
University of Athens*

Director of Publication

Ramazan Uzunoğlu (ruzunoglu@ankara.edu.tr)

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Cebeci, Ankara, 06590 Turkey
Tel: +90 312 595 1263 - Fax: +90 312 319 7736

Previous issues of this Yearbook are available online at
http://sbfdergi.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_tyearbook

Ankara University Press, 2023

Milletlerarası Münasebetler
Türk Yıllığı
Cilt 54 (2023)

The Turkish Yearbook of
International Relations
Volume 54 (2023)

Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Department of International Relations
Faculty of Political Science, Ankara University

ISSN 0544-1943

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaşı Sokak No: 10
06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi:

Contents / İçindekiler

Articles / Makaleler

Ahmet Burak Baykuş - Pelin Aliyev

İnsani Yardımlardan Savunma Sanayi İşbirliğine: Türkiye-Çad İlişkilerinin Derinlemesine Analizi..... 1

Ferhat Durmaz

The Evolving Nature of ASEAN's Human Rights Perspective: Vision and Practice..... 31

Marella Bodur Ün - Tuğçe Kelleci

The Responsibility to Protect (R2P) in Libya and Syria: An Analysis of Competing Normative Discourses..... 53

Tahir Bekiroğlu

Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)..... 75

İnsani Yardımlardan Savunma Sanayi İşbirliğine: Türkiye-Çad İlişkilerinin Derinlemesine Analizi

Ahmet Burak Baykuş - Pelin Aliyev*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-Çad ilişkilerinin son yıllarda ivme kazanmasını sağlayan faktörlerin neler olduğunu tespit etmektir. Çalışmada iki önemli alt faktörün varlığına dikkat çekilmektedir. Bunlardan birisi, Türkiye'nin Afrika politikasında yaşanan dönüşümdür. Türkiye, Afrika politikasını yeniden şekillendirerek küresel rekabetin yoğun olduğu kıtaya kapsamlı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Türkiye, kıtadaki tüm ülkelerde ilişkilerini geliştirerek etkisini artırmaya çalışmaktadır. Bu politika çerçevesinde Çad ile ilişkilerin geliştirilmesine son derece önem verilmektedir. Bir diğer alt faktör ise, Çad'ın siyasi, ekonomik, kalkınma, güvenlik temelli sorunlarına kalıcı çözümler bulma isteğidir. Bu noktada bu iki ülkeyi bir araya getiren ana faktörün her ülkenin kendi içinde yaşadığı değişimin ortaya çıkardığı iş birliği ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. İki ülkenin yardım eden-yardım alan ilişki modelinin ötesinde siyasi, ekonomi, eğitim, kültürel, güvenlik ve sanayi gibi birbirinden farklı alanlarda iş birlikleri geliştirdikleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Çad, Türkiye, Afrika, İkili iş birliği, Kazan-Kazan ilkesi.

* Yüksek Lisans Öğrencisi., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, aburak.baykus@std.hku.edu.tr,
ORCID: 0009-0008-0850-3290
Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, pelin.aliyev@hku.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-2466-2132
Makale geliş tarihi : 12.07.2023
Makale kabul tarihi : 09.11.2023

From Humanitarian Aids to Defense Industry Cooperation: An In-Depth Analysis of Turkey-Chad Relations

Abstract

The aim of this study is to determine the factors that have enabled Turkey-Chad relations to gain momentum in recent years. The study draws attention to the existence of two important sub-factors. One of these is the transformation in Turkey's Africa policy. Turkey reshaped its African policy and began pursuing a comprehensive approach to the continent, where global competition is intense. Türkiye is trying to increase its influence by improving its relations in all countries on the continent. Within the framework of this policy, great importance is given to developing relations with Chad. Another sub-factor is Chad's desire to find permanent solutions to its political, economic, development and security-based problems. At this point, it has been determined that the main factor that brings these two countries together is the need for cooperation arising from the changes experienced by each country. It has been observed that the two countries have developed cooperation in different fields such as politics, economy, education, culture, security and industry, beyond the donor-recipient relationship model.

Keywords

Chad, Türkiye, Africa, Bilateral Cooperation, Win-Win Principle.

Giriş

Tıpkı çatışma gibi, onun antitezi olan iş birliği de uluslararası ilişkiler disiplininin çokça tartışılan konularından biridir (Balamir Coşkun, 2014: 421). Ancak uygulamanın aksine uluslararası iş birliğinin akademik olarak ele alınması çok da eskilere dayanmamaktadır. Devletler, Thukydides'in iki bin yıl önce diplomasiyi, anlaşmaları ve ittifakları tartışmasından çok daha önce iş birliği yapmaktaydı, oysa konuyla ilgili akademik çalışmalar 1970'lerin sonları itibarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır (Sampson, Dai ve Snidal, 2017). 1970'lerin başlarından itibaren devletlerin ekonomi ve güvenlik gibi konularda iş birlikleri geliştirmeye yönelik girişimleri bu akademik çabaya ivme kazandırmıştır (Milner, 1992: 466). Türkiye'nin de farklı ülkelerle iş birliklerini uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde açıklayan akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Özellikle Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki iş birliklerini analiz eden güçlü bir literatürün ortaya çıktığı da gözlenmektedir.

Bu çalışmada da son yıllarda aralarında çeşitli konularda iş birlikleri gerçekleştirilen Türkiye ile Çad arasındaki ilişkiler ele alınmakta ve ikili ilişkileri

hangi faktörlerin belirlediği sorusuna cevap verilmektedir. Bu kapsamda ilk bölümde, ikili ilişkilerin analizinde yararlanılacak olan uluslararası ilişkiler teorilerinin dış politika ve iş birliğine ilişkin temel argümanlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde, Türkiye'nin çok boyutlu Afrika politikası ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin Afrika politikasında önemli bir yere sahip olan Çad'da bağımsızlıktan bu yana yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelere ve mevcut sorunlarına yer verilmektedir. Son bölümde ise insani yardımlardan savunma sanayisinde iş birliğine varan Türkiye-Çad ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla analiz edilmektedir. Çalışmada Türkiye'nin gerek dış politikasında gerekse Afrika politikasında yaşanan kapsamlı dönüşüm çerçevesinde kıtada etkinliğini artırma arzusu ve yine kıtadaki tüm ülkelerle çok boyutlu yakın ilişkiler kurma niyeti ile Çad'ın süregelen istikrarsızlıklarına kalıcı çözümler bulma isteğinin ilişkilerin ivme kazanmasını sağlayan temel alt-faktörler olduğu gözlenmiştir. Araştırmada bu iki ülkeyi bir araya getiren ana faktörün ise her ülkenin kendi içinde yaşadığı değişimin ortaya çıkardığı iş birliği ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Teorik Çerçeve

Uluslararası sistemde ortak bir otoritenin olmaması nedeniyle uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğu varsayımı, uluslararası ilişkiler teorilerinin üzerinde anlaşmaya vardığı nadir konulardan biridir. Uluslararası sistemi sürekli bir savaş halı olarak tanımlayan realist yaklaşım, böylesi anarşik bir sistemde çatışma ve savaşı normal durumlar olarak kabul ederken olası bütün iş birliği durumlarını ise aktörler arasında süregelen çatışmaların birer yansıması ya da sonucu olarak görmektedir (Balamir Coşkun, 2014: 421). Anarşik bir özelliğe sahip böyle bir yapı içinde devletlerin temel hedefleri, varlıklarını devam ettirmektir. Realistlere göre anarşik bir uluslararası yapıda kendine güvenme olgusu ister istemez devletleri varlığını sürdürme sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle bir devletin nihai amacı kendi gücünü çoğaltmaktan ziyade göreceli olarak kendini daha güçlü kılacak politikalar izlemektir. Bu tür politikalar devletlerin kendi güçlerini artırıcı ve diğerlerinin gücünü azaltıcı politikalar olmalıdır. Dolayısıyla realistler için bir iş birliğinden diğer devletlerin daha kazançlı çıkacak olması devletlerin iş birliği yapmasını engelleyici bir unsurdur (Arı, 2006: 373).

Ancak neoliberaler, realistlerin bu argümanına karşı çıkmakta ve devletlerin ortak çıkarlar elde etmek adına iş birliği yapabildiklerini savunmaktadırlar. Keohane tarafından “...daha önceden uyum içinde olmayan farklı kişi veya kurumların eylemlerinin, çoğu kez ‘siyasi koordinasyon’ olarak atıfta bulunulan bir müzakere sürecinden sonra uyumlu hale gelmesi” olarak tanımlanan iş birliğinde (Balamir Coşkun, 2014: 422) taraflar politikalarını diğerleri açısından olumsuz sonuçlar yaratmayacak

şekilde düzenler. Dolayısıyla realistlerin aksine mutlak çıkar ya da kazancı savunurlar. Onlar için uluslararası sistemin anarşik yapısı, devletlerin iş birliği yapmalarına engel değildir. Devletler benzer çıkarlara sahip oldukları konularda birbirleriyle iş birliği yaparlar (Arı, 2006: 372-374; Lamy, 2008: 133).

Neoliberaler açısından devletlerin iş birliği yapmaları mutlak çıkarlarına hizmet edeceği için neden iş birliği yaptıklarını anlamak güç değildir (Brown ve Ainley, 2013: 61). Bu teoride karşılıklı kazanç potansiyeli vurgulanır ve realistlerin uluslararası sistemin sıfır toplamlı bir oyun ile karakterize edildiği argümanına meydan okunur (Harmes, 2012: 62). Uluslararası iş birliğinin istikrar ve kabul edilebilir bir dünya düzeni sağlamak için gerekli olduğuna inanılırken uluslararası ilişkilerin tüm tarafların bir kazanç elde edebildiği pozitif toplamlı bir oyun olarak gerçekleştirilebileceği üzerinde durulur (Manaflı, 2021: 24). Örneğin devletlerin ekonomik etkileşimde olmaları pozitif toplamlı bir oyuna yol açar. Sürece dahil olan tüm taraflar ise bu kazançtan faydalanır (Lamy 2008: 133). Sonuç olarak, ilişkilerde bir tarafın kazancı ve diğer tarafın kaybına dayanan sıfır toplamlı oyun yerine karşılıklı kazanç öncelik verilir ve iş birliği sürecinde devletlerin kazan-kazan stratejisi izledikleri kabul edilir.

İş birliklerini kazanç olgusu üzerinden ele alan kazanç arzusunun iş birliği sürecinde belirleyici kabul eden bu iki teori karşısında İnşacı teori ise, kimliği bir devletin dış politikasında en önemli unsur olarak kabul eder. Devletlerin sahip oldukları kimlikler, dış politika davranışları üzerinde belirleyici bir faktör olarak kabul edilmektedir. Örneğin Wendt, devletlerin sahip oldukları kimliklerin eylemleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmektedir (Sarı Ertem, 2012: 200). Yine Went'in "*aktörler önce kimliklerini tanımlarlar sonra da tanımladıkları bu kimliğe göre hedef, amaç ve eylemlerini tayin ederler, daha doğru bir deyişle, ulusal çıkarlarını belirlerler.*" (1994: 424) ifadesi, kimlik ile dış politika eylemleri arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. İnşacı teoriye göre devletler uluslararası sistemin temel aktörüdür. Bu noktada realizmle benzerlik gösterirler. Ancak realizmden farklı olarak bu aktörün tek ve sabit bir ulusal çıkar anlayışı olmadığını ileri sürer. Devletler, sahip oldukları kimlikler üzerinden ulusal çıkar algılarını inşa ederler. Dolayısıyla aktörlerin kim oldukları yani benimsedikleri kimlik ile ne yaptıkları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Akıllı, 2013: 26-27).

Üstelik kimlik verili değildir, zaman içinde aktörlerin kendilerini nasıl tanımladığına ve bu tanımlamaların diğerleri tarafından ne dereceye kadar kabul gördüğüne bağlı olarak şekillenip değişir. Kimliklerin inşa süreci temelde sosyal bir süreçtir; kimlik var olmak için her zaman bir diğerinin tanınmasına ihtiyaç duyar. İnşacı teoride devletlerin çıkar tanımlarını, tehdit algılarını ve tercihlerini şekillendirmesi nedeniyle kimlik önemli görülür. Devletlerin kimlikleri sabit olmayıp; ulusal ve uluslararası süreçlerden etkilenebileceği ve yeniden inşa edilip

dönüşebileceği kabul edilir. Dolayısıyla bu kimlikler “*tarihsel süreç içinde yaşanan toplumsal, siyasi ve kültürel dönüşümler ile şekillenir*” (Rumelili, 2021: 390-393).

Türkiye’nin Çok Boyutlu Afrika Politikası

Türkiye-Afrika ilişkileri köklü bir geçmişe sahiptir. 9. yüzyılda Asya’dan gelen Türklerin yerleştikleri bir kıta olan Afrika ile ilişkiler Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir (Kavas, 2006: 27). Dört yüz yıl boyunca Osmanlı Devleti, kıtanın doğu ve kuzey sahillerini kontrol altına alarak istila edilmesini önlemeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla sömürgeci güçler kıtanın içlerine kadar nüfuz etmişlerdir (Kavas, 21 Kasım 2017). Sömürgecilik dönemine kadar kıta ile iyi ilişkiler geliştirilmiş, ancak bu dönemin başlamasıyla ilişkiler eski ivmesini kaybetmiştir. Bu durum Cumhuriyetin ilanından yakın zamana kadar devam etmiş ve Afrika, Türk dış politikası gündeminde sınırlı biçimde yer alabilmiştir (Boztaş, 2011: 145-148; Özkan ve Akgün, 2010: 531). Ancak uzun yıllar devam eden Batı yönlü dış politikanın ardından Türkiye, artık Afrika’nın da yer aldığı farklı bölgelere açılım gerçekleştirerek ilişkilerini çeşitlendirmeliydi (Donelli, 2023: 5). Uluslararası sistemde yaşanan değişimin ortaya çıkardığı kriz ve fırsatlara etkili cevap verebilecek bir dış politikanın inşa edilmesi bir zorunluluğa dönüşmüştü.

1998 yılında İsmail Cem’in Dışişleri Bakanlığı döneminde hazırlanan Afrika’ya Açılım Eylem Planı ise Türkiye’nin Afrika politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. Plan, Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerin yeterli olmadığı gerekçesiyle ve iş birlikleri geliştirilmesi amacıyla hayata geçirilmiştir (Eren, 2022: 129-130; Dışişleri Bakanlığı, 1998). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Kasım 2002’de iktidara gelmesi sonrasında ise Türkiye’nin geleneksel Türk dış politikasının parametrelerini yeniden tanımlaması ve dış politikada düzenlemeler yapması (Sıradağ, 2022: 490) sonucu kıtaya ekonomik ilişkiler artmış, siyasi ilişkiler ise yoğunlaşmıştır (Bahçecik, 2021: 176). 2005 yılının “Afrika Yılı” ilan edilmesiyle açılım politikasında güçlü bir adım atılmıştır.

Özkan ve Orakçı (2023: 12), bu açılımı, Türkiye’nin iç siyasi dönüşümünün ve küresel ekonomi politiğindeki değişimin doğrudan bir sonucu olarak değerlendirmektedirler. Özkan ve Akgün (2010: 526) de Türk toplumu ve siyasetinin hem iç hem de dış güçlerin etkisiyle büyük dönüşümlerden geçtiğini ve bu doğrultuda ülkenin dış politikasının da Soğuk Savaş yıllarındaki yekpare Batı yöneliminden 1990’lardan itibaren çok bölgesel bağlantılara doğru yön değiştirdiğini, 2000’li yıllarda ise Türkiye’nin dış politikasında uzun süredir ihmal ettiği örgüt ve bölgelere olan ilgisini daha da genişlettiğini ifade etmektedir. Türkiye, bu süreçte kendine özgü jeopolitiği, kültürel kimliği ve büyüyen ekonomisinden faydalanmış, pasif bir devletten aktif ve yapıcı bir küresel aktöre

doğru evrilen uluslararası kimliğini yeniden tanımlamaya başlamıştır. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikası açısından belirleyici dönem ise, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesiydi (Özkan ve Akgün, 2010: 528).

Bu adımlar, Afrika'da da olumlu bir karşılık bulmuş ve Türkiye, 2005 yılında Afrika Birliği'nde gözlemci statüsü edinirken 2008 yılında Birlik'in stratejik ortaklarından biri olmuştur. Ayrıca başvuru neticesinde Afrika Kalkınma Bankası ve Afrika Kalkınma Fonu'nun bölge dışından 25. üyesi olarak kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). 17 Ekim 2008 tarihinde Türkiye, BMGK geçici üyeliğine seçilirken 151 oyun 51'i Afrika ülkelerinden gelmişti. Bahçecik (2021: 174), Türkiye'nin o dönemde Afrika kıtasında sadece 12 büyükelçiliğinin olduğu gerçeği karşısında bu desteğin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmektedir. Yazara göre bu durum politika yapıcılarının Afrika kıtasına yönelik stratejik yaklaşımının kademeli olarak geliştiğini de göstermektedir (Bahçecik, 2021: 174). Nitekim büyükelçilik sayısı izlenen politikalar neticesinde 2022'de 44'e yükseltilebilmiştir. Türkiye-Afrika ilişkilerine ivme kazandıran faktörlerden biri de zirveler olmuştur. Devletlerin siyasi etkileşimlerinin bir parçası olan zirveler, Afrika kıtası ile ilişkilerini geliştirmek isteyen devletlerin önemli ve etkili bir aracına dönüşürken Türkiye de bu doğrultuda 2008, 2014 ve 2021 yıllarında olmak üzere üç Türkiye-Afrika zirvesi düzenlemiş (Özkan ve Orakçı, 2023: 1-2) ve bu sayede Türkiye ile kıta ülkeleri arasında yoğun temaslar gerçekleştirilerek çeşitli alanlarda iş birliklerinin geliştirilmesi hususunda anlaşmalara varılmıştır.

Türkiye'nin Afrika politikasının önemli bir yönünü ekonomik temelli açılım oluşturmaktadır. Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacminin son yirmi yıllık süreçte belirgin bir artış gösterdiği gözlenmektedir. 2021 yılında yaklaşık 29 milyarlık ticaret hacmi, 2022 yılında yaklaşık 33 milyar dolara yükselmiştir (TÜİK, 2023). Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) gibi iş dünyası temsilcileri ise Türkiye'nin Afrika açılımının ekonomik ayağını güçlendiren kuruluşlardır. Bu sürecin önemli bir aktörü olarak DEİK, 48 Afrika ülkesi ile İş Konseyleri kurmuştur (DEİK, t.y.). Türkiye, Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerinin kazan-kazan ilkesine dayandığını ve Batılı aktörlerin aksine bir sömürgecilik geçmişinin olmayışını sıklıkla vurgulamaktadır. Örneğin o dönem Başbakanlık görevini yürüten Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2013 yılında gerçekleştirdiği Nijer ziyaretinde Afrika'nın bir sömürü merkezi olarak görülmemesi gerektiğini dile getirmiştir (TİKA, 2013). Gabon ziyaretinde ise bu ülkede yürütülen faaliyetlerin her iki taraf için de yararlı olmasının en büyük arzuları olduğunu ve gerçekleştirilecek iş birliğinin karşılıklı olarak olumlu sonuçlar doğuracağına olan inancını vurgulamıştır (TİKA, 2013).

2015 yılında Etiyopya ziyaretinde de “*Sadece bir tarafın kazandığı bir ilişkinin, hem ahlaki, hem sağlıklı, hem de sürekli olmadığına inanıyoruz. Türkiye olarak, varlık gösterdiğimiz her ülkede, her bölgede birlikte kazanma esasına göre hareket ediyoruz.*”

sözlerinden kazan-kazan ilkesinin dış politikada önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Etiyopya ziyaretinde ekonomik iş birliğinin ticaretin yanında yatırımlara da dayandırmak istediğini belirtmiş ve Türk iş adamlarını ve girişimcileri bu ülkeye daha fazla yatırım yapmaya davet ederken yatırımlarda her iki ülkenin ve her iki ülke halkının da kazanacağı bir yaklaşım içinde olunmasını arzu ettiğini ifade etmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2015).

Sömürge karşıtı söylemleriyle dikkatleri çeken Türkiye'nin dış politikada farklı bir kimlik temelinde hareket ettiği ileri sürülebilir. Bu noktada “gönül coğrafyası” ifadesi, Türk dış politikasının önemli parametrelerinden biri haline gelmiştir. Ulus-devletin sınırlarını aşan bir niteliğe sahip olan “gönül coğrafyası”, Türkiye'nin din ya da soy bağı veyahut tarihsel bir ilişkisi bulunan coğrafyayı anlatmak için kullanılmaktadır. Benzer biçimde “gönül bağı” ifadesinin de kullanıldığı görülmektedir. Alpar'a (2019) göre “gönül bağı”, uluslararası ilişkilerde her şeyin menfaat kavramı ve suni sınırlarla anlaşılmaya çalışıldığı günümüz ortamında sınırları olmayan kardeşliği anlatmaktadır. Bu bağın bulunduğu coğrafyaların sorunlarının görmezden gelinmemesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin Afrika ile yürüttüğü politikaların sacayaklarından birini de gönül coğrafyası ya da gönül bağı vurgusu oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan da Türkiye'nin Orta Asya, Afrika ve Güney Asya gibi gönül bağının olduğu coğrafyalara kayıtsız kalınamayacağını, yaşanan olayların görmezden ve duymazdan gelinemeyeceğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2017 yılında Tanzania ziyaretinde ise Afrika kıtasının hem doğal madenlerinin hem de insanların yıllarca sömürüldüğüne, ancak Türklerin emperyalist amaçlarla hareket etmediğini, Türk Milleti'nin Afrika'ya olan ilgisinin çıkara değil, gönül bağlarına dayandığını dile getirmiş ve Afrika ile ilişkilere kazan-kazan felsefesiyle yaklaştığını belirtmiştir (Sputniknews, 2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2021 yılında düzenlenen 3. Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu'nda “*Türkiye Afrika ilişkileri eşit ortaklık ve kazan-kazan temelinde çok boyutlu bir şekilde gündend güne güçleniyor.*” ve yine “*Afrika'da kapısı çalınmadık dost, yarası sarılmadık gönül, iş birliği yapılmadık ülke bırakmıyoruz.*” sözleri Türkiye'nin Afrika politikasını anlama noktasında önem taşımaktadır (TRT Haber, 2021).

Türkiye'nin kıta ülkeleriyle bağlarını güçlendirmek için yumuşak güç araçlarını etkili biçimde kullandığı söylenebilir. Bu sayede kısa süre içerisinde Türkiye'nin uluslararası toplumda popülerliği artarken nüfuzu da güçlenmeye başlamıştır. Bu süreçte Türkiye, kurumsal engelleri aşmak amacıyla AFAD, Yunus Emre Enstitüsü gibi bir dizi yeni kurumun temellerini atarken öncesinde var olan TİKA, Diyanet İşleri ve DEİK gibi kurumların da karar verme kapasitelerini güçlendirmiştir (Donelli, 2023: 4-5). 2005 yılının ‘Afrika Yılı’ ilan edilmesi sonrasında Afrika kıtasına yönelik dış yardımların miktarında belirgin bir artış yaşanmış ve bu yardımlar Türkiye'nin Afrika politikasında yumuşak güç

aracına dönüşmüştür (Belder, 2023: 46-49). Kamu diplomasisinin önemli bir aracı olan dış yardımlar, Türkiye'nin kıtada insani diplomasi faaliyetleri yürütmesine imkân tanımaktadır.

Türkiye tarafından, bu sürecin önemli bir aktörü olan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla Afrika'nın farklı ülkelerinde engelli çocuklara tekerlekli sandalye bağışından (TİKA, 2015) kırsal alanlardaki insanların elektrik ve su ihtiyacını karşılayacak projelerin hayata geçirilmesine (TİKA, 2016) kadar çeşitli konularda destek sunulmaktadır. Donelli'ye (2023: 6) göre; Türkiye, bu politika çizgisi ile geleneksel Batılı oyunculara karşı siyasi ve ekonomik bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Birçok Afrika ülkesi, özellikle sömürge döneminde yaşadıkları olumsuz deneyimleri nedeniyle Avrupa devletlerine kuşkuyla yaklaşmaktadır. Türkiye'yi Batılı ülkelere farklı kılan olumlu imajı, Afrika ülkelerinin ilgisini çekmektedir. Öte yandan Türkiye tarafından geçmişten bu yana Türkiye'nin sömürgecilik deneyiminin olmadığı ve izlenen politikaların sömürgeci anlayışa dayanan politikalarından tamamen farklı olduğu mesajı her platformda ön plana çıkarılmaktadır. Türkiye geleneksel bağışçıların kalkınma politikalarını eleştirmekte ve Afrika'da kazan-kazan politikası uygulayarak orta veya üçüncü yolu teşvik etmektedir. Türkiye her ne kadar bir Küresel Güney ülkesi olmasa da ortaya koyduğu bu yaklaşımı Güney-Güney iş birliğini simgeleyen birçok kavramı ve aracı yansıtmaktadır (Donelli, 2023: 7-8). Türkiye'nin sömürgecilik ve adaletsizlik karşıtı tavrı, dış politikayı belirleyen bir kimliğe dönüşmüştür.

Türkiye-Afrika ilişkilerinin gelişmesini sağlayan aktörlerden biri de Diyanet'tir. Bu dönemde Diyanet ilk kez Afrika ülkelerinden dini liderleri istişare ve iş birliği yapmaya davet etmiştir. Afrika Kıtasındaki Müslüman Ülkeler ve Topluluklar Dini Liderler Toplantısı, 21 ülkeden temsilcilerin katılımıyla Kasım 2006'da İstanbul'da düzenlenmiştir. Türkiye, bir taraftan bu tür organizasyonları yumuşak güç araçları aracılığıyla Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ilerletme fırsatları olarak görürken diğer taraftan Afrika'ya açılım politikasının dini bağlantılar olmadan devam ettirilemeyeceğini anlamıştır (Akgün ve Özkan, 2010: 538).

Türkiye, kamu diplomasisi çerçevesinde Afrika'da yoğun kültürel faaliyetler de yürütmektedir. Bunları kültürel diplomasi faaliyetleri olarak adlandırmak mümkündür. Yunus Emre Enstitüsü ise bu faaliyetlerin en önemli aktörü konumundadır. Enstitü tarafından dil ve kültürün tanıtılması amacıyla çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir (Yunus Emre Enstitüsü, 2022). Bu sayede kültürler arası etkileşimin artırılması ve Türkiye-Afrika diyalogunun güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu sürece katkı sağlayan bir başka aktör, Türkiye Maarif Vakfı'dır. Kıtada Vakfın bünyesindeki eğitim kurumları aracılığıyla Türkiye-Afrika ilişkilerinin güçlenmesine hizmet edilmektedir. Vakıf, ilişkilerde eğitim

öğesini güçlendirmenin yanında kıtanın iyi yetişmiş nüfus amacına ulaşmasına da katkı sağlamayı hedeflemektedir (Akgün, 2021).

Üstelik Afrikalı öğrencileri yükseköğretim için Türkiye'ye yönlendirerek Türkiye'nin uluslararası öğrenci hedefine de hizmet etmektedir (Kaplan, Çimen ve Balcı, 2022: 126). Temel amaçlarından biri uluslararası öğrenci sayısını artırarak yükseköğretimde uluslararasılaşmayı sağlamak olan Türkiye, yükseköğretimde uluslararası öğrenciler için çekim merkezi olma yolunda önemli bir ilerleme kaydetmektedir. Sahip olduğu uluslararası öğrenci sayısı açısından Türkiye, 2019 ve 2020 yıllarında ilk on ülke arasına girmiştir (UNESCO, t.y.). Bu politika kapsamında Türkiye, Afrikalı öğrenci sayısını daha da artırmayı amaçlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Yüksek Öğrenim Kurulu (YOK), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) gibi bir dizi kamu kuruluşu kamu diplomasisi kapsamında Türkiye'de öğrenim görmek isteyen Afrikalı öğrencilere burs imkânı sunmaktadır. Bu burslar sayesinde Türkiye'de lisans ve lisansüstü düzeyde öğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısında muazzam bir artış olmuştur (Eyrice Tepeciklioğlu vd., 2018: 612-613).

Afrika ülkelerinin önemli ticaret ortaklarından biri haline gelen Türkiye, son yıllarda bu ülkelerle güvenlik ve savunma sanayi alanlarında iş birliklerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Esasen bu hedef, 1998 Afrika Eylem Planı'nda da yer almaktadır. Siyah Afrikalı öğrencilere askeri okullarda eğitim olanakları sağlanması, askeri uzmanların Siyah Afrika ülkelerinde eğitim vermeleri, Türkiye'nin savunma sanayisinin tanıtılması atılacak adımlardan bazılarıydı (Dışişleri Bakanlığı, 1998). Bununla birlikte bu iş birlikleri, özellikle Türkiye'nin savunma sanayisinde gerçekleştirdiği büyük atılımlar sayesinde son yıllarda yoğunlaştığı gözlenmektedir (Bayram, 2022).

2021 ve 2022 yıllarında savunma ve havacılık sanayi sektöründe toplam ihracat rakamları sırasıyla yaklaşık 3.2 milyar ve 4.3 milyar dolardır. 2023 yılında ise sadece ilk 8 ayda yaklaşık 3.4 milyara ulaşmıştır (TİM, 2023). 2020'de Türkiye'den Afrika'ya yaklaşık 83 milyon dolarlık savunma sanayi ürünü ihraç edilirken bu rakam bir yıl içinde 288 milyon doların üzerine çıkmıştır. Afrika devletlerinin Türk savunma sanayi ürünlerine giderek artan ilgileri, kıtada süregelen çatışmaların yoğunluk kazanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Afrika devletlerinin egemenliklerini ve güvenliklerini tehdit eden bu çatışmalar, savunma bütçelerini de etkilemektedir. Nitekim Afrika devletlerinin toplam savunma harcamaları 2000 yılında yaklaşık 19 milyar dolardan 2021 yılında yaklaşık 60 milyar dolara yükselmiştir. Bayram (2022), "*Afrika devletlerinin artan savunma gereksinimleri ile Türk savunma sanayi ürünlerine gösterdikleri ilgi arasında bir korelasyon*" olduğuna dikkat çekmektedir. Alemdar (2023) ise savunma sanayi iş birliklerinde, Afrika ülkelerinin ihtiyaçlarının da dikkate alındığının ve bu kapsamda iş birliklerinin "kazan-kazan" eksenine dayandığının altını çizmektedir. Türkiye'nin

bu yaklaşımının ise yeni tedarik, askeri eğitim vb. anlaşmaların önünü açtığını belirtmektedir.

Bunun yanında Türkiye, Afrika'da askeri üs kuran devletler arasına katılmıştır. Özellikle 30 Eylül 2017 tarihinde Mogadişu'da Türk askeri eğitim üssünün açılması, bir taraftan Türkiye'nin insani yardımlar sayesinde güçlü ilişkiler kurduğu Somali'ye verdiği desteğin somut bir göstergesi olarak görülürken diğer taraftan Türkiye'nin iyi niyetli donör rolünden güvenlik sağlayıcı rolüne doğru atılan bir adım olarak yorumlanmıştır. Türkiye, insani yardımdan arabuluculuğa kadar çeşitli yumuşak güç unsurlarından faydalanarak iyi niyetli bir aktör imajı yaratmıştır. Örneğin Somali'de bu tarz politika izlenerek ülkenin yeniden inşasına katkı sağlanmıştır. Askeri üssün kurulmasının Türkiye'nin kıta politikasında bir değişimin habercisi olup olmadığı şeklinde tartışmaları alevlendirse de bu adımı, ilgili ülkedeki istikrar ile doğrudan ilişkili olan uzun vadeli hedeflerin bir parçası olarak görmek gerekir. Somali örneği dikkate alındığında ülkede istikrarsızlık, Türkiye açısından doğrudan bir güvenlik tehdidi yaratmamakla birlikte yapılan geniş ölçekli yatırımlar açısından kaygı vericidir. Bu yaklaşım, askeri üs meselesini Türkiye açısından daha önemli hale getirmektedir (Akpınar, 2017: 3).

Sonuç olarak, Türkiye, son yıllarda uluslararası politikada görünürlüğü artan ve küresel rekabete konu olan Afrika'ya yönelik politikalarını gözden geçirerek kıtadaki ülkelerle iş birliklerini güçlendirmek amacıyla somut ve etkili adımlar atmaktadır. Kıtadaki tüm bölge ve neredeyse tüm ülkelerle güçlü ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Üstelik Türkiye Afrika'nın karşı karşıya olduğu meselelere kıtanın siyasi, ekonomik ve toplumsal özelliklerini gözeterak çözümler üretmeye çalışmaktadır. Kıta ülkeleriyle ilişkilerini güven, dostluk ve kazan-kazan ilkelerine dayandırmakta, sömürgecilik karşıtı, adaletten yana tavrı ve "gönül coğrafyası" vurgusuna dayalı bir kimlik üzerinden dış politikasını şekillendirmektedir. Özellikle kamu diplomasisi faaliyetlerine öncelik verilmesiyle ilişkilerin toplumsal yönü oldukça güçlendirilmiştir. Bu politika, Türkiye'nin çok boyutlu dış politika anlayışını da güçlü bir şekilde yansıtırken Batılı ülkelerin gerek sömürgecilik döneminde gerekse sonrası dönemde izlediği sömürgeci politikalarından farklı bir çizgide ilerlemektedir. Türkiye, her şeyden önce karşılıklı kazancın her alanda sağlanmasını hedeflemektedir (Boztaş, 2011: 141). Encemine eski Büyükelçisi Prof. Dr. Ahmet Kavas'ın (2019) "*Türkiye'nin sömürgeci devletlerin aksine sömürmek için değil, "sorumluluk" hedefiyle Afrika'da olduğu*" sözleri bunun gerçekliğini ortaya koymaktadır.

Özkan ve Orakçı (2023: 12), Türkiye'nin Afrika açılımını siyasi, ekonomik ve toplumsal kazanımlar bağlamında değerlendirildiğinde şimdiye kadarki en başarılı dış politikalarından biri olduğunu ifade etmektedirler. İlişkilerin her iki taraf için de karşılıklı yarara dönüşmesi ise bağların daha da güçlendirilmesi ve

derinleştirilmesi yönünde bir isteğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sour (2019) ise Türkiye'nin her ne kadar Afrika Açılımı ile kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği görülse de bu politikanın sürdürülebilir olması için ilgili tarafların çıkarlarını da dikkate alması gerektiğinin bilincinde olduğunu ifade etmektedir. O'na göre Türkiye, Afrika devletlerine yaklaşımının tek amaçları, kıtaya zarar veren eski sömürge döneminde olduğu gibi, fırsat kollamak, halkları sömürmek ve yerel halka fayda sağlamadan onların zenginliklerinden ve kaynaklarından yararlanmak olan diğerlerinden farklı olduğu konusunda güvence vermiştir. Türkiye'nin Afrika kıtasının tüm bölge ve ülkeleriyle güçlü ilişkiler inşa etme yolunda bir istek ve irade ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak bunun tek taraflı değil karşılıklı bir çaba olduğunu da belirtmek gerekir. Afrika ülkeleri de Türkiye ile iş birliklerini güçlendirmek girişimlerde bulunmaktadır. Bu ülkelerden biri de Çad'dır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bağımsızlıktan günümüzde Çad'da yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeler ele alınmaktadır.

Bağımsızlıktan Günümüze Çad'da Siyasi, Ekonomik ve Toplumsal Gelişmeler

19. yüzyılda Avrupalı devletler, Afrika'ya olan ilgilerinin artması sonucu kıyı bölgelerini kontrol altına aldıktan sonra orta kesimlere doğru ilerlemeye başlamıştır (Collelo, 1988: 9-12). 4 Şubat 1894 tarihli bir antlaşma ile Çad Gölü çevresi sömürgeci güçler arasında bölüşülmüş ve Bagirmi Devleti'nin bulunduğu bölge, Fransa'nın nüfuz alanı içerisinde kalmıştır. Yaklaşık 66 yıl boyunca protektora, sömürge, deniz aşırı ülke gibi farklı yönetim biçimleri altında Fransa'nın denetiminde kalan Çad, 11 Ağustos 1960 tarihinde François Tombalbaye önderliğinde bağımsızlığını kazanmıştır (Dursun, 1993: 156). Ancak kısa süre sonra cumhurbaşkanına süresiz seçilme hakkının tanınması, cumhurbaşkanına geniş yetkiler verilmesi, etnik ve dini ayrımcılık yapılması ve siyasi faaliyetlerin engellenmesi ülkede iç karışıklıkların başlamasına neden olmuştur (May ve Massey 2002: 74-75; Decalo, 1980: 41-44; İcnel, 2011).

13 Nisan 1975'te ise General Felix Malloum, askeri darbe ile Tombalbaye'yi devirmiştir (Bruijn ve Dijk, 2007: 64-66; Collelo, 1988: 18-19). 4 Ağustos 1978'de varılan mutabakat ile Malloum Çad'ın Cumhurbaşkanı, Hissène Habré ise yeni Başbakanı oldu. Ancak ittifak uzun ömürlü olmamış ve 1979 yılında çatışmalar yeniden başlamıştır (Collelo, 1988: 24-28; Hollick, 1982: 298-299). Afrika Birliği'nin girişimleriyle geçici bir hükümet kurulması sağlansa da kısa süre sonra ülke genelinde silahlı çatışmalar var olmaya devam etmiştir (Fuchs, 1996: 154-155). Bağımsızlık sonrası şiddetli iç savaşlar, artan etnik çatışmalar ve uluslararası müdahalelerin ardından bu defa Habré ülkenin yeni Cumhurbaşkanı oldu. Ancak ülkede otoriter uygulamalar varlığını devam ettirmiştir (May ve Massey 2002: 74-

75). 1989 yılında kabul edilen anayasa da otoriter uygulamaların önüne geçememiştir (Joffe, 1990: 157-160).

Otoriter rejim yine başka bir askeri darbe ile son bulmuş ve ülkeyi 31 yıl gibi uzun bir süre yönetecek olan İdris Deby, 1990 yılında iktidara gelmiştir. 1996 yılında yeni bir anayasanın kabulü ile Çad'da çok partili sistem benimsenmiştir. Cumhurbaşkanı'nın beş yıl süre ile en çok iki dönem seçilme şartı getirilmiş ve meclis seçimlerinin dört yılda bir yapılmasına karar verilmiştir (May ve Massey 2002: 77-78). Ancak meclis seçimlerinin ertelenmesi, Çad'ın kronik bir sorununa dönüşmüştür. Üstelik 2005'te cumhurbaşkanına sınırsız olarak aday olabilme hakkı getirilmesi sonrasında 2005, 2006 ve 2008 yıllarında Deby'e karşı silahlı muhalif gruplar üç kez başarısız darbe girişiminde bulunmuştur (BTI, 2022).

Ülkedeki olumsuz siyasi koşullar, ekonomik zorluklar ve muhalefet baskısıyla yeni bir anayasa yapılmasına karar verildi. Bunun sonucunda 19-27 Mart 2018 tarihleri arasında farklı toplumsal kesimlerin katıldığı bir "Ulusal Forum"da hazırlanan anayasa taslağı, mecliste yapılan oylama ile kabul edildi. Yeni anayasaya göre cumhurbaşkanı 6 yıllığına seçilebilecek, bu süre sadece bir kez uzatılabilecekti (Constitution of Chad, 2018). 11 Nisan 2021 tarihinde altıncı altıncı kez cumhurbaşkanı seçilen İdris Deby, 20 Nisan 2021'de ülkenin kuzeyinde isyancılara karşı yürütülen operasyonda cephe hattında yaralandı ve hayatını kaybetti (BBC, 2021). Ölümünden sonra oluşturulan Askeri Geçiş Hükümeti Anayasayı askıya aldı, parlamento kapatıldı ve tüm bakanlar görevden alındı. Deby'nin ölümünden bu yana herhangi bir seçim yapılmazken Askeri Geçiş Hükümeti ülkeyi yönetmeye devam etmektedir.

Çad'daki etnik ve dini çeşitlilik, bilhassa bağımsızlık sonrası iktidar mücadelesinde ülkenin daha da kampaşmasında ve iç savaşların yaşanmasında etkili olmuştur. Kültürel zenginlik, ülkenin kırılganlığını artıran bir faktöre dönüşmüştür. Dış müdahaleler ise istikrarsızlığı daha da pekiştirmiştir. Çad, bugün dünyanın siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan en kırılgan yerlerinden biri konumundadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi 2021 yılı verilerine göre Çad, Düşük İnsani Gelişme kategorisinde 191 ülke arasında 190. sırada yer alıyor (UNDP, 2022). Ülke, aynı zamanda dünyadaki en fakir ülkeler arasında yer almaktadır. 2003 ile 2011 arasında, ulusal yoksulluk oranı %55'ten %47'ye düşmesine rağmen bu ilerleme sürdürülebilir nitelikte değildi. Zira yoksulların sayısı 2011'de 4,7 milyondan 2019'da yaklaşık 6,5 milyona çıktı. 2018 yılında nüfusun %42'si ulusal yoksulluk sınırının altında yaşıyordu (The World Bank, 2023).

Yetersiz beslenme (2,2 milyon kişi) ve gıda güvensizliği (3,7 milyon kişi) (UN WFP, 2019) ve ayrıca sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere sınırlı erişim, hükümet karşıtı hareketlerin güçlenmesine neden olmaktadır. Devlet dışı silahlı gruplar, ekonomik krizi fırsata çevirerek geçim sıkıntısı yaşayan bireyleri kendilerine

çekmektedir. Ayrıca kuzeylilerin ülkenin güney bölgelerine yerleştirilmesi, arazi kullanım hakları konusunda çatışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Üstelik komşu ülkelerdeki çatışma dinamikleri, Çad'daki iç krizlerin şiddetini arttırmakta ve ülkeyi hem ulusal hem de bölgesel istikrarsızlıklar karşısında savunmasız kılmaktadır. Sudan, Libya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki çatışmalar, yaklaşık 500 bin mültecinin Çad'a yerleşmesiyle sonuçlandı. Bu mülteciler, hem ülkenin zayıf sosyal hizmetler ve sistemleri üzerinde hem de kıt kaynaklar üzerinde baskıyı arttırmakta ve ülkedeki gerilim tırmanmaktadır. Ayrıca, Boko Haram'ın şiddet içeren operasyonları başta Çad olmak üzere Çad Gölü Havzası'ndaki ülkeleri etkilemekte ve ülkede kalıcı bir güvensizliğin oluşumuna da kaynaklık etmektedir (Institute for Peace and Security Studies, 2021: 3).

Çad, demokrasi endeksine (2022) göre otoriter rejimler kategorisinde yer almaktadır. 2006 yılından beri ülkenin kategorisinde herhangi bir değişiklik yaşanmadı. Üstelik Sahra altı Afrika'daki ortalama puanın da çok altında kalmaktadır. Temsil, haklar, katılım ve hukukun üstünlüğü faktörlerini dikkate alınan IDEA (Uluslararası Demokrasi ve Seçim Destek Enstitüsü) raporunda (2022) Çad'da darbelere ve anayasaya aykırı güç aktarımına dikkat çekilmekte ve ülkenin Burkina Faso, Gine ve Mali'nin yanında istikrarsızlığın yeni yerlerinden birine dönüştüğü ileri sürülmektedir. Çad, performanslarında düşüş yaşanan ülkeler arasında ve otoriter rejimler kategorisinde yer almıştır. Freedom House (2023) raporlarına göre ülkede 130'dan fazla siyasi parti olmasına rağmen çoğu hükümet ile iş birliği içindedir. Muhalif partililerin ise hükümet güçlerinin taciz ve tutuklamalarına maruz bırakılması ise ülkedeki otokratik rejimin başka bir yansıması olarak görülebilir.

Çad'da 1996'dan Idris Déby'nin hayatını kaybettiği 2021'e kadar cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenlenmesine rağmen, hiçbiri iktidarda bir değişiklik yaratmadı. Déby, 1990'da iktidara geldiğinden beri Çad siyasetine hâkim oldu. 1996, 2001, 2006, 2011 ve 2016'da iddia edilen seçim usulsüzlüklerine ve art arda gelen muhalefet boykotlarına rağmen ezici bir çoğunlukla seçimleri kazandı. 2005'te ve daha yakın zamanda 2018'de iktidarı pekiştirmek için yapılan anayasa değişikliği, ülkenin siyasi krizini ve iç güç mücadelesini tetikledi. Ayrıca, demografik bir azınlık olan kuzeydeki Zaghawa etnik grubunun üyelerinin 1990'lardan bu yana Çad'ın askeri, siyasi ve ekonomik sistemlerinin kontrolünü elinde tutması, çoğu insanda ciddi bir hoşnutsuzluk yarattı. Güneyliler mevcut hükümette birkaç bakanlık pozisyonuna sahipken, büyük ölçüde siyasi iktidardan dışlandılar, bu da etnik gerilimlere ve siyasi ve sosyal ilişkilerde artan şiddete yol açmaktadır (Freedom House, 2020).

Bu koşullarda Hükümetin 2030 vizyonu ise, o zamana kadar Çad'ı geliştirmekte olan bir ülke yapmak (Tubiana ve Debos, 12 December 2017). Bu hedef doğrultusunda Çad sorunlarına çözüm bulmak için çeşitli aktörlerle iş

birliği halindedir. Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir. Bir sonraki bölümde Türkiye-Çad ilişkileri, analiz edilmektedir.

İnsani Yardımlardan Savunma Sanayi İş Birliğine Türkiye-Çad İlişkileri

Çad, bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkiye tarafından tanınmış, ancak diplomatik ilişkiler ancak 1969 yılında başlamıştır. Türkiye'nin Encemine Büyükelçiliđi ise 1 Mart 2013'te faaliyete geçmiştir. Bununla birlikte ikili ilişkiler, diplomatik temsilcilerin olağan temaslarından ibaret değildir. Birçok alanda iş birlikleri gerçekleştirilmektedir. Bu alanların başında ekonomi gelmektedir.

Ekonomik İlişkiler

Taraflar giderek güçlenen ekonomik ilişkilere sahiptir. Türkiye'nin Çad'a ihracatı, 2013 yılında yaklaşık 14 milyon dolardan 2022 yılında yaklaşık 68 milyon dolara çıkmıştır. İthalat rakamları ise 2013 yılında yaklaşık 12 milyon dolardan 2022 yılında 116 milyon dolara yükselmiştir. Sadece 2022 yılı verileri dikkate alındığında iki ülke arasındaki ticaret hacminin 184 milyon dolar olduğu görülmektedir. Çad, Türkiye'nin Sahel ülkeleri (Moritanya, Çad, Mali, Nijer, Burkina Faso) arasında en yüksek ticaret hacminin olduğu ikinci ülkedir (TÜİK, 2023). Dış yatırımlar, Türkiye için önemli bir dış politika aracıdır. Bu araçla, Türkiye, kıtadaki ekonomik varlığını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Buradaki nihai hedeflerden birisi de ekonomik büyümeyi ve refah artışını sürdürülebilir kılmaktır. Türkiye'de kalıcı refah artışı için ihracat öncelikler arasında yer almaktadır. Dezenflasyon ve ekonomide yapısal dönüşümün hedeflendiği 2024 yılında iç talebin azalması öngörülürken firmalardan ihracatı öncelikli hale getirmeleri beklenmektedir (AA, 2023). Yeni pazarlara ihtiyaç duyulan bu süreçte Çad, Türk ekonomisini besleyecek önemli bir kaynak konumundadır.

Diğer yandan Çad'ın ekonomik krizleri aşmak ve kalkınmayı sağlamak için dış yatırımlara ihtiyacı var. Birleşmiş Milletler'in Az Gelişmiş Ülkeler kategorisinde yer alan Çad, %2,2'lik büyümeyle bu kategorideki ülkelerin ortalama büyüme oranının (4,4) altında kalmaktadır. Benzer şekilde Sahra altı Afrika kategorisinde de ortalamanın (%3,6) altındadır (The World Bank, 2022). Bu noktada kaynakları sömüren değil, Türkiye gibi kazan-kazan ilkesine öncelik veren güvenilir ülkelerin ortaklığı Çad için oldukça önemlidir. 26 Aralık 2017'de Encemine'de gerçekleşen Çad-Türkiye İş Forumu'nda konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ekonomik ilişkilerin ivme kazanmasına yönelik beklentilerini dile getirdikten sonra "*Bizim Afrika'ya bakışımız asla bu topraklara gelen sömürgeciler gibi olmadı, olmayacak. Afrika kıtasındaki tüm ilişkilerimizde karşılıklı saygı, sevgi ve kazan-*

kazan ilkesini temel alıyoruz. Birlikte gelişmeyi, yönetmeyi ve zenginleşmeyi arzu eden bir anlayışla ilişkilerimizi geliştirmenin çabası içindeyiz” sözleri (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2017) Türkiye’nin Çad’a bakışını özetlemektedir. Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın *“Ticari ve ekonomik ilişkileri bütüncül, kapsayıcı, karşılıklı saygı ve kazan kazan anlayışına dayanan bir yaklaşımda geliştirmeyi amaçlıyoruz.”* (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021) sözleri dikkate değer olup Türkiye’nin Çad ile ekonomik ilişkilerinde sömürgecilik geçmişinin olmayışı üzerinden hareket ettiği, sıfır toplamlı yerine pozitif toplamlı iş birliklerinden yana olduğu ve bu anlamda kazan-kazan ilkesini esas aldığı açıkça görülmektedir.

İki ülke arasında enerji sektöründe de iş birlikleri yapılmaktadır. Türkiye, büyüyen ekonomisi ve nüfusu nedeniyle enerji ihtiyacı giderek artan ülkeler arasında yer almaktadır. Küresel gelişmelerin yol açtığı enerji tedarik sürecinde yaşanan sorunlar karşısında enerji güvenliğini sağlamak amacıyla ülke içinde altyapının geliştirilmesinin yanında alternatif kaynaklara da yönelmeye başlamıştır (International Energy Agency, 2022). Bu noktada enerji kaynakları olan Afrika ülkeleri ile ticari ilişkilerine son derece önem vermektedir. Bu kapsamda Türkiye ile Çad arasında 19 Şubat 2018’de Hidrokarbonlar ve Enerji İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalanmıştır (Resmî Gazete, 1 Ekim 2021). Bu anlaşmada dikkat çeken en önemli husus, karşılıklı çıkar (menfaat) ilkesine yapılan vurgudur. Yapılan iş birliğinin sadece tek tarafın değil, iki tarafında da çıkarlarına uygun olacağı belirtilmesi oldukça önemlidir. Çad, Afrika ülkeleri arasında en büyük 10. petrol rezervine sahip ülke konumundadır ve petrol, ülkenin başlıca kamu gelir kaynağıdır. Petrol üretiminin yaklaşık %90’ı ise ihraç edilmektedir. Ülkedeki petrol üretimine Çin Ulusal Petrol Şirketi ile ExxonMobil liderliğindeki Esso Arama ve Üretim Şirketi hakimdir (Mordor Intelligence, 2023). Ancak 2023 yılında Çad, ExxonMobil’in ülkedeki hidrokarbon izinleri ile arama ve üretim izinleri dahil olmak üzere tüm varlık ve haklarını kamulaştırma kararı almıştır (Associated Press, 2023). Son yıllarda Çad’ın enerji kaynaklarını yönetme konusunda daha bağımsız davranmak istediği gözlenmektedir. Bu yaklaşım, enerji güvenliğini sağlamak için alternatif kaynaklara yönelen Türkiye tarafından bir fırsata çevrilebilir ve Çad, petrol açısından Türkiye’nin başlıca rotalarından biri olabilir. Türkiye ise Çad için petrol ihracatı açısından önemli bir pazara dönüşebilir.

Dış Yardımlar

Çad, mevcut sorunları nedeniyle dış yardıma ihtiyaç duyan bir ülke konumundadır. Türkiye de Çad’a yardım sunan ülkeler arasında yer almaktadır. Kamu diplomasisinin birincil aktörlerinden biri Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’dır (TİKA). TİKA’nın teknik projeler ve insani faaliyetler yoluyla kalkınma yardımları sağlanması amacıyla farklı kıtalardan pek çok ülkede

koodinasyon ofisleri bulunmaktadır. Başlangıçta Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar'daki devletlerin geçiş süreçlerine destek olmak amacıyla kurulsun da Türkiye'nin çeşitlenen dış politika çalışmalarına paralel olarak faaliyet alanını genişletmiştir (Akgün ve Özkan, 2010: 537). TİKA, bu doğrultuda Çad'da çalışmalarına ilk kez 2013 yılında başlarken 1 Ocak 2015'te başkent Encemine'de bir ofis açmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

26 Aralık 2017'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Çad'a yaptığı ziyaret sırasında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Çad Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Kalkınma İşbirliği Protokolü ile "kazan-kazan" stratejisine uygun bir şekilde tarım, tarım endüstrisi, gıda işleme sanayisi, altyapı, enerji ve yönetim gibi 16 farklı sektörde ikili iş birliğinin yasal ve kurumsal çerçevesi belirlenerek TİKA'nın Çad'daki faaliyetleri daha arttırmıştır (Resmi Gazete, 2021). Bu ziyaret sırasında açılan İstanbul Matbaası, Çad'ın ders kitapları konusunda dış yardımlara bağımlılığının azaltılması adına çok önemli bir adımdır (TİKA, 2021). TİKA tarafından Engelli Bisikleti Üretim Atölyesi Kurma Projesi hayata geçirilirken (TİKA, 2022a) kadınların tarım sektöründe istihdamına destek amaçlı çeşitli eğitimler ve malzeme desteğinde bulunulmuştur (TİKA, 2022b). Ayrıca Türkiye'nin iki taraflı resmi kalkınma yardımları rakamlarına göre sadece 2020 yılında Çad, 2,82 milyon dolarlık yardımlardan faydalanmıştır (TİKA, 2020a). Türkiye'nin kalkınma yardımları, "gönül coğrafyası" ya da "gönül bağı" anlayışı ile desteklenmektedir. Türkiye'nin kıtada sömürme amaçlı değil, kalkınmasına katkı sağlayacak bir politika anlayışına sahip olduğu görülmektedir.

Çad aynı zamanda ciddi kuraklık ve su kıtlığı yaşayan, bu nedenle de oldukça yoğun gıda krizi yaşayan bir ülke durumundadır. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi'ne (Economist Impact, 2022) göre 103. sırada yer alan ülkede toprakların yüzde 30'u tarıma elverişli olmasına rağmen teknik nedenlerle toprak verimli işlenememektedir. Tarım alanında teknolojiye geçilememesi ekonominin en önemli meseleleri arasında gösterilmektedir (Dursun, 1993: 155). Türkiye ise TİKA aracılığıyla modern tarım uygulamalarını Çad'a getirmekte çeşitli eğitimlerde desteklenmektedir. Ülke nüfusunun yüzde 80'inin geleneksel yöntemlerle tarım ve hayvancılık yaptığı Çad'da Mayıs 2020'de "Çad-Türk Dostluk Külliye Projesi" ile uygulamalı tarım okulunun temelleri atılmış oldu (TİKA, 2020b). Türkiye'nin Çad ile ilişkilerini yardım eden-yardım alan ilişki modelinin ötesinde inşa etmeyi hedeflediği, bir başka deyişle, salt yardımlar üzerinden ilişki kurmadığı, bu ülkenin kalkınmasına katkı sağlayacak politikalar izlediği gözlenmektedir. Bunun aynı zamanda Türkiye için de son derece kazançlı bir adım olduğu söylenebilir. 49. sırada bulunan Türkiye de gıda güvenliği açısından riskli ülkeler arasındadır (Economist Impact, 2022). Çad'da tarımsal üretimin verimli hale getirilmesi ile Türkiye tarafından arzında sorun yaşanan tarım ürünlerinin ithalatı gerçekleştirilebilir.

İkili ilişkilerin örnek olmasını sağlayacak bir gelişme deprem sonrasında yaşanmıştır. Çad Hayvancılık Sektörünü Geliştirme ve Tanıtma Ulusal STK Derneği (ADEPSET-Association pour le développement et la promotion du secteur de l'élevage au Tchad), Türkiye'de 6 Şubat 2023'te yaşanan depremden etkilenen insanlar için 300 baş koyun bağışlamıştır. ADEPSET STK Başkanı Daie Djaka Djouma, “300 baş koyun bağışının bu trajediden etkilenen halkların ihtiyaçları karşısında kovada bir damla olduğunu biliyoruz, ancak bu mütevazı katkıyla bazı yaralıların birkaç gün çorba içeceğini umuyoruz.” sözleriyle (Ousmane, 24 March 2023) aslında iki toplum arasında nasıl güçlü bir ilişki kurulduğu da görülmüştür. Afrika ülkeleri hep yardıma muhtaç ve yardım edilen taraf olan yönleriyle ön plana çıkarılmaktayken Türkiye'ye imkanları ölçüsünde yapılan bu yardım kıtaya ilişkin tüm bu önyargıları bertaraf etmeyi sağlamaktadır. Çad'dan gelen bu yardım, Türkiye'nin sahip olduğu sömürgecilik ve adaletsizlik karşıtı, kalkınmayı destekleyici, kazan-kazan ilkesi taraftarı, insani değerleri ön planda tutan devlet kimliğinin karşı aktör tarafından da kabul gördüğünün bir göstergesidir.

Yükseköğretimde Uluslararasılaşma ve Çadlı Öğrenciler

Uluslararası öğrenci sayısını artırarak yükseköğretimde uluslararasılaşmayı hedefleyen Türkiye, bu doğrultuda Çadlı öğrencilerin varlığı ve sayılarının artırılmasına önem vermektedir. 2021-2022 akademik yılında devlet ve vakıf üniversitelerinde Çadlı öğrencilerin sayısı 2181'i erkek, 397'si kız olmak üzere toplam 2578'dir. Bir önceki akademik yılda bu rakam 1951'dir (YÖK, 2023). Türkiye, Afrikalı öğrenci sayısını daha da artırmayı amaçlamaktadır. Bu noktada izlenen stratejilerden biri de yabancı öğrencilere sağlanan burslardır. Çadlı öğrenciler de Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri çerçevesinde sunduğu burslardan yararlanmaktadır. Diğer yandan Çad, nitelikli ve yetişmiş insana ihtiyaç duymaktadır. İnsani kalkınma endeksinde son sıralarda yer alan Çad, bu ihtiyacını karşılamak için gençlerini eğitim amacıyla gönderebileceği önemli duraklardan biri Türkiye'dir.

Medya Faaliyetleri

Türkiye-Çad ilişkilerini güçlendiren faktörlerden bir diğeri de Türkiye'nin Afrika halklarının konuştuğu dillerde yürüttüğü medya faaliyetleridir. TRT Français kanalı sayesinde Çad gibi Frankofon Afrika ülkelerindeki insanlara erişmek çok daha mümkün hale gelmiştir. Bu sayede Türkiye hakkında olumsuz ve aleyhine üretilen haber içeriklerine karşıt içerik üretilebilmektedir. Ayrıca bu kanallar Türkiye'nin kıtadaki faaliyetlerini tanıtmak için de elverişli bir platform olma özelliğine sahiptir. Bunun yanında Afrika'da yaygın biçimde konuşulan İngilizce ve Fransızca dillerinde yayın yapan Anadolu Ajansı da TRT World ve

TRT Français'nin sahip olduğu bu misyonu güçlü bir şekilde yerine getirmektedir (Eyrice Tepeciklioğlu vd., 2018: 611). TRT Afrika ise bu yönde atılan son adımlardan biridir.

Ulaşım

Türkiye'nin kıtadaki imajını güçlendiren bir başka araç da Türk Hava Yolları'dır (THY). THY'nin her geçen güç uçuş ağı genişlemektedir. Uçuş sayılarının artırılması Afrika ülkeleri ile temasları daha da güçlendirmektedir (Eyrice Tepeciklioğlu vd., 2018: 612). THY, Çad'ın başkenti Encemine'ye ilk seferini 2013 yılında, Çad ile Türkiye'nin karşılıklı Büyükelçilik açma kararı sonrası yaparak o tarihte dünyada 243. varış noktası, Afrika'daki 26. ülke ve 36. destinasyon olarak seferlerini başlatmış oldu (Türkiye Gazetesi, 2013). 2023 yılı itibarıyla İstanbul'dan başkent Encemine'ye haftada iki gün olacak şekilde direkt seferler devam etmektedir.

Siyasi İstikrar ve Terörle Mücadele Konusunda Ortak Tutum

Öte yandan Türkiye, devletlerin siyasi istikrarını destekleyici bir politika izlemektedir. Afrika ülkelerinde siyasi istikrarın varlığı Türkiye için oldukça önemlidir. Orta Afrika ülkelerinin çoğunda askeri darbeler, silahlı çatışmalar, iç savaşlar nedeniyle siyasi istikrarsızlık kronik bir soruna dönüşmüştür. Bu ülkelerden biri olan Çad'da geçiş dönemi sancuları karşısında Türkiye, ülkede istikrarın sağlanması yönünde desteğini dile getirmektedir (Milliyet, 2021). Ayrıca ülkeyi istikrarsızlığa sürükleyen terörle mücadele süreçlerinde Çad'ın yanında olduğu mesajı verilmektedir (NTV, 2017). Yapılan yatırımlar ve kurulan diyalogların sürdürülebilirliği açısından Çad'da siyasi istikrarın sağlanması önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Çad'ın siyasi istikrarını destekleyici bir politika izlemektedir. Çad ise siyasi istikrarını destekleyecek, dış aktörlerin müdahalesine eleştirel yaklaşacak, silahlı çatışmalara kalıcı çözümler üretecek Türkiye gibi aktörlerin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Türkiye bu tavrı sergilerken karşılıklı iş birliğinin bir yansıması olarak benzer muamelenin kendi ülkesine de gösterilmesi taraftarıdır. Bu kapsamda FETÖ ile mücadele konusunda tüm devletlerden destek beklemiştir. Bu desteğin önemi bölge ülkelerine gerçekleştirilen her resmi ziyarette Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilmiştir. Bu kapsamda Çad, 2017'nin sonlarında FETÖ'ye bağlı okulların Türkiye Maarif Vakfı'na devredilmesi ve FETÖ mensuplarının sınır dışı edilmesi kararıyla olumlu bir adım atmıştır (NTV, 2016; TRT Haber, 2017). Eski Cumhurbaşkanı İdris Debi İtno'nun Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmesi sonrasında düzenlenen ortak basın toplantısında şu sözleri dikkate değerdir: “*Bazen kimin terörist olduğunu ve kimin terörist olmadığını ayırt etmekte sıkıntı çekebiliyoruz. Çünkü hiçbir terörist gelip*

kendisini terörist olarak tanıtmamaktadır. Sizin bize ilemiş olduğunuz gibi, bizim belki de terörist olduğumu bilmediğimiz insanlarla anlaşma imzalamış olduğumuzu da sonradan öğrendik, sizin yardımlarımızla birlikte. Bu sebeple teröristlerle mücadelemizin ortak bir mücadele olması gerektiğini düşünüyorum. Bu ortak mücadele ile her iki tarafın da terörizmin kökünün kazanmasını sağlayacağını düşünüyorum. Bu konu çağımızın ve yüzyılın vebasıdır.” (NTV, 2019).

Güvenlik ve Savunma Sanayi Alanında İş Birliği

Diğer yandan son dönemde Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle savunma sanayi alanında güçlü iş birlikleri geliştirdiği gözlenmektedir. Türkiye ile Çad arasında 16 Aralık 2014'te Ankara'da “Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmayla; “*savunma sanayii işbirliği faaliyetlerinin hukuki bir temelde yürütülmesi, ihtiyaç duyulan teçhizatın ortak üretimi, teknoloji transferi, savunma sanayii ürünlerinin karşılıklı tedariki ve Türkiye'nin Afrika açılım politikasının savunma sanayii yönünün geliştirilmesi*” amaçlanmıştır (TBMM, 2016). Bu anlaşma iki ülke arasında imzalanan ilk savunma sanayi temelli anlaşma olması bakımından önemlidir. Bu anlaşmada dikkat çekilmesi gereken noktalardan birisi de ihtiyaç duyulan teçhizatların ortak üretiminin amaçlanmasıdır. Yani Türkiye sadece ihracatçı konumunda olmayıp, Çad'ın da savunma sanayisine katkı sağlamayı hedeflemektedir. 27 Şubat 2019'da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Çad Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî İş Birliği Çerçeve Anlaşması” ile askerî eğitim ve öğretim, ortak tatbikatlara katılımın sağlanması, savunma sanayi askerî istihbarat değişimi, lojistik iş birliği, muhabere, elektronik, bilgi sistemleri ve siber savunma, barışı koruma, insani yardım, mayın ve el yapımı patlayıcılarla mücadele alanında eğitim, bilgi ve tecrübe değişimi gibi oldukça geniş konularda iki ülkenin silahlı kuvvetleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (TBMM, 2022). Öte yandan 29 Nisan 2023'te üç adet “Hürkuş” Çad'a teslim edilmiştir. Ayrıca TUSAŞ'ın pilot ve uçak bakım personeline yönelik eğitimler için kendi personelini bu ülkeye göndermesi planlanmıştır (Türkiye Gazetesi, 2023).

Bu anlaşmalar sadece Türkiye'nin Çad'a askeri teçhizat ya da silah satışını öngörmeyip “kazan-kazan” stratejisi çerçevesinde her iki ülkenin çıkarlarını da gözetmektedir. Çad, istikrarsızlığının önemli kaynaklarından biri olan terör örgütleriyle mücadelede Türkiye'nin deneyimleri ve teçhizatlarından faydalanırken Türkiye ise bölgesel ve küresel istikrara ve barışa katkı sunarak kıtadaki varlığını güçlendirmektedir. Bu durum ticari ilişkilere de olumlu yansımaktadır. Ticari kazancın ötesinde, Türkiye'nin kıtada güvenlik sağlayıcı rolü, sahip olduğu kimliğin bir parçasına dönüşmeye başlamıştır.

Türkiye’yi Küresel Aktörlerden Farklı Kılan Yönler

Fransa, sömürge yıllarından bu yana eski sömürgesi Çad ile yakın temas halinde olan ülkelerden biridir. Son yıllarda ticari ilişkilerde dalgalanmaların başladığı söylenebilir. Çad’daki Fransız doğrudan yabancı yatırım stokunda düşüş gerçekleşmiştir. Çad’ın en büyük tedarikçisi Çin iken Fransa, listede üçüncü sırada yer almaktadır. Çad’ın ihracat rakamları dikkate alındığında ise ilk sırada Almanya iken Fransa listede beşinci sıradadır (Ministère de l’Europe et des affaires étrangères, 2023). Son dönemde Çad’da yaşanan protestolarda halkın Fransa’yı hedef alması da oldukça dikkat çekicidir. Bu tepkilerin yalnızca Çad’da değil, Fransızca konuşulan diğer Afrika ülkelerinde de giderek arttığı gözlenmektedir. Yine Çad ordusu tarafından Sudan sınırındaki Adre şehrinde keşif yapan bir grup Fransız askerini göz altına alarak silahlarına el konulması Fransa’nın Çad’daki varlığının sorgulanmasına yol açmıştır. Fransa her ne kadar çeşitli yardımlarla Çad’ın kalkınmasını desteklemeye çalışsa da ilişkilerde askeri ve güvenlik konuları ön plana çıkmaktadır. Çad, Fransa için terörle mücadele sürecinin en önemli ortaklarından biri olarak görülmektedir. Nitekim Ağustos 2014’ten bu yana Fransız Barkhane Operasyonu’nun karargâhı Encemine’de bulunmaktadır. Protestolar Fransa’nın Çad halkının desteğini hızlı bir şekilde kaybettiğini göstermektedir.

Buna karşılık Rusya ve Çin’in Çad’daki varlığı ve etki sahası giderek genişlemektedir. Ayrıca Afrika’nın Fransızca konuşulan ülkelerinde Batı karşıtı ve Kremlin taraftarı kampanya yürüten “Russosphere” (Rus alanı) adlı sosyal ağın giderek destek kazandığı da ileri sürülmektedir. Sosyal ağ, Fransa’yı modern zaman sömürgeciliği ile suçladığı, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’e övgüler yağdırdığı paylaşımlar yapmaktadır (BBC, 2023). Buna ek olarak, Fransa karşıtı protestolar sırasında Rus bayraklarının dalgalanması da son dönemde en çok dikkat çeken gelişmelerden biriydi. Çad halkının bu hareketini Fransa’dan boşalan boşluğun Rusya tarafından doldurulacağı şeklinde okumak yerine Fransa’ya gösterilen bir tepki olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

Bir diğer küresel aktör Çin’in ticari faaliyetlerinin son derece hızlandığı dikkat çekmektedir. Çin, diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi Çad’da da yatırımlarını artırmakta, çeşitli alt yapı projeleri aracılığıyla ülkenin kalkınmasına destek verilmekte ve kredi imkanları sunmaktadır. Her ne kadar bu krediler, Batı tarafından “borç tuzağı” olarak tanımlansa da Çin bu politikalarını kazan-kazan strateji çerçevesinde açıklamaktadır (Xulong, 2017). Ancak gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, Çin’in yaptığı yatırımlardan en çok kazanan tarafından genellikle sadece kendisinin olmasıdır. Yerel istihdamı desteklemek yerine kendi ülkesinden vatandaşlarını getirip istihdam etmektedir. Türkiye ise Afrika ülkeleri ile iş birliği yaparak kıtanın mevcut kaynaklarından birlikte yararlanarak ilerlemeyi

hedeflemektedir. Bu noktada yerel istihdama ağırlık vermesi Türkiye'yi farklı kılmaktadır (Ahmet Kavas, Selami Kökçam röportajı, 17 Ekim 2021).

Türkiye'ye Yönelik Kamuoyu Algısı

Öte yandan Türkiye'nin Çad'da yürüttüğü faaliyetlerin kamuoyu algısında önemli bir etki yarattığı söylenebilir. Sahel Kamu Diplomasisi Merkezi, 2021 yılında gerçekleştirdiği bir ankette Çadlı gençlerin Çad'daki uluslararası aktörlere ilişkin görüşlerini tespit etmeye çalışmıştır. Buna göre; Türkiye, Çad nüfusunun %70'ini temsil eden gençler tarafından en büyük popülerliğe sahip ülke seçilmiştir. Buna karşılık gençlerin %42'sine göre Fransa'nın ülkedeki popülaritesinde güçlü bir düşüş yaşanmıştır. Üstelik gençlerin ezici bir çoğunluğu Fransız varlığının ülkede demokrasiyi ve kalkınmayı teşvik etmeye yardımcı olmadığına inanıyor. Ankete katılan gençlerin %53,5'i ise Fransa ile ilişkileri kesmenin ülke için en iyi seçim olduğuna inanırken %41,2'si Fransa ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyor. Yine gençlerin %19,1'i Çad'da son on yılda en fazla etki kazanan ülkenin Türkiye olduğunu düşünüyor. Bu oran Çin için %35,1, ABD için %22,1, Rusya için %7,3'tür. Gelecek yıllarda Çad'da en etkili ülkenin hangisi olacağı sorusuna ise gençlerin %35,1'i Rusya, %26,7'si Türkiye, %19,1'i ABD, %11,5'i Çin cevabını vermiştir. Çad'da demokrasi, kalkınma ve barışın desteklenmesine en çok yardımcı olabilecek ülkenin hangisi olabileceği sorulduğunda ise Çadlı gençlerin %38,2'si Türkiye cevabını vermiştir. Gençlerin %25,2'si ABD, %12,2'si Rusya ve %4,6'sı Çin'in bu konuda yardımcı olabileceğini söylemiştir (Dönmez, 4 Janvier 2022). Bu veriler, Çadlı gençlerin Türkiye'ye ciddi anlamda güven duyduğunu göstermektedir. Genç nüfusun toplam nüfustaki payı dikkate alındığında, bu olumlu algının gelecek yıllarda Türkiye'nin Çad'daki varlığının daha da artmasına katkı sağlayacağını öngörmek mümkündür.

Sonuç

Bu araştırmada son yıllarda ivme kazanan Türkiye-Çad ilişkileri analiz edilmiş ve iki ülke arasında iş birliklerinin artmasını sağlayan faktörlerin neler olduğu tespit edilmiştir. Türkiye-Çad arasında artan iş birliklerini belirleyen iki önemli alt faktörün var olduğu gözlemlenmiştir: Bunlardan ilki, Türkiye'nin Afrika politikasını yeniden şekillendirmesi ve kıtaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım sergilemeye başlamasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika politikasında yaşanan dönüşüm ikili ilişkilerin analizinde üzerinde durulması gereken en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin böyle bir değişime yönelen gelişmelerin başında ise Afrika kıtasındaki varlığını güçlendirme hedefidir. Bu doğrultuda kıta ülkelerinden Çad ile ilişkilerin geliştirilmesine son

derece önem verildiği gözlenmektedir. Diğer yandan, ilişkilere ivme kazandırma arzusu tek taraflı değildir. Çad da ikili ilişkilerin geliştirilmesi yönünde önemli bir irade ortaya koyduğu görülmektedir. Dolayısıyla ikili ilişkileri belirleyen ikinci alt faktör, Çad'ın mevcut siyasi, ekonomik, toplumsal ve güvenlik temelli sorunlarına kalıcı çözümler bulmak amacıyla iş birliği yapma isteğidir. Siyasi istikrarsızlık, ekonomik kriz, dış müdahale, toplumsal çatışma, terör saldırıları, düşük insani gelişmişlik seviyesi, gıda güvenliği krizi, mülteci akınları gibi bir dizi sorunla baş etmeye çalışan Çad, bu sorunlara kalıcı çözümler sunacak alternatif aktörlerin varlığına ihtiyaç duymaktadır. Kronik sorunlarına değil potansiyeline vurgu yapan Türkiye, Çad için güçlü bir ortak konumundadır.

Sonuç olarak, bu iki ülkeyi bir araya getiren ana faktörün her ülkenin kendi içinde yaşadığı değişimin ortaya çıkardığı iş birliği ihtiyacıdır. İlişkiler salt siyasi ya da diplomatik temaslarla sınırlı kalmamış ekonomi, insani yardım, kültür, eğitim, güvenlik, savunma gibi bir dizi farklı alanda iş birlikleri yapılmıştır. Her iki ülkenin de karşılıklı yarar üzerine kurulu bir ilişkiyi destekledikleri görülmüştür. Taraflar net kazanç sağlamak yerine karşılıklı kazanca odaklanmaktadırlar. İki taraf da kazan-kazan çerçevesinde hareket etmeleri halinde ulusal çıkarlarını koruyacaklarını bilerek adım atmaktadırlar. Öte yandan Türkiye'nin Batılı aktörlerin sömürge dönemi uygulamalarını eleştirdiği ve sıklıkla kendisinin sömürge geçmişinin olmadığını vurgulaması dikkate değerdir. Türkiye'nin kıtada insani yardımları da içeren kalkınma yardımlarıyla vicdanlı donör rolü üstlendiği görülmektedir. Resmî söylemlerde insancıl olma, adaletli olma, vicdanlı olma, gönül coğrafyası, gönül bağı, kardeşlik gibi ifadeler belirgin biçimde ön plana çıkarılmaktadır. Dış politikada bu unsurlara dayanan bir kimlik inşa edildiği söylenebilir. Bugün gelinen noktada ise insani yardımlarla başlayan sürecin güvenlik ve savunma sanayinde iş birliğine evrildiği açıkça görülmektedir. Bu kapsamda iki ülkenin uzun yıllar mesafeli ilişkilerin ardından yardım eden-yardım alan ilişki modelinin ötesinde bir ilişki modeli oluşturdukları sonucuna varılmaktadır.

Kaynakça

- Akgün, Birol (2021). "Afrika'nın Geleceği İçin Eğitim: Türkiye Maarif Vakfı" <https://kriterdergi.com/dosya-afrikada-turkiye/afrikanin-gelecegi-icin-egitim-turkiye-maarif-vakfi> (Erişim Tarihi: 28.08.2023).
- Akıllı, Erman (2022). "Türkiye's Foreign Aids Leadership in Africa," *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 5(2), 140-152 . DOI: 10.52848/ijls.1137500.
- Akpınar, Pınar (2017). "From Benign Donor to Self-Assured Security Provider: Turkey's Policy in Somalia," Istanbul Policy Center.

- Alemdar, Ahmet, (2023). “Afrika’nın Savunma ve Güvenlik Anlayışında Türk Savunma Sanayii Etkisi” *Kriter Dergisi*, 8(82), <https://kriterdergi.com/dosya-afrika/afrikanin-savunma-ve-guvenlik-anlayisinda-turk-savunma-sanayii-etkisi>.
- Alpar, Güray (2019). Türk Gönül Coğrafyası Kavramına Antropolojik Bakış. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi, 54(2), 841 - 856.
- Anadolu Ajansı (2023). “Bakan Şimşek: Kalıcı refah artışı için ihracatı önceliklendirmeye devam edeceğiz.” <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-simsek-kalici-refah-artisi-icin-ihracati-onceliklendirmeye-devam-edecegiz/2977876> (Erişim Tarihi: 01.09.2023).
- Anadolu Ajansı (26 Aralık 2017). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Çad'daki FETÖ iltisaklı okulların tamamı Maarif Vakfımıza devredildi”. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-caddaki-feto-iltisakli-okullarin-tamami-maarif-vakfimize-devredildi/1015635> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Arı, Tayyar (2006). “*Uluslararası İlişkiler Teorileri*” (İstanbul: Alfa Yayınları)
- Associated Press (2023). “Chad nationalizes assets by oil giant Exxon, says government” <https://apnews.com/article/exxon-mobil-chad-oil-f41c34396fdff247ca947019f9eb3f62> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Bahçecik, Şerif Onur (2021). “Turkey’s “Opening up to Africa”: From Idea to Full-Fledged Policy”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 173-179.
- Balamir Coşkun, Bezen (2021). “İşbirliği”, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Eds. Şaban Kardaş ve Ali Balcı. (İstanbul: Küre Yayınları), 421-429.
- Bayram, Mürsel (2022). “Afrika’nın Savunmasında Türkiye” <https://ytb.gov.tr/haberler/afrikanin-savunmasinda-turkiye#:~:text=2020%27de%20T%C3%BCrkiye%27den%20Afrika,sanayii%20i%C5%9F%20birli%C4%9Fi%20anla%C5%9Fmas%C4%B1%20imzaland%C4%B1>. (Erişim Tarihi: 03/09/2023).
- BBC (2021). “Chad's President Idriss Déby dies after clashes with rebels”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-56815708> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- BBC (2023). “Putin'i sev, Fransa'dan nefret et': Kremlin yanlısı sosyal medya kampanyası Afrika'yı nasıl etkiliyor?” <https://www.bbc.com/turkce/articles/cw0e5832jjgo> (Erişim Tarihi: 16.09.2023).
- Belder, Ferit. (2023). “Kalkınma yardımları ve Türk dış politikası: Bir dönemselleştirme önerisi (2002-2022)”. *KOCATEPEİIBFD*, 25(1), 40-52. <https://doi.org/10.33707/akuuibfd.1256110>.
- Boztaş, Asena (2011). “Türkiye’nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstruktivist Teori, Eleştirel Teori ve Uluslararası Toplum Teorisi” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 31.
- Brown, Cris ve Kristen, Ainley (2013). *Uluslararası İlişkileri Anlamak* (İstanbul: Sümer Yayınları).

- BTI (2022). "Chad Country Report 2022", <https://bti-project.org/en/reports/country-report?isocode=TCD&cHash=ec6ecdccc60837878823938f84214d5d> (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- Collelo, Thomas (1988). *Area Handbook Series: Chad, A Country Study* (Federal Research Division Library of Congress).
- Constitution of Chad (2018) https://constituteproject.org/constitution/Chad_2018.pdf?lang=en (Erişim Tarihi: 20.04.2023).
- Decalo, Samuel (1980). "Regionalism, Political Decay, and Civil Strife in Chad", *The Journal of Modern African Studies*, 18 (1): 23-56. <http://www.jstor.org/stable/160409> (Erişim Tarihi: 29.04.2023).
- DEİK Türkiye-Afrika İş Konseyleri, <https://www.deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri> (Erişim Tarihi: 11.09.2023).
- Donelli, F. (2023). "From Humanitarianism to Drones: The Pragmatic Flexibility of Turkey's Policy Toward Sub-saharan Africa," *Poliarchie*, 6(1), 4–21. <https://doi.org/10.13137/2611-2914/35188>.
- Dönmez, Ümit (2022). "La Turquie est le pays le plus populaire chez les jeunes tchadiens (Sondage)". Agence Anadolu. <https://www.aa.com.tr/fr/afrique/la-turquie-est-le-pays-le-plus-populaire-chez-les-jeunes-tchadiens-sondage/2464679> (Erişim Tarihi: 18.09.2023).
- Dursun, Davut (1993). "Çad", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993), 8/154. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/8/C08003014.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Economist Impact (t.y.). "Ranking and Trends". <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/#global-overview> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Eyryce Tepeciklioğlu, Elem, Onur Tepeciklioğlu ve Betül Aydoğan Ünal (2018). "Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri", *Ege Academic Review* 18 (4), 605-618. Doi: 10.21121/eab.2018442990 (Erişim Tarihi: 29.04.2023).
- Freedom House (2020). "Chad 2020", <https://freedomhouse.org/country/chad/freedom-world/2020> (Erişim Tarihi: 03.04.2023).
- Freedom House (2023). "Freedom in The World 2023" <https://freedomhouse.org/country/chad/freedom-world/2023> (Erişim Tarihi: 02.09.2023).
- Harmes, Adam (2012). "The rise of neoliberal nationalism" *Review of International Political Economy*, 19(1): 59-86.
- Hollick, Julian Crandall (1982). "Civil War in Chad, 1978-82", *The World Today*, 38(8): 297-304.

- IDEA (2022). “Global State of Democracy Report 2022: Forging Social Contracts in a Time of Discontent” <https://idea.int/democracytracker/g sod-report-2022> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Institute for Peace and Security Studies (2021). “Chad Conflict Insights Report”, <https://ipss-addis.org/download/chad-conflict-insights/> (Erişim Tarihi: 15.04.2023).
- Inter-Parliamentary Union (2016). “Chad National Assembly Last Election” http://archive.ipu.org/parline-e/reports/2061_E.htm (Erişim Tarihi: 12.05.2023).
- International Energy Agency, “2022 Report.” <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022>.
- Joffe, George (1990). “Turmoil in Chad”, *Current History*, 89 (546): 175-177. <https://www.jstor.org/stable/45316363> (Erişim Tarihi: 30.04.2023).
- Kaplan, Haktan, Çimen, İbrahim ve Balcı, Engin. (2022). “Türkiye’nin Eğitim Diplomasisinde Türkiye Maarif Vakfının Rolü” *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 4 (2) , 120-128 . DOI: 10.54132/akaf.1209119.
- Kavas, Ahmet (2006). “Batı Afrika’da Fransız Sömürgeciliği Karşısında Malili Marabuların Mücadelesi”. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 0 (14), 67-102. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuilah/issue/978/11006>.
- Kavas, Ahmet (2019). “Afrika’da Bilim Geleneği” <https://samsun.edu.tr/wp-content/uploads/2019/12/AHMET-KAVAS.docx>.
- Kavas, Ahmet (21 Kasım 2017). Röportaj: “Osmanlı, Afrika’yı Endülüs Olmaktan Kurtardı”. AFAM-Afrika Araştırmacıları Derneği. <https://afam.org.tr/osmanli-afrikayi-endulus-olmaktan-kurtardi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Keohane, Robert O’ ve Joseph S. Nye. (2001). *Power and Interdependence*. (New York. Longman).
- Kökçam, Selami (17 Ekim 2021). Ahmet Kavas ile Röportaj. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/yukselen-kita-afrikada-guc-mucadelesi-turkiye-617602.html> (Erişim Tarihi: 18.09.2023).
- Lamy, Steven L., John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (edt.) (2008). “*Contemporary mainstream approaches: neorealism and neoliberalism*” *The Globalization of World Politics*. (New York. Oxford), 124-141.
- Manafı, Tural (2021). “Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Neoliberalizm’in Yeri Ve Önemi: Şanghay İşbirliği Örgütü ve BRICS Karşılaştırması” (Yayımlanmamış Yüksel Lisans Tezi).
- May, Roy ve Simon Massey (2002). “The Chadian Party System: Rhetoric and Reality”, *Democratization* 9(3): 72-91. <http://dx.doi.org/10.1080/714000269> (Erişim Tarihi: 30.04.2023).
- Milliyet (2021). “Çad’a Destek Vermeye Hazırız” <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cada-destek-vermeye-haziriz-6629152> (Erişim Tarihi: 28.08.2023).

- Milner, Helen (1992). "Review: International Theories of Cooperation among Nations: Strengths and Weaknesses", *World Politics* 44 (3): 466-496.
- Ministère de l'Europe et des affaires étrangères. "France Diplomatie: Tchad". [https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/tchad/relations-bilaterales/](https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/tchad/rerelations-bilaterales/).
- Mordor Intelligence (2023). "Chad Oil and Gas Market Size&Share Anaysis-Growth Trends & Forecasts" <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/chad-oil-and-gas-market#:~:text=Petroleum%20is%20Chad%27s%20primary%20source,Esso%20Exploration%20%26%20Production%20Chad%20Inc.> (Erişim Tarihi: 03.09.2023).
- NTV (2016). "Çad FETÖ okullarını Türkiye Maarif Vakfı'na devretti" <https://www.ntv.com.tr/dunya/caddan-feto-okullari-karari,WxZO2SI84UKbHyRLleCpVw> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- NTV (2017). "Çad'ın terörle mücadelesinde her daim yanında olacağız" <https://www.ntv.com.tr/dunya/cadin-terorle-mucadelesinde-her-daim-yaninda-olacagiz,bSdugREIF0S6LgqWartnQA> (Erişim Tarihi: 15.09.2023).
- NTV (2019). "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Çad ve Afrika ülkeleriyle iş birliğini daha da ileriye taşımaya kararlıyız", 27.02.2019, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhur-baskani-erdogan-cad-ve-afrika-ulkeleriyle-is-birligini-daha-da-ileriye-tas,ILUNAmIslEKD1KBKjMfjQ> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- Orakçı, Serhat (2022). "The Rise of Turkey in Africa". *Aljazeera Centre for Studies*, <https://studies.aljazeera.net/sites/default/files/articles/documents/2022-01/The%20Rise%20of%20Turkey%20in%20Africa.pdf> (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Our World in Data (2022). "Democracy Index" <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu?tab=chart&country=~TCD> Erişim (Tarihi: 13.09.2023)
- Ousmane, Diarra (2023). "l'ONG nationale ADEPSET offre 300 moutons aux victimes du séisme en Turquie", Tchad Infos. <https://tchadinfos.com/societe-long-nationale-adepset-offre-300-moutons-aux-victimes-du-seisme-en-turquie/> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Özkan, Mehmet and Akgün, Birol (2010). Turkey's opening to Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 48(4), 525-546. doi:10.1017/S0022278X10000595.
- Özkan, Mehmet ve Serhat Orakçı (2013). "Summitry Diplomacy in Turkey–Africa Relations: Statements, (Non-)Accomplishments and Effectiveness" *Jurnal of Balkan and Near Eastern Studies*, DOI: 10.1080/19448953.2023.2236516.
- Resmî Gazete. 1 Ekim 2021 Cuma Tarihli. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211001-4.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2023).
- Rumelili, Bahar (2021). "Kimlik", *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Eds. Şaban Kardeş ve Ali Balcı. (İstanbul: Küre Yayınları), 389-407.

- Sampson, Michael; Dai, Xinyuan and Snidal, Duncan. (2017). Interstate Cooperation Theory and International Institutions. 10.1093/OBO/9780199743292-0093.
- Sarı Ertem, Helin (2012). “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği””. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8, 177-237.
- Sıradağ, Abdurrahim (2022). “The Rise of Turkey’s Soft Power in Africa: Reasons, Dynamics, and Constraints.” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 8 (2) , 1-14 . DOI: 10.25272/1icps.1117810.
- Sour, Lotfi (2019). “The Turkish Foreign Policy Dimensions in Africa in AKP Era” *Journal of Afro-Asian Studies* 7-28 https://www.researchgate.net/publication/333678052_The_Turkish_Foreign_Policy_Dimensions_in_Africa_in_AKP_Era (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- Sputniknews (2017). “Erdoğan: Yıllarca şu Afrika Allah aşkına sömürülmedi mi?”, 23.01.2017. <https://sputniknews.com.tr/20170123/erdogan-afrika-yillarca-somuruldu-1026897295.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2023).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2017). “Afrika’ya Bakışımız Sömürgeciler Gibi Olmayacak”, 26.12.2017. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/87877/afrikaya-bakisimiz-somurjeciler-gibi-olmayaca> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2021). “Çad ile askerî, savunma ve güvenlik alanlarındaki iş birliğimizi geliştirmeye hazırız”, 27.10.2021. <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/131162/-cad-ile-asker-savunma-ve-guvenlik-alanlarindaki-is-birligimizi-gelistirmeye-haziriz-> (Erişim Tarihi: 03.11.2023).
- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2022). “Afrika Özel”, <https://www.tccb.gov.tr/ozeldosyalar/afrika/etiopya/> (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1998). “Dışişleri Güncesi” Aralık 1998 <http://diad.mfa.gov.tr/diad/gunce/aralik-1998.pdf> (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). “Türkiye-Afrika İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 12.04.2023).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). “Türkiye-Çad İlişkileri”, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cad-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- TBMM (2016), “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çad Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı”, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem26/yil01/ss303.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2023).
- TBMM (2022), “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çad Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askerî İş Birliği Çerçeve Anlaşması”, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss388.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2023).

- The World Bank (2022). “GDP Growth” https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?most_recent_value_desc=true&locations=XL (Erişim Tarihi: 13.09.2023).
- The World Bank, Chad 2023. <https://www.worldbank.org/en/country/chad/overview#:~:text=Although%20Chad%20had%20made%20progress,below%20the%20national%20poverty%20line.> (Erişim Tarihi: 09.09.2023).
- TİKA (2012) “Afrika’da 8 Program Koordinasyon Ofisi, 37 Ülkede Proje”, 11.01.2013, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turkiye_afrikada-3592 (Erişim Tarihi: 02.11.2023).
- TİKA (2020a). Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu 2020. https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/Pictures/Turkiye%20Kalk%20C4%B1nma%20Yard%20C4%B1mlar%20C4%B1%202020_tr.pdf (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- TİKA (2020b). “Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Orta Afrika ülkesi Çad’ın tarımsal kalkınmasına destek için uygulamalı tarım okulunun temelini attı” https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_tarimsal_egitime_destek-56971 (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- TİKA (2021). “Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Çad Eğitim Bakanlığının kendi ders kitaplarını basabilmesi için matbaa kurdu.”, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_cad_da_matbaa_kurdu-61326 (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- TİKA (2022a). “Faaliyet Raporu”, <https://www.tika.gov.tr/upload/old/2023/FAAL%20C4%B0YET%20RAPORU/T%20C4%B0KA%202022%20%20C4%B0dare%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2023).
- TİKA (2022b). TİKA’dan Çad’da Kadın İstihdamına Destek. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_dan_cad_da_kadin_istihdamina_destek-74272 (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- TİKA, (2015). “TİKA’dan Angola’daki Engellilere Destek”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 8 Eylül 2015, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27dan_angola%27daki_engellilere_destek-19031 (Erişim Tarihi: 23.08.2023).
- TİKA, (2016). “Gabon Kırsalında Bulunan Tchatanga Köy’ne Hayat Veren Proje Tamamlandı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 25 Şubat 2016, https://www.tika.gov.tr/tr/haber/gabon_kirsalinda_bulunan_tchatanga_koyu%27ne_hayat_veren_proje_tamamlandi-21274 (Erişim Tarihi: 24.08.2023).
- TRT (2021). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Afrika ziyaretlerimi sömürgeci zihniyetin rahatsızlığına rağmen gerçekleştirdim”, 23.10.2021. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-afrika-ziyaretlerimi-somurgeci-zihniyetin-rahatsizligina-ragmen-gerceklestirdim-619447.html> (Erişim Tarihi: 03.11.2023).

- TRT Haber (2017). “Çad'dan FETÖ'ye büyük darbe” <https://www.trthaber.com/haber/dunya/caddan-fetoye-buyuk-darbe-342090.html> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- Tubiana, Jérôme ve Debos, Marielle (12 December 2017). Déby's Chad Political Manipulation at Home, Military Intervention Abroad, Challenging Times Ahead. United States Institute of Peace. <https://www.usip.org/publications/2017/12/debys-chad> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- TÜİK (2023). Dış Ticaret İstatistikleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Temmuz-2023-49626>.
- Türkiye Gazetesi (1 Mayıs 2023). “İlklerin uçağı bitti tükendi! TUSAŞ'ın elinde Hürkuş kalmadı”. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/fotogaleri/ilklerin-ucagi-bitti-tukendi-tusasin-elinde-hurkus-kalmadi-33920> (Erişim Tarihi: 09/09/2023).
- Türkiye Gazetesi (13 Aralık 2013). “THY Kano ve Çad seferleriyle uçuş ağını genişletti”, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/ekonomi/thy-kano-ve-cad-seferleriyle-ucus-agini-genisletti-113980> (Erişim Tarihi: 25.05.2023).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi TİM (2023). İhracat Rakamları. <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari> (Erişim Tarihi: 27.08.2023).
- UN WFP (2019). <https://www.wfp.org/countries/chad> (Erişim Tarihi: 17.06.2023).
- UNDP (2022). “The 2021/2022 Human Development Report” <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22overviewn.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- UNESCO (t.y.). “Net flow of internationally mobile students”. <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx> (Erişim Tarihi: 16.09.2023).
- Wendt, Alexander (1994). “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, 88(2), 1994, 384-397.
- Xulong, Chen (2017). “Win-Win Cooperation: Formation, Development and Characteristics” https://www.ciis.org.cn/english/RESEARCHPROJECTS/Articles/202007/t20200715_3604.html (Erişim Tarihi: 10.09.2023).
- YEE, Yunus Emre Enstitüsü (2022). “Güney Afrika'da Türk Günü ve Türk Yemek Festivali” <https://www.yee.org.tr/tr/haber/guney-afrikada-turk-gunu-ve-turk-yemek-festivali>, (Erişim Tarihi: 24.05.2023).
- Yılmaz, Tuğrul Oğuzhan (2018). “Türkiye-Afrika İlişkilerinin Güvenlik Boyutu: Türk Savunma Sanayii ve Afrika”, *Türk Dünyası Araştırmaları* 120(2018): 41-66.
- YÖK (2023). Yüksek Öğretim Bilgi Sistemi. <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.09.2023).

The Evolving Nature of ASEAN's Human Rights Perspective: Vision and Practice

Ferhat Durmaz*

Abstract

The matter of human rights was not a priority topic in the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) regionalism in the 20th century. However, human rights have become an important issue of cooperation in the ASEAN regionalism in the 21st century. From this point of view, this article analyzes the motivations that guide ASEAN cooperation regarding human rights, the historical development of the cooperation process and the problems faced by cooperation in the field of human rights in practice. The article's main argument is that while ASEAN has strengthened collaboration in human rights in theory in the 21st century, it has not developed a similar behavior in practice, and there is an imbalance between the theory and practice in cooperation concerning human rights. This study shows that ASEAN's traditional method of collaboration based on consensus-based decision-making and non-binding institutions has caused to a decrease in the effectiveness of cooperation over human rights and means that ASEAN is unable to reply effectively to human rights violations.

Keywords

ASEAN, ASEAN Charter, ASEAN Human Rights Declaration (AHRD), ASEAN Commission on the Promotion and Protection of the Rights of Women and Children (ACWC), and ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR).

* Dr. Lecturer, Ankara University, ferhatdurmaz2013@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1315-7686
Received : 01.10.2023
Accepted : 05.12.2023

ASEAN'ın İnsan Hakları Perspektifinin Dönüşen Niteliği: Vizyon ve Uygulama*

Özet

Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) bölgeselleşmesinde 20. yüzyılda ikincil bir gündem maddesi olarak kabul edilen insan hakları 21. yüzyıla gelindiğinde önemli bir iş birliği konusu haline gelmiştir. Bu noktadan hareketle bu makalenin amacı, ASEAN'ın insan hakları alanındaki iş birliğine yön veren motivasyonları, iş birliği sürecinin tarihsel gelişimini ve insan hakları alanındaki iş birliğinin uygulamada karşılaştığı sorunları analiz etmektir. Makalenin temel argümanı, ASEAN'ın 21. yüzyılda teoride insan hakları alanında güçlü bir iş birliği vizyonu ortaya koymasına rağmen pratikte benzer yönde bir davranış geliştirmede ve insan hakları alanındaki iş birliğinde teori ve pratik arasında bir dengesizliğin olduğu yönündedir. Çalışma, ASEAN'ın bağlayıcı olmayan kurumlara ve uzlaşıya dayalı karar almaya dayanan geleneksel iş birliği yönteminin insan hakları alanındaki iş birliğinin etkinliğinin azalmasına yol açtığını ve ASEAN'ın insan hakları ihlalleri karşısında güçlü bir cevap verememesine neden olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

ASEAN, ASEAN Tüzüğü, ASEAN İnsan Hakları Deklarasyonu (AHRD), ASEAN Hükümetler Arası İnsan Hakları Komisyonu (AICHR), ASEAN Kadın ve Çocuk Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması Komisyonu (ACWC).

Introduction

In after the initial years following the establishment of the Association of Southeast Asian Nations (shortly, ASEAN), its primary goal was to ensure peace, stability and economic collaboration in Southeast Asia. Naturally, human rights were not a priority area of collaboration for ASEAN at a time when the Southeast Asian states had just gained their independence and its focus was rather centered on economic development. However, in the early post-Cold War period, that is, in the 1990s, in parallel with the fact that human rights began to take important place on the agenda in international politics, the ASEAN states¹ also reluctantly began to address human rights. Nevertheless, during this period, the will to

* This article was produced from the author's doctoral thesis titled "ASEAN Regional Order in the context of the English School Theory (1967-2015)", which he prepared at the Department of Political Science at the International Islamic University of Malaysia in 2021.

1 Throughout the study, the terms ASEAN states, ASEAN members, member states, and ASEAN countries have been used interchangeably to convey the same meaning.

cooperate in human rights was rather limited as ASEAN states perceived human rights as an instrument reflecting the superiority of the West and wished to rather emphasize Asian values (Mohamad, 2002: 236). Therefore, in the 20th century, ASEAN’s primary focus on economic development and the perception of human rights as a tool of Western domination led to human rights being seen as of secondary importance by governments in the regional cooperation agenda.

By the 2000s, ASEAN demonstrated a comprehensive and strong will for further cooperation regarding human rights. With the ASEAN Charter announced in 2007, human rights have become an important issue in the ASEAN regional cooperation, and the ASEAN Charter has shaped the basic parameters of ASEAN cooperation on human rights. Following the ASEAN Charter, with the ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR), ASEAN Human Rights Declaration (AHRD) and ASEAN Commission on the Promotion and Protection of the Rights of Women and Children (ACWC), ASEAN has furthered its collaboration on human rights. The AICHR is designed as a solidarity organ on an institutional basis in human rights; the AHRD has defined what rights ASEAN’s human rights cooperation covers, and the ACWC aims to improve the rights of children and women. Based on this point, the main research question that this study seeks to answer is *how* and *why* human rights, which was a secondary agenda item in the 20th century, have become a significant topic of cooperation in ASEAN regionalism in the 21st century. In other words, the main aim of this study is to analyze the dynamics shaping ASEAN collaboration in the field of human rights from the past to the present. The study also examines the fundamental characteristics of ASEAN’s vision adopted regarding human rights and explores the challenges encountered by ASEAN cooperation in the practical implementation of human rights.

Although the ASEAN states have developed a remarkable cooperation discourse on human rights within the organizational framework, they have yet to take concrete steps to improve and strengthen human rights in regional cooperation in practice. From this point of view, this study argues that the ASEAN states’ willingness to cooperate on human rights does not match their actual behavior. In other words, the situation in theory and practice in ASEAN cooperation in human rights differs. This study suggests that the difference between theory and practice is due to ASEAN’s approach, which values flexible cooperation, consensus decision-making, and non-binding methods in human rights collaboration. For instance, the AICHR’s limited institutional structure and its dependence on member states have reduced its practical effectiveness.

This study adopts the qualitative analysis method and will discuss the historical development and current status of ASEAN’s human rights vision within the framework of the cause-effect relationship. In this general framework,

first, this study will expose the factors and the general approach that shaped ASEAN's perspective on human rights in the 20th century. Then, this study will examine the regional and international dynamics that have led ASEAN to strengthen cooperation in human rights in the 21st century. In the subsequent section, this study will analyze the content and key features of the AICHR, AHRD, and ACWC—the pivotal components of the ASEAN human rights system. Later, this study will investigate the problems faced by ASEAN cooperation in the field of human rights in practice. The author used primary sources such as ASEAN documents and reliable secondary sources such as academic publications in the article.

Human Rights in ASEAN Regionalism in the 20th Century

Founded on August 8, 1967, by Malaysia, Thailand, Singapore, the Philippines, and Indonesia, ASEAN did not prioritize human rights in its early years and throughout the Cold War era. The reason for not prioritizing human rights was that, in this early period, ASEAN's most fundamental founding objective was to accelerate economic growth and ensure regional peace and stability (Tobing, 2019: 5). Thus, during the Cold War period, none of the articles in the Bangkok Declaration and other ASEAN regulations referred to human rights.

Human rights in ASEAN regionalism were first brought to the agenda in the joint statement published after the 24th ASEAN Foreign Ministers Meeting held in 1991 (ASEAN, 1991). The reason being that during the post-Cold War era, the issue of human rights was raised intensively in the international community, especially by the Western countries. Although the issue of human rights came to the fore, some member states saw the discourse over human rights as an issue that would harm ASEAN cooperation. For example, some ASEAN member states, such as Singapore and Malaysia, feared that some Western states may manipulate the issue of human rights as a tool for intervention (ASEAN, 1991; Wahyuningrum, 2021: 159). Malaysia, in particular, led by Mahathir Mohamad, who developed a more critical attitude than Singapore, believed the discourse surrounding human rights could negatively affect the ASEAN member states. First, according to Mahathir, the human rights discourse had the potential to be used by Western countries as a benchmark for the advancement of relations between ASEAN countries and Western states. From Mahathir's perspective, Western countries could postpone cooperation in trade, investment and development assistance by claiming that the ASEAN states had a poor outlook on human rights. Second, from Mahathir's point of view, discourse concerning human rights or various attempts to establish human rights may lead to violations of the sovereignty of ASEAN countries.

The reservations of Malaysia, led by Mahathir, led to the adoption of different perspective regarding human rights in terms of content and practice in the joint statement issued after the ASEAN meeting held in 1992. The Joint Declaration in 1992 specified that human rights could be restated within each country's unique culture and socio-economic conditions. The declaration expressed that implementing human rights at the national level will be within the authority and responsibility of each state (ASEAN, 1992). Therefore, ASEAN sought to develop its unique perspective on human rights, which is universally accepted and does not stipulate any conditions for its implementation. The main idea behind this approach was that political leaders especially Lee Kuan Yew and Mahathir advocated a vision in the form of Asian values. Asian values emphasize Southeast Asia as possessing unique historical, economic, socio-cultural and political characteristics. Therefore, other international actors are expected to respect Southeast Asia's socio-economic and political dynamics. The Asian values approach dictates that economic development should be given priority in low-income societies and that economy and social rights can take precedence over civil and political rights (Henders, 2022). Hence, this approach sees no harm in limiting human rights in certain situations, such as to ensure economic development, and, thus, rejects the Western insistence that human rights should be a priority under all circumstances.

ASEAN, in a joint statement in 1993, expressed its welcome to the views put forward at the World Conference on Human Rights held in Vienna in June 1993 and set out its commitment to respect human rights (ASEAN, 1993). In this declaration, ASEAN stated that in matters related to human rights, the international community should respect the principles of sovereignty, non-interference in the internal affairs of other states, non-use of force, and the peaceful settlement of disputes. More importantly, in this declaration, ASEAN emphasized two fundamental points: (i) the avoidance of politicizing the support and protection of human rights, and (ii) refraining from using human rights as a condition for development assistance and economic cooperation.

In the second half of the 1990s, ASEAN faced significant problems, such as the 1998-1999 Asian Economic Crisis, East Timor and Regional Haze (Nandyatama, 2019: 235). In addition, the membership of Cambodia, Laos, Myanmar, and Vietnam into ASEAN was one of the most important agenda items for regional cooperation. For this reason, when ASEAN dealt with multidimensional problems in the economic and political spheres, ASEAN countries showed no strong will to further strengthen cooperation in human rights.

Based on these points, the following can be said about ASEAN's human rights perspective during the Cold War period and the early post-Cold War period:

- (i) The member states had the primary responsibility for protecting and promoting human rights in ASEAN regionalism. This caused member states to manage the process in human rights within the framework of their perceptions and priorities. For example, member states tended to prioritize economic rights over political rights because they gave greater importance to economic development.
- (ii) The member states' emphasis on the economic and socio-cultural conditions of Southeast Asia within the framework of Asian values has brought the characteristics of the region to the forefront in cooperation on human rights.
- (iii) Some member states, such as Malaysia, saw the debate surrounding human rights as an issue that served the interests of Western states. This led to norms such as non-interference in internal affairs and respect for sovereignty gaining a more important place in the face of human rights and in matters related to human rights.

Human Rights in ASEAN Regionalism in the 21st Century

This section will analyze the motivations driving ASEAN cooperation in human rights in the 21st century, the key features of collaboration and the situation in practice.

Background

An important dynamic that led ASEAN to take specific initiatives concerning human rights was the will of the member states to strengthen ASEAN cooperation. In the 1990s, ASEAN was ineffective in tackling regional problems such as the East Timor dispute, Regional Haze and the Asian Economic Crisis (Wahyuningrum, 2021: 160). Particularly in the second half of the 1990s, there were severe and intense human rights violations in East Timor, and Indonesia was subjected to various criticisms for these violations. The events in East Timor led to international intervention, and non-regional actors such as the United Nations and Australia, rather than ASEAN, were influential in deescalating the violence. In short, the East Timor crisis resulted in a certain decline in ASEAN's prestige and regional role. The East Timor crisis and other problems experienced during this period led to criticism that ASEAN lost its effectiveness in solving regional issues. Therefore, the member states saw the need to recreate ASEAN into a more reliable body and one that could act more

powerfully in regional politics; ASEAN cooperation in human rights, as in many other areas, should be expressed within the framework of a new vision.

One of the most critical factors that led ASEAN to want to strengthen cooperation in human rights was the criticism from Western states and unions, such as the USA and EU, towards ASEAN on its human rights record. In particular, Western countries loudly expressed their criticisms about the general circumstances of human rights in Myanmar. More importantly, Western countries stated that free trade agreements could be suspended in practice. Therefore, criticism of the nature of human rights in Southeast Asia, especially the situation in Myanmar, led to a wider discussion regarding the legitimacy and effectiveness of ASEAN (Straits Times, 21 January 2007). Ciorciari (2012: 709) states that in this period, ASEAN was more concerned with protecting its reputation than any fears it had over Western warnings that relations in the commercial sphere would deteriorate. However, in this period, the benefits of commercial links with the Western world were believed to be as important as preserving ASEAN's legitimacy. Commercial ties are essential for ASEAN because ASEAN aimed to integrate into the global economy within the framework of the economic community goal in the post-2003 period (Durmaz, 2023: 763-764). Consequently, the damage to economic relations with the West would have reduced positive economic outputs for ASEAN. The ASEAN countries knew that the existing economic ties and diplomatic channels with the West would be damaged if they did not act on the topic of human rights (Kipgen, 2012: 108). In addition, ASEAN's failure to show any will on human rights could have led to a continuation of the debate concerning the legitimacy of ASEAN. For all these reasons, according to the member states, to prevent criticism from some of the Western states and strengthen the legitimacy of ASEAN, ASEAN had to put forward a significant initiative on the topic of human rights (Straits Times, 21 January 2007; Jakarta Post, 9 October 2007; Poole, 2015: 373).

Non-state actors such as national elites and civil society were also influential in the process leading to ASEAN's strengthening of cooperation on human rights. In the 4th Unofficial Summit held in Singapore in November 2000, the ASEAN Eminent Persons Group argued that ASEAN regional cooperation should address not only states but also the business world, civil society, and the public (Collins, 2008: 316). On November 10, 2006, the solidarity group suggested, during their meeting with Philippine President Fidel Ramos, the participation of the Non-Governmental Organizations (NGOs) in ASEAN decision-making processes and the need to enhance ASEAN cooperation on human rights (Collins, 2008: 323). At the same time, the national elites in Indonesia, the Philippines and Thailand advocated strengthening democratic norms (Nair, 2011: 261-262). Similarly, in Southeast Asian politics, there was an expectation that ASEAN would develop a more solution-oriented approach to

human rights violations in Myanmar (Jakarta Post, 21 November 2007; Kun, 2009: 25; Collins, 2019: 375). In parallel with these developments and expectations in national and regional politics, ASEAN realized it needed to take concrete steps in the sphere of human rights.

Human Rights in the ASEAN Charter

The ASEAN Charter emphasizes protecting and promoting fundamental freedoms and human rights. Article 1(7) of the ASEAN Charter states “*to strengthen democracy, enhance good governance and the rule of law, and to promote and protect human rights and fundamental freedoms, with due regard to the rights and responsibilities of the Member States of ASEAN*”. Article 1(7) and similar articles of the ASEAN Charter have brought two valuable, constructive changes to ASEAN cooperation: First, ASEAN has put forward an approach to developing political values (Hassan, 2015: 315). ASEAN has developed a new perspective on regional cooperation, generally evaluated regarding economic relations and security concerns. Expressions of the strengthening of democracy and the protection and promotion of human rights are significant examples of the transformation of ASEAN collaboration (Caballero-Anthony, 2014: 576). Second, including some points regarding human rights in the ASEAN Charter meant that human rights were part of the ASEAN regionalism in the 21st century. The mentioning of human rights in the ASEAN Charter implies that a regional cooperation conjuncture had been established in which issues related to human rights will be raised on ASEAN platforms, meetings and summits (Ciorciori, 2012: 695-725). Even though the ASEAN Charter attaches great importance to democracy and human rights, the state-centered approach in these areas is emphasized as follows: “...with due regard to the rights and responsibilities of the Member States of ASEAN”. This statement demonstrates that the member states are the decisive actors in implementing cooperation on the subject of human rights (Sukma, 2015: 416).

Simon (2008: 274-275) states that the ASEAN Charter constitutes a compromise between the traditional principles of ASEAN and human rights, good governance and democracy. The reason for this is that while the ASEAN Charter addresses issues such as good governance, human rights and democracy, it does not disregard the existence of ASEAN principles such as respect for the sovereignty, territorial integrity of the member states, and non-interference in the internal affairs of other states (Woon, 2016: 60-61). However, instead of creating a consensus, the ASEAN Charter makes traditional ASEAN principles dominant in the cooperation process related to human rights. In the ASEAN Charter, it is stated that ASEAN will adhere to the following principles:

- (i) respect for the independence, sovereignty, equality, territorial integrity and national identity of all ASEAN member states.
- (ii) renunciation of aggression and of the threat or use of force.
- (iii) reliance on peaceful settlement of disputes.
- (iv) non-interference in the internal affairs of ASEAN member states.

Therefore, with reference to the rights and responsibilities of states, it can be said that the ASEAN Charter gives priority to the sensitivities of member states (respect for independence and sovereignty) over human rights (or human security) (Collins, 2008: 326-327).

Apart from Article 1(7) of the ASEAN Charter, Article 14 of the Charter stipulates the establishment of a human rights body. This human rights body will operate within the terms of reference to be established by the ASEAN Foreign Ministers meeting (ASEAN, 2007: 19). The terms of reference defined the role of the AICHR as “to promote human rights within the regional context, bearing in mind national and regional particularities and mutual respect for different historical, cultural and religious backgrounds, and taking into account the balance between rights and responsibilities” (ASEAN, 2009: 4). This point illustrated that in the 21st century, as in the 20th century, ASEAN states continue to emphasize the regional dynamics and socio-cultural differences of Southeast Asia.

Wu (2016: 282-283) states that ASEAN refers to the mechanism of human rights as the “ASEAN human rights body” and uses neutral tongue and that the language selection defines the form of the mechanism. However, the ASEAN human rights body will be guided by the ASEAN principles and the ASEAN way, as in many areas related to ASEAN cooperation. The AICHR is under the influence of the consultation and consensus-based decision-making process of the ASEAN way. Therefore, the ASEAN Charter refers to the rules to be followed by the ASEAN human rights body as “terms of reference” rather than “rules of procedure” and that these terms of reference will be determined at the ASEAN foreign ministers meeting (Wu, 2016: 283). These statements in the ASEAN Charter indicated that the AICHR does not have independent authority. Therefore, the AICHR is unable to make its own assessment or make its own judgment independently of the member states.

The ASEAN Charter expresses that the ASEAN Foundation, established to increase ASEAN awareness among Southeast Asian people, is permitted to closely cooperate with NGOs (ASEAN, 2007: 19). This statement of the ASEAN Charter summarizes ASEAN’s view on civil society, including NGOs. If member states permit it, NGOs can participate in ASEAN cooperation (Sukma, 2015: 416). This suggests that the ASEAN Charter does not provide a significant role for NGOs by defining ASEAN institutions as state-based.

Human Rights Regulations: AICHR, AHRD and ACWC

In adherence to the ASEAN Charter, ASEAN has intensified its attention and discourse on human rights through the ensuing three developments:

- (i) the formation of the ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR) in October 2009,
- (ii) the creation of the ASEAN Commission on the Promotion and Protection of the Rights of Women and Children (ACWC) in April 2010,
- (iii) and the adoption of the ASEAN Human Rights Declaration (AHRD) in November 2012.

The AICHR, AHRD and ACWC can be defined as the essential regulations developed by ASEAN in the field of human rights within the Southeast Asian regional system (Davies, 2013: 51). The AICHR has provided a structural quality to ASEAN's human rights perspective, the AHRD has drawn the normative framework for the human rights vision for ASEAN, and the ACWC has focused on advancing the rights of children and women (Clarke, 2015: 286). The perspectives that ASEAN countries have articulated in the field of human rights through AICHR, AHRD, and ACWC, have been an expression of the strengthening of ASEAN cooperation within a normative framework. This section will review the key features of the AICHR, AHRD and ACWC.

ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR)

The AICHR has demonstrated that ASEAN views human rights not only as a discourse but also as a field of cooperation to be implemented (Yukawa, 2018: 309). When evaluated in terms of authority, it can be said that the AICHR functioned as an advisory and incentive mechanism (ASEAN, 2009: 6). Some of the tasks of the AICHR include promoting the ratification of international human rights treaties by countries, providing advisory services to sectoral bodies and engaging dialogues with relevant stakeholders on human rights (ASEAN, 2009: 6-7). However, the AICHR does not have a primary task that can directly affect the process, such as the authority to discuss human rights issues related to member states, evaluate individual complaints, conduct visits to monitor the process, and conduct investigations into allegations of human rights violations.

The critical point is that the mandate definition stipulates that the AICHR can get knowledge from ASEAN countries on promoting human rights (ASEAN, 2009: 7). Nevertheless, it is unclear for what purpose the AICHR seeks to provide information from member states. It is uncertain whether the AICHR's information collection will provide it with the opportunity to investigate human rights violations and develop a monitoring mechanism. More importantly, while

the mandate states that only the AICHR can receive information, the same mandate does not contain a provision requiring member states to provide information to the AICHR (Phan, 2019: 919).

AICHR’s primary mission is to create awareness of human rights, and it aims to encourage member states to act (such as signing and ratifying international human rights documents) on human rights within the framework of ASEAN cooperation (ASEAN, 2009: 3-4). Therefore, with AICHR, ASEAN has adopted a discourse that aims to develop or improve human rights rather than protect them. The reason is that some member states believe that radical changes in a political conjuncture where there is no consensus on cooperation in human rights would risk damaging inter-state collaboration. According to Tommy Koh, who was in charge throughout the preparation of the ASEAN Charter, the Philippines, Malaysia, Thailand, and Indonesia supported the development of a vision concerning human rights, while later members – Cambodia, Laos, Myanmar, and Vietnam- did not have a positive stance on the subject of human rights (Koh, 2009; Jakarta Globe, 3 August 2011; Ciorciari, 2012: 711). In the ongoing process, Thailand, the Philippines, Malaysia, and Indonesia believed that a protective discourse on human rights rather than promoting it would alienate the VLCM (Vietnam, Laos, Cambodia, Myanmar) from the process and harm ASEAN cooperation (Jakarta Post, 15 June 2007). ASEAN has introduced an approach to motivate collaboration rather than a protective perspective in the AICHR to prevent the deterioration of stability and harmony among member states.

The AICHR has adopted consensus-based decision-making, an essential principle of the ASEAN way. It is envisaged that the AICHR would act if all representatives² agree on the matter. Moreover, when any ASEAN country starts to act contrary to the most fundamental values in a human rights issue, the AICHR does not have a coercive capacity to deter that member state (ASEAN, 2009; Jakarta Globe, 3 August 2011). However, the AICHR has been more active in project-based and thematic areas, such as disability rights, than in political areas because AICHR’s activities in these fields did not directly criticize issues that fall within the sovereignty of member states (Collins, 2019: 378-379). For example, during activities aimed at improving the rights of people with disabilities, the slogan ‘access to justice for all’ introduced the topic of justice (Collins, 2019: 383). Consequently, when examined in the context of ASEAN cooperation, specific activities of the AICHR have the potential to bring up other critical areas in ASEAN cooperation.

2 Member states appoint AICHR representatives, who may consist of current or former government officials. These representatives are elected for a maximum of two terms, each lasting three years. For more information, see AICHR’s official website, <https://aichr.org/key-documents/>.

It can be said that the most prominent field of work in the first decade of the AICHR was activities aimed at improving the rights of persons with disabilities, children and women (Phan, 2019: 923). For instance, the AICHR organized conferences, seminars and workshops with various stakeholders of society, such as media organizations, academics and NGOs, to raise awareness and encourage broad discussions on the rights of women, children and persons with disabilities. In addition, the AICHR advises different ASEAN sectors on women's and children's rights issues and conducts cross-sectoral consultations (Phan, 2019: 923-924). All these activities demonstrate that the AICHR has developed a more proactive attitude towards the rights of children and women. The reason for this proactive attitude was that member states did not create an oppositional attitude toward children's and women's rights, and therefore, the AICHR could move in the direction it wanted in a limited capacity in improving children's and women's rights.

ASEAN Human Rights Declaration (AHRD)

The AHRD can be defined as a strong reflection of the ASEAN countries' cooperative will concerning human rights. Therefore, the adoption of the AHRD by the ASEAN countries is a concrete statement that the ASEAN states will no longer be able to claim that human rights are imposed by Western countries (Wu, 2016: 285). At the same time, the AHRD has reaffirmed the commitment of ASEAN member states to international human rights documents such as the Universal Declaration of Human Rights (Tobing, 2019: 9-10).

The significance of AHRD lies in its being the first time civil, political, economic, social and cultural rights are explicitly stated in ASEAN regionalism. The AHRD encompasses three generations of human rights:

- (i) Civil and political rights,
- (ii) Economic, social and cultural rights,
- (iii) Rights to peace and sustainable development.

Therefore, the list of human rights recognized by the AHRD is quite extensive. In other words, with AHRD, ASEAN has outlined human rights across a wide range, from political rights to cultural rights and from economic rights to third-generation rights. The AHRD has strengthened the perspective on human rights advocated by ASEAN through the ASEAN Charter and AICHR in terms of form and content (Natalegawa, 2018: 210).

The AHRD attaches great importance to solidarity rights, such as the right to safe, clean and sustainable development and peace (Renshaw, 2013: 573-574). This emerged from the transboundary pollution problem, such as the regional

haze, faced by ASEAN in the 1990s generated public awareness of the importance of sustainable development. At the same time, there was an awareness that states should make a collective effort to solve transboundary pollution problems (Wu, 2016: 287). For this reason, the AHRD states that the right to development must be fulfilled for the developmental and environmental needs of present and future generations to be met fairly (ASEAN, 2013: 10-11). In addition, since ensuring peace and security is one of the dynamics that led to the formation of ASEAN’s existence, the right to peace has been included as a central element in the AHRD (ASEAN, 2013: 11).

The AHRD emphasizes that economic-cultural rights and civil-political rights are interdependent and interrelated. The AHRD evaluates human rights within the framework of a regional and national context, considering political-economic and socio-cultural characteristics (ASEAN, 2013: 4-5). Concerning content, Article 7 of AHRD states that “... the realization of human rights must be considered in the regional and national context...”. The AHRD’s reference to cultural relativity and the geographical dimension led to criticism that it undermines the universality of human rights. The United States has expressed concern that ASEAN undermines universal human rights and values by promoting cultural relativism in human rights (U.S. Department of State, 20 November 2012; Yates, 2019: 244). Another notable criticism is that a restriction on human rights within the national context may adversely affect the implementation of universal human rights in the Southeast Asian regional system (Wu, 2016: 286).

On the other hand, regarding human rights, the emphasis that ASEAN placed on the national and regional context with AHRD reflected member states’ sensitivities and visions rather than an erosion of universal human rights (Narine, 2018: 56). The emphasis on national and regional values did not mean that ASEAN completely disregarded universal human rights values, as AHRD included many norms found in international human rights documents, including respect for individual human rights (Bangkok Post, 18 November 2012; Clarke, 2015: 286). The AHRD demonstrated that ASEAN member states developed a comprehensive perspective on human rights by considering both universal human rights and national and regional values. The broad view in the AHRD has helped ASEAN largely nullify Western states’ criticisms that ASEAN disregards universal human rights.

ASEAN Commission on the Promotion and Protection of the Rights of Women and Children (ACWC)

In addition to AICHR and AHRD, the ACWC, established in April 2010, was a significant component of the ASEAN human rights system. Compared to AICHR, ACWC had the authority to encourage the implementation of relevant laws and propose policies and programs for protecting the rights of children and women (ASEAN, 2010: 2-8). The reason for ACWC's stronger protective capacity compared to the earlier AICHR was that children's and women's rights were considered secondary issues to the political rights of member states (Ciorciari, 2012: 721). Furthermore, ACWC's relatively influential position on children's and women's rights was a concrete example that ASEAN countries could agree on specific basic human rights standards and that this would not pose a problem in the relationship between human rights and member states' sovereignty sensitivities.

Problems in Practice

The problems faced by ASEAN cooperation in human rights field can be listed as follows:

- (i) The style of cooperation based on consensus, non-interference, and non-binding mechanisms in the field of human rights
- (ii) The absence of a sanction mechanism
- (iii) Inability of ASEAN states to internalize human rights
- (iv) Limited role of NGOs
- (v) Coordination problem among ASEAN human rights commissions

First, the ASEAN way, which prioritizes consensus, non-intervention, and non-binding mechanisms, was not an appropriate method for cooperation on the subject of human rights (Jakarta Post, 28 February 2009; Bangkok Post, 18 May 2010). Since there was no consensus among AICHR members, the AICHR could not develop a deterrent action against actors who violated human rights (Straits Times, 2 January 2016; Collins, 2019: 377-378). For example, in late 2009, 56 people were killed in Maguindanao, the Philippines, including the families of local political opposition candidates and journalists. The victims' families later asked AICHR for help in receiving compensation from the Philippine government. However, the Philippine government insisted it was a domestic issue, and a consensus could not be reached in the AICHR. For this reason, the AICHR failed to demonstrate an active presence in meeting people's demands for accountability. Indonesian representative Rafendi Djamin stated that the AICHR

was ineffective due to the inability of the member states to reach a consensus (Ciorciari, 2012: 719-720).

The reason why ASEAN has been unable to develop a concrete and solution-focused approach to the Rohingya issue is its adoption of the principle of decision-making based on consensus. It is not possible for other ASEAN members to reach an agreement with Myanmar on the Rohingya issue at the ASEAN Summit meeting in which Myanmar also participates (Limsiritong, 2017: 77). Simply put, Myanmar's negative stance as a party to the Rohingya issue prevents ASEAN from taking action due to the inability to reach a consensus. Thus, while consensus-based decision-making encouraged the need to find a solution that was acceptable for everyone, it led to a decrease in the effectiveness of ASEAN and its failure to take concrete steps in the face of the Rohingya issue.

Within the framework of the ASEAN way, the ASEAN countries tackle regional issues via confidential meetings in order to negate public criticism. This feature of the ASEAN way allows member states to discuss regional political issues behind closed doors as they wish. Nonetheless, this political elite-oriented process, shaped from the point of view of decision-makers, limits a more comprehensive effort, such as considering the demands and expectations of societies on issues such as human rights (Nandyatama, 2019: 238-239). This perspective is apparent in ASEAN's approach toward the Rohingya issue. ASEAN chose to address the refugee crisis arising from the Rohingya issue by holding closed meetings with the Myanmar government. ASEAN's preference for closed-door meetings with the Myanmar government has prevented any comprehensive efforts in which societies and specifically those within the societies that were affected by the refugee crisis can express their views.

Second, there was no clause in the ASEAN Charter that would make ASEAN more effective in the field of human rights in the regional system. The most apparent example of this was the method of implementation based on diplomacy rather than sanctions. Hassan (2015: 315) argued that diplomacy helped maintain harmony and mutual trust among ASEAN countries. However, despite ASEAN's diplomatic calls for the Myanmar government to release Aung San Suu Kyi and other political leaders, the Myanmar military leadership rejected both demands, and the ASEAN initiative failed (Kipgen, 2012: 108). As seen in the Myanmar example, the lack of a sanctions mechanism in the ASEAN Charter was a significant weakness in cases where there was no positive response to the ASEAN initiative (Sukma, 2015: 416).

Third, ASEAN countries have not been able to adopt human rights-compliant behaviors or put forward human rights-compliant actions (Poole, 2015: 360-361, 368; Yukuwa, 2018: 309). There have been problems related to freedom of expression and press and child rights in ASEAN countries such as

the Philippines, Indonesia, Vietnam, and Cambodia. In Myanmar, there have been human rights violations such as forced labor, rape, torture, extrajudicial killings, and more than 2000 political prisoners (Kipgen, 2012: 103). Since 2012, Buddhist nationalists in Myanmar have systematically subjected the Rohingya people to violence. Similarly, the military staged a coup against the democratically elected government in Thailand in 2014 (Roberts, 2012: 152). In the face of such violations of democracy and human rights, the flexible cooperation style of the ASEAN way prioritizing non-interference prevented other members from taking effective action and even developing a strong discourse against a member like Myanmar, which violated the values and human rights proclaimed in the ASEAN Charter (Jakarta Post, 18 June 2015). These events have shown that a member-state cooperative vision based on political issues, such as the aims of strengthening democracy and good governance set out in the ASEAN Charter and the human rights perspective outlined in the AICHR and AHRD, has not been strongly implemented. Consequently, ASEAN cooperation has failed to achieve any significant success in practice on issues and matters related to democratization and human rights.

There have been differences among member states in terms of improving and protecting human rights. While some ASEAN countries were more eager and quicker to adopt and implement human rights laws, others have been reluctant and slower in implementing those (Pitsuwan and Yoon, 2016: 57). Kipgen (2012: 104-105) pointed out that the governments of Brunei, Vietnam, Laos, Myanmar, and Singapore have not showed significant progress towards human rights in their respective countries, whereas Thailand, the Philippines, Malaysia, Cambodia, and Indonesia have recorded reasonably positive developments. The most important example is that Indonesia, the Philippines, Thailand, and Malaysia loudly voice in their criticisms towards Myanmar's human rights violations. Some ASEAN states that were slower and more reluctant to cooperate in the field of human rights saw improving human rights levels in the region not as an intellectual commitment to make inter-state cooperation more effective but as a tactical move to appease the outside world (Poole, 2015: 373-374). This suggests that some member states had no real willingness to cooperate on the subject of human rights.

A remarkable example of ASEAN states' failure to internalize human rights was the characteristics of the Human Rights Commission. Although AICHR was a significant human rights commission, its institutional structure was weak due to the lack of a secretariat, the absence of an independent investigative authority, and the appointment of representatives by governments (Giorciari, 2012: 714). This institutional weakness of the AICHR resulted from a conscious choice by ASEAN member states, who thought that an effective AICHR would interfere in matters within ASEAN's sovereignty. According to ASEAN states, AICHR's

intervention on an issue concerning the national sovereignty of ASEAN states could damage the member states' position as the primary and central actor in regional cooperation.

Fourth, although it was stated that NGOs would be involved in the ASEAN cooperation process, in practice, the primary, decisive, and entirely directing actors have been member states rather than individuals or NGOs. Even though the ASEAN Charter and AICHR emphasize the need for member states to improve dialogue and consultation with NGOs on human rights issues, states with authoritarian leaders limited the role of NGOs even more compared to the relatively democratic members of ASEAN. This demonstrated that, despite the ASEAN Charter and AICHR, member states provided only a limited space and role for civil society participation. The reason being that member states were reluctant to consider the input or suggestions of civil society on human rights-related issues in Southeast Asian politics (Asplund, 2014: 197-198).

Fifth, there were occasional coordination problems between AICHR and ACWC, the ASEAN commissions in human rights. Typically, the ACWC, which focuses specifically on dealing with children's and women's rights, was supposed to cooperate with the AICHR, which has a general mandate on human rights. However, the AICHR and ACWC could not come together until AICHR's seventh meeting in December 2011. Although both commissions showed a common willingness to cooperate at this meeting, there was insufficient clarity on how this cooperation would be realized (Giorciari, 2012: 722). This ambiguity was also present in the relationship between AICHR and AHRD. Though Article 39 of the AHRD stated that member states would share a common interest in the development and protection of human rights and fundamental freedoms through cooperation with national, regional, and international organizations, there was no clear explanation in the AICHR how this cooperation and common perspective would be manifest (ASEAN, 2013: 12).

Conclusion

In the 21st century, ASEAN has comprehensively included human rights in its regionalism agenda, both as a vision of collaboration and as an area of cooperation to be put into practice. ASEAN's view of human rights has shifted from being seen as a Western tool for political dominance to an issue that can be addressed through regional cooperation. This study has shown that three aspects have played a driving role in the transformation of ASEAN's perception of human rights and its efforts to strengthen cooperation: (i) the idea that ASEAN cooperation needed a new framework due to ASEAN's ineffectiveness in regional issues during the 1990s; (ii) increased Western pressure on ASEAN

regarding Myanmar; (iii) the advocacy of civil society and national elites for ASEAN to take steps on human rights. As a result of these dynamics, ASEAN has strengthened regional cooperation on human rights across a broad spectrum, from political and cultural rights to social and economic rights. Moreover, ASEAN has given a legal, institutional, and normative dimension to collaboration in the field of human rights with the ASEAN Charter, AICHR, AHRD, and ACWC.

ASEAN's fundamental perspective on human rights has been mainly towards developing and promoting human rights. For this reason, ASEAN countries have designed the ASEAN Human Rights Commission to promote and develop human rights. In addition, with regard to human rights, ASEAN has shown a more active view and put forward a stronger approach in the field of children's and women's rights when compared to political rights. The reason why ASEAN puts less emphasis on political rights is that ASEAN member states read political rights in connection with their national sovereignty and think that actions taken in the field of political rights will harm their sovereignty.

It can be said that the ASEAN human rights system is positioned between universalism and regionalism/relativism. In the 20th century, while ASEAN was adopting some documents on human rights, it emphasized the need to consider each country's unique socio-economic conditions. The motivation behind this approach was the Asian values perspective, which prioritized economic development and the belief that social and economic rights should take precedence over political and civil rights. Similarly, in the 21st century, while the ASEAN human rights declaration demonstrates the commitment to universal rights in theory, it has emphasized that the socio-economic dynamics of Southeast Asia should not be ignored in practice. In other words, ASEAN has aimed to consider universal human rights while not disregarding regional dynamics. Consequently, the search for a balance between universalism and regionalism/relativism shows that the ASEAN human rights system is trying to develop a perspective that can be called a middle way or a third way.

The AICHR, AHRD and ACWC were formed to reflect the general nature of ASEAN regionalism. Therefore, the ASEAN way, the cooperation method of ASEAN regionalism, has become prominent in human rights cooperation. The ASEAN way envisages consensus-based decision-making and legally non-binding agreements. Because of ASEAN's method of collaboration based on consensus-based decision-making, ASEAN has been unable to publicly denounce clear human rights violations such as the Rohingya issue and the killing of people in Maguindanao. However, it can be said that even though the ASEAN human rights regulations/formations, like AICHR, have some shortcomings, they have provided a constructive basis for the further development of

cooperation in the field of human rights in Southeast Asian politics in the long term.

References

- AICHR. “AICHR Key Documents”, <https://aichr.org/key-documents/>, (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (1991). “1991 Joint communique of the 24th ASEAN ministerial meeting”, <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1991-24th-AMMJC-1.pdf> (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (1992). “1992 Joint communique of the 25th ASEAN ministerial meeting”, <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1992-25th-AMMJC.doc> (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (1993). “1993 Joint communique of the 26th ASEAN ministerial meeting”, <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1993-26th-AMMJC-1.pdf> (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (2007). “The ASEAN Charter”, <https://asean.org/wp-content/uploads/images/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf> (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (2009). “ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (Terms of Reference)”, <https://aichr.org/wp-content/uploads/2020/02/TOR-of-AICHR.pdf> (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (2010). “Terms of Reference: ASEAN Commission on the Promotion and Protection of the Rights of Women and Children”, https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/2012/Social_cultural/ACW/TOR-ACWC.pdf (accessed 01.09.2023).
- ASEAN (2013). “ASEAN Human Rights Declaration: and the Phnom Penh Statement on the Adoption of the ASEAN Human Rights Declaration (AHRD)”, https://asean.org/wp-content/uploads/2021/01/6_AHRD_Booklet.pdf (accessed 01.09.2023).
- Asplund, Andre (2014). “ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights: Civil Society Organizations’ Limited Influence on ASEAN”, *Journal of Asian Public Policy*, 7 (2): 191-199.
- Bangkok Post (18 May 2010).
- Bangkok Post (18 November 2012).
- Caballero-Anthony, Mely. (2014), “Understanding ASEAN’s Centrality: Bases and Prospects in an Evolving Regional Architecture”, *The Pacific Review*, 27 (4): 563-584.

- Ciorciari, John D. (2012). "Institutionalizing Human Rights in Southeast Asia", *Human Rights Quarterly*, 34 (3): 695-725.
- Clarke, Gerard (2015). "The Evolving ASEAN Human Rights System: The ASEAN Human Rights Declaration of 2012", Ooi Kee Beng and others (eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (Singapore: ISEAS): 284-289.
- Collins, Alan (2008). "A People-Oriented ASEAN: A Door Ajar or Closed for Civil Society Organizations?", *Contemporary Southeast Asia*, 30 (2): 313-331.
- Collins, Alan (2019). "From Commitment to Compliance: ASEAN's Human Rights Regression?", *The Pacific Review*, 32 (3): 365-394.
- Davies, Mathew (2013). "The ASEAN Synthesis: Human Rights, Non-intervention, and the ASEAN Human Rights Declaration", *Georgetown Journal of International Affairs*, 14 (2): 51-58.
- Durmaz, Ferhat (2023). "ASEAN Regionalism in the 21st century: a Review of the Community-Building Process (2003-2015)", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2): 759-774.
- Hassan, Mohamed Jawhar (2015). "Trust-Building in Southeast Asia: What Made it Possible?", Ooi Kee Beng and others (eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (Singapore: ISEAS): 313-316.
- Henders, Susan J (8 March 2022). "Asian values", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Asian-values> (accessed 01.09.2023).
- Jakarta Globe (3 August 2011).
- Jakarta Post (15 June 2007).
- Jakarta Post (9 October 2007).
- Jakarta Post (21 November 2007).
- Jakarta Post (28 February 2009).
- Jakarta Post (18 June 2015).
- Kipgen, Nehginpao (2012). "Association of Southeast Asian Nations (ASEAN): Cooperation Problems on Human Rights", *Strategic Analysis*, 36 (1): 100-111.
- Koh, Tommy. (2009). "The Negotiating Process", Tommy Koh, Rosario G Manalo, and Walter Woon (eds.), *The Making of the ASEAN Charter* (Singapore: Institute of Policy Studies & World Scientific Publishing, 2009): 47-68.
- Kun, Zhai (2009). "The ASEAN Power", Ron Huiskens (ed.), *The Architecture of Security in the Asia-Pacific* (Australia: ANU Press): 21-32.
- Nair, Deepak (2011). "ASEAN's Core Norms in the Context of the Global Financial Crisis: Is the Crisis a Catalyst for Institutional Development?", *Asian Survey*, 51 (2): 245-267.

- Nandyatama Randy Wirasta (2019). "Conclusion: The Future of Human Rights in ASEAN", Randy Wirasta Nandyatama, Dio Herdiawan Tobing, Shah Suraj Bharat (eds.), *The Evolution of The ASEAN Human Rights Mechanism Institutional and Thematic Issues Within* (Indonesia: ASEAN Studies Center): 232-246.
- Narine, Shaun (2018). *The New ASEAN in Asia-Pacific & Beyond* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers).
- Natalegawa, Marty (2018). *Does ASEAN Matter? A View from Within* (Singapore: ISEAS).
- Phan, Hao Duy (2019). "Promotional versus protective design: the case of the ASEAN intergovernmental commission on human rights", *The International Journal of Human Rights*, 23 (6): 915-937.
- Pitsuwan, Surin and Kate Yoon (2016). "Working towards ASEAN Unity: An Interview with Surin Pitsuwan", *Harvard International Review*, 37 (2): 55-57.
- Poole, Avery (2015). "The World is Outraged: Legitimacy in the Making of the ASEAN Human Rights Body", *Contemporary Southeast Asia*, 37 (3): 355-380.
- Renshaw Catherine M. (2013). "The ASEAN human rights declaration 2012", *Hum Rights Law Review*, 13 (3): 557-579.
- Roberts, Christopher B. (2012). *ASEAN Regionalism: Cooperation, Values and Institutionalization* (Abingdon: Routledge).
- Simon, Sheldon (2008). "ASEAN and Multilateralism: The Long, Bumpy Road to Community", *Contemporary Southeast Asia*, 30 (2): 264-292.
- Straits Times (21 January 2007).
- Straits Times (2 January 2016).
- Sukma, Rizal (2015). "ASEAN Beyond 2015: The Imperatives for Further Institutional Changes", Ooi Kee Beng and others (Eds.), *The 3rd ASEAN Reader* (Singapore: ISEAS): 413-417.
- Tobing, Dio Herdiawan (2019). "Introduction: The Human Rights Body of ASEAN", Randy Wirasta Nandyatama, Dio Herdiawan Tobing, Shah Suraj Bharat (eds.), *The Evolution of The ASEAN Human Rights Mechanism Institutional and Thematic Issues Within* (Indonesia: ASEAN Studies Center): 1-17.
- U.S. Department of State (20 November 2012). "ASEAN Declaration on Human Rights", <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/11/200915.htm>, (accessed 01.09.2023).
- Wahyuningrum, Yuyun (2021). "A decade of institutionalizing human rights in ASEAN: Progress and challenges", *Journal of Human Rights*, 20 (2): 158-175.
- Woon, Walter (2016). *The ASEAN Charter: A Commentary* (Singapore: NUS Press).
- Wu, Chien-Huei (2016). "Human Rights in ASEAN Context: Between Universalism and Relativism", Chang-fa Lo, Nigel N.T. Li, Tsai-yu Lin (eds.), *Legal Thoughts between the East and the West in the Multilevel Legal Order* (Singapore: Springer): 277-290.

- Yates, Robert (2019). *Understanding ASEAN's Role in Asia-Pacific Order* (Switzerland: Palgrave Macmillan).
- Yukawa, Taku (2018). "The ASEAN Way as a Symbol: An Analysis of Discourses on the ASEAN Norms", *The Pacific Review*, 31 (3): 298-314.

The Responsibility to Protect (R2P) in Libya and Syria: An Analysis of Competing Normative Discourses

Marella Bodur Ün - Tuğçe Kelleci*

Abstract

In 2011, based on the R2P principles, the United Nations Security Council (UNSC) authorized a military intervention led by NATO in Libya to “protect civilians”. Yet, the UNSC could not agree on sanctions or military action to protect civilians in Syria. Analyzing the relevant UNSC resolutions, official documents, and formal statements of state representatives, this study aims to uncover the discursive practices around military interventions. More specifically, it explores official discourses that legitimized the NATO-led military intervention in Libya and non-intervention in Syria. A comparative analysis of the Libyan and Syrian cases presents us with an opportunity to assess where R2P currently stands as an international norm.

Keywords

R2P, Norm Contestation, Discourse, Libya, Syria.

* Assoc. Prof. Dr., Çukurova University, marbodur@gmail.com,
ORCID: 0000-000-6828-3690
Asst. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, kellectugce@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0981-3406
Received : 01.09.2023
Accepted : 05.12.2023

Libya ve Suriye’de Koruma Sorumluluğu (R2P): Rakip Normatif Söylemlerin Analizi

Özet

2011 yılında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), R2P ilkelerine dayanarak “sivilleri korumak” amacıyla Libya’da NATO öncülüğünde bir askeri müdahaleye izin verdi. Ancak BMGK, Suriye’deki “sivilleri korumak” için yaptırım ya da askeri eylem konusunda uzlaşmaya varamadı. Bu çalışma, ilgili BMGK kararlarını, resmî belgeleri ve devlet temsilcilerinin açıklamalarını analiz ederek, askeri müdahaleler üzerine söylemsel pratikleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Daha spesifik olarak çalışma, Libya’da NATO öncülüğündeki askeri müdahaleyi ve Suriye’de müdahalesizliği meşrulaştıran resmi söylemleri araştırmaktadır. Libya ve Suriye vakalarının karşılaştırmalı analizi, gelişmekte olan bir uluslararası norm olarak R2P’nin şu anda nerede durduğunu değerlendirme fırsatı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler

R2P, Norm İhtilafı, Söylem, Libya, Suriye.

Introduction

Emerging in the post-Cold War era, the idea of “human security” has challenged the well-established state-centered understanding of security. There has been an increase in the number of military interventions launched on “humanitarian” grounds over the past three decades. The international community has long been trying to resolve the conflict between the principle of “state sovereignty” and “human rights”. The indifference of the UNSC towards certain humanitarian crises and the occasional unilateral intervention of states, either by themselves or through regional and international organizations, revealed the dilemmas inherent in the principle of humanitarian intervention. It was within this context that the principle of R2P was developed to resolve humanitarian crises without referring to “the right to intervene”. In fact, Evans (2020: 364) argued that R2P achieved a global acceptance, displacing the concept of the right of humanitarian intervention, pointing to “the General Assembly’s annual debates ..., which have shown consistent, clearly articulated support for what is now widely accepted as a new political (if not legal) norm” and “more than eighty resolutions and presidential statements referencing R2P that have now been generated by the Security Council”.

R2P, adopted in 2005 by the United Nations General Assembly (UNGA), recognizes the responsibility of the international community to protect

populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity when states fail to protect their citizens from such crimes. The most significant novelty brought by R2P is the understanding that sovereignty is more than just a “right”; it also entails “responsibility” (Denk, 2016: 25). International intervention is, therefore, defined as “not a ‘right’ but a ‘duty’” (Keskin, 2009: 78). It is the responsibility of a state to protect its people from mass atrocities; but if a state fails to do so, then it is the responsibility of the international community to help states fulfill their responsibility.

The first military intervention, based on the R2P (pillar three), was launched in Libya in 2011. Based on the UNSC Resolution 1973, the intervention resulted in the collapse of the Libyan regime. Yet, the UNSC agreed on neither sanctions nor military action to protect civilians in Syria. R2P, which was invoked in “a timely and decisive manner” in the Libyan case, was not put into action in Syria despite the loss of hundreds of thousands of lives and the relocation of millions. Rather than focusing on *why* R2P was invoked in Libya but not in Syria, this study aims to explore *how* R2P has been contested and negotiated by certain discursive practices adopted by the two permanent members of the UNSC - the United States (US) and Russia. It examines how these great powers framed the crises in Libya and Syria, justifying their commitments or non-commitments to R2P. The study highlights how the US and Russia exercised power through discourses to legitimize or de-legitimize R2P in cases of mass atrocity crimes against civilians. Analyzing the relevant UNSC resolutions and formal statements of state representatives, this study aims to uncover the discursive practices around military interventions, pointing to the role of discourse as a source for states to justify their perspectives in their power struggles (Wodak and Meyer, 2016: 12; Van Dijk, 1993).

The study is divided into four parts. The first part engages briefly with the norm research in International Relations (IR) to develop a framework to examine R2P and it identifies the methodological underpinnings of the study. This study builds on critical norm research (Wiener, 2004, 2014; Acharya, 2004; Krook and True, 2012; Deitelhoff and Zimmermann, 2013), which emphasizes the “contested” nature of norms, focusing on how an international norm is negotiated, reconstructed, or resisted. The second part overviews the emergence and development of the R2P norm while the third part provides a historical backdrop for the last part, which examines UNSC resolutions and official statements of state representatives to uncover the discourses that legitimized the NATO-led military intervention in Libya and non-intervention¹ in Syria, and,

1 There have been (and still are) limited military interventions targeting radical groups such as ISIS (the Islamic State of Iraq and Syria) in Syria. Yet, these interventions have not been launched referring to R2P.

thus, to be able to assess where R2P currently stands as an international norm. The study argues that while R2P's third pillar (aspects of which range from sanctions to the use of military force) has been relentlessly debated and contested as it challenges the international normative status quo by questioning the well-established international norms (state sovereignty and the principle of non-intervention), it is subjected to applicatory contestation as the main issue is not if the norm is valid or not but rather when and how the norm's third pillar should be implemented.

Theoretical Framework: Norm Research and Critical Discourse Analysis

This study draws on the work of constructivist IR scholars, who have produced substantial knowledge on the diffusion of international norms. The early norm scholarship pointed to the role of "norm entrepreneurs" who construct and advocate new norms and try to persuade states to adopt them (Keck and Sikkink, 1998; Finnemore and Sikkink, 1998). According to the "norm life cycle" model, after getting accepted by a "critical mass of relevant state actors" (Finnemore and Sikkink, 1998) "in multiple forums including official policies, laws, treaties, or agreements" (Krook and True, 2012: 103-104), these norms diffuse across borders.

More recent norm scholarship has highlighted the "contested" nature of norms (Wiener, 2004, 2014; Acharya, 2004; Krook and True, 2012; Deitelhoff and Zimmermann, 2013, 2019), proposing a "discursive" understanding of norms as "works-in-progress", rather than as "finished products" (Krook and True, 2012: 104-105). Pointing to the agency of norm contesters and/or "norm antipreneurs" (Bloomfield, 2016), critical norm studies also revealed that the life cycles of international norms "are fraught with contestation and reversals as state and non-state actors compete to identify, define, and implement these norms" (Krook and True, 2012: 106). Norm contestation refers to the conflicts around the meanings of norms as well as their validity and application (Wiener, 2004: 1-2, 219). Of the two types of norm contestation, "applicatory contestation" refers to the conflicts regarding "the application of a norm", while "justificatory contestation" challenges the norm's validity by questioning its meaning and legitimacy (Deitelhoff and Zimmermann, 2013: 1-5). Justificatory contestation might lead to non-compliance with the norm, which, in turn, might lead to the weakening of a norm or even norm decay (Deitelhoff and Zimmermann, 2013).

Two insights from the recent critical norm research are relevant for exploring the current state and the future of R2P as an international norm. The first is that norms are always "contested" by norm challengers or resisters. The

second is that norms would never be diffused into a vacuum, and thus, it is important to consider the strength of pre-existing international norms to be able to assess to what extent a new international norm will be contested, reconstructed or resisted.

Adopting a critical constructivist stance and focusing on the Libyan and Syrian cases, this article explores how R2P has been contested by certain discourses adopted by the prominent UNSC actors, the US, and Russia. The study emphasizes the role of discourse as an instrument for policy-makers to legitimize their commitment or non-commitment to R2P. This article thus offers a theoretical framework that draws from both the critical norm research and critical discourse analysis (CDA) to uncover how certain discourses on R2P have become hegemonic at a given time in international politics.

CDA focuses on the relationship between discourse and power, pointing to the role language plays in the construction of reality and the production of political power and control (Van Dijk, 1993; Fairclough and Wodak, 1997; Wodak, 2001a). Examining the discourses articulated by those in power, CDA offers tools to understand how political actors construct realities, constitute identities, and advocate certain interpretations and policies through discourses. Discourse is viewed as a group of statements that frame and structure what can and cannot be uttered about a given topic, making other ways of talking about that topic meaningless and inadequate (Hall, 1992). In other words, discourses make certain interpretations hegemonic and naturalize certain ways of doing politics. Thus, CDA challenges the naturalness of social reality and inequalities and aims to expose “the effects of power and ideology in the production of meaning” that appear as natural and indisputable (Wodak, 2001a: 3).

The discourse-historical approach, one of the types of CDA, focuses specifically on political discourses and the socio-political and historical contexts in which these discourses are embedded (Wodak, 2001b). Following Wodak (2001b), this study asks certain questions to be able to identify the discourses surrounding R2P during the Libyan and Syrian crises. How were the relevant actors in these countries referred to? What characteristics were attributed to them? By which arguments the US and Russia justified and legitimized their positions concerning R2P’s relevance in the cases of Libya and Syria? What kinds of arguments were used by the US and Russia that led to the adoption of resolutions 1970 and 1973 on Libya? How did these arguments differ from the ones employed in the case of Syria? Thus, CDA, as a methodology, helps us identify the discourses political actors employed to frame the situation in Libya and Syria to justify their positions and actions/inactions and to persuade the international community regarding their decisions.

This study, thus, assesses the current standing of R2P by identifying the contradictions and inconsistencies in the debates around the norm's content and implementation and tracing official discourses employed by the UNSC members (in this case the US and Russia) in response to humanitarian crises.

Responsibility to Protect

The debate concerning the “humanitarian” nature of an intervention revolves around two main issues. The first relates to the relationship between state sovereignty and human rights and the prohibition on the use of force by the UN Charter, and hence on the *judicial* basis of the humanitarian intervention within the international system. The second relates to the *ethical* dimension of the decision to intervene.

While the idea that the international community could/should not stay indifferent to humanitarian crises has received widespread support, humanitarian interventions have stirred much controversy. Humanitarian intervention is not a principle embedded within the UN Charter; yet an intervention without a UNSC resolution provokes debates about the legality of the intervention. In the case of humanitarian crises requiring immediate attention, the mobility of the international community is significantly diminished if the UNSC does not respond to a crisis with a resolution. The international community's silence as the Rwandan genocide (1994) unfolded as well as the NATO-led intervention in Kosovo, implemented without a UNSC resolution, revealed the paradox faced by the international community and inflamed the debates about the legality/legitimacy of interventions, leading the international community to rethink the issue of humanitarian interventions.

The *International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS* introduced the principle of R2P in a 2001 report, laying out the priorities of the international community and the principles of military intervention (ICISS, 2001). R2P was included in the 2005 UN World Summit Outcome Document and member states confirmed the responsibility to protect people from mass atrocities. The Outcome Document, unanimously accepted by a UNGA resolution, was reaffirmed with UNSC Resolution 1674 (UNSC, 2006). It, however, narrowed down the scope of R2P to the crimes involving genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity. Furthermore, the UNSC was recognized as the only body to authorize military interventions, the six criteria set as a precondition for military intervention in the original report were left out, and the *responsibility to rebuild* was not taken into consideration. While the ICISS report granted the UNGA and regional organizations certain roles in cases of indecision in the UNSC regarding humanitarian interventions,

the Outcome Document declared the UNSC as the only body with the executive power to invoke R2P (UNGA, 2005).

“Implementing the Responsibility to Protect”, a 2009 report, outlined standards and strategies for the implementation of R2P, establishing its “three pillars”. The first pillar is the responsibility of states to protect their citizens. The second pillar is the obligation of the international community to assist states in meeting their protection responsibility. The third pillar is the responsibility of the international community to respond timely and decisively if a state fails to fulfill its protection responsibility (UNGA, 2009).

Taking action against human rights violations through R2P is possible only if all UNSC’s permanent members refrain from using their veto power. The inaction of the international community in the face of the human tragedy in Syria exposed the unresolved issues regarding the implementation of R2P’s third pillar, especially when constrained by the veto power of the UNSC’s permanent members. It also pointed to the possibility of great powers using R2P as a tool to justify military actions that merely serve their national interests. R2P is perceived as the responsibility of the international community, albeit only when a sovereign state fails to protect its people. Yet, as the Arab Spring revealed, problems associated with the implementation of humanitarian interventions continue to plague the implementation of R2P.

Crises in Libya and Syria: UNSC Resolutions and R2P

After starting in Tunisia, the Arab Spring spread to Libya with the arrest of a civil rights activist in Benghazi in February 2011 and quickly spread to other cities. The ensuing gross violations of human rights led Western powers, which pursued “wait and see” policies in Tunisia and Egypt, regional countries, and international actors to get involved in the process. As a result, Resolution 1970 by the UNSC was adopted on February 26, 2011, by the UN Charter Article 41, to impose every possible non-military measure on Libya (UNSC, 2011c). Only a few weeks later, the UNSC adopted Resolution 1973 on March 17, 2011, which allowed the declaration of a no-fly zone over Libya and the deployment of military intervention (UNSC, 2011d). The Council based its decision on the call of the Arab League, which issued a resolution on March 12, 2011, claiming that the Libyan regime had lost its legitimacy (Arab League, 2011).

A military operation was launched under the leadership of France, Britain, and the US on March 19, 2011. The intervention decision was taken at the UNSC, with Russia and China abstaining from the decision. There was much debate, however, about its implementation, the extent of the military force employed, and the balance between humanitarian and political motives (regime change). The

phrases “no-fly zone” and “take all measures” used in the UNSC Resolution 1973 indicated a serious policy change. Although no-fly zones were declared for humanitarian assistance in Iraq (1991) and Bosnia (1992), a no-fly zone was clearly stated in a UNSC resolution for the first time to protect civilians in Libya (Dunne and Gifkins, 2011: 522-523). Similarly, the “take all measures” phrase was used before in resolutions regarding Haiti, the Democratic Republic of Kongo, and the Ivory Coast, but this was done with the consent of the government hosting the intervention (Bellamy, 2011: 264). In the Libyan case, the UNSC decided to deploy a military intervention for the first time against the ruling government to protect its citizens (Bellamy, 2011: 263). Thus, the idea that when basic human rights are at stake, the erosion of state sovereignty would necessarily follow, has been one of the main points in the debates on military interventions. Also, as the phrase “all necessary measures” lacked clarity, it may have provided justification for actions that fell beyond the objective prescribed by the resolution. Also, the intervention resulted in the killing of Gaddafi and regime change², casting doubt on R2P as a developing international norm.

Shortly after the Libyan crisis, the Arab Spring spread to Syria in March 2011, and the protests around the country met with the Assad government’s harsh response. The ensuing civil war in Syria put a spotlight on R2P and exposed, once again, the dilemma between state sovereignty and human rights. Large-scale loss of life and a refugee crisis on a global scale drew the attention of the international community. On July 21, 2011, a declaration, made by the Special Advisers of the UN Secretary-General on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and on the Responsibility to Protect, Edward Luck, highlighted the responsibility of the Assad government to protect its people, underlining the necessity to evaluate the events in Syria as “crimes against humanity” (UN Press Release, 2011). Also, the UN Human Rights Council established “the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic” through resolution S-17/1 and made several declarations condemning gross human rights violations in Syria since 2011, arguing that the government “failed in its responsibility to protect the population”, and issued a call to the Asad government to put an end to these practices (UNGA, 2012). On 12 November 2011, the Arab League revoked the membership of Syria and imposed economic sanctions on the country (MacFarquhar, 2011).

The differences in opinion about how to handle the Syrian crisis became apparent when several resolutions drafted to condemn the human rights violations by the Syrian government were vetoed by Russia and China (UNSC

2 While Libya declared a ceasefire on March 18, the NATO-led air strikes, which started on March 19 and continued until the 27th of October, helped the rebels to take over the country. Gaddafi was killed on October 20.

Draft Resolution, 2011, 2012). The six-point peace plan submitted by Kofi Annan³ -the joint special envoy to Syria appointed by the UNSC and the Arab League- was accepted by the Assad government and unanimously approved by the UNSC with Resolution 2042, which authorized a team of thirty unarmed military observers to monitor a ceasefire in Syria (UNSC, 2012b). Soon followed Resolution 2043, where a call for a bilateral ceasefire was issued and the deployment of the UN Supervision Mission in Syria (UNSMIS) to watch over the ceasefire for 90 days was announced (UNSC, 2012c). Since these resolutions failed to end the Syrian civil war, a new resolution was drafted in July 2012 to broaden the jurisdiction of UNSMIS and to allow sanctions to be enforced if violence did not stop. However, Russia and China cast their third joint veto and blocked another draft resolution on Syria (UN Press Release, 2012).

The international community reacted to the claims of the use of chemical weapons in Damascus by the Assad regime, and Resolution 2118 was unanimously adopted by the UNSC in August 2013, which stated a consensus on the elimination of chemical weapons in Syria (UNSC, 2013). In May 2014, more than 50 states drafted a resolution, which proposed the referral of human rights violations in Syria to the Prosecutor of the International Criminal Court but was vetoed by Russia and China while Brazil, India, and South Africa abstained (UNSC Draft Resolution, 2014). This was the fourth veto Russia used in the UNSC on the Syrian crisis, but not the last. Between October 2016 and April 2018, Russia used its veto power eight more times.

Adopted unanimously, Resolution 2235 of August 2015 decided to establish a mechanism to identify the responsible parties involved in the usage of chemical weapons back in 2013 (UNSC, 2015a). The Resolution 2254 of December 2015 called for a ceasefire and engagement in official talks for political transition, underlined that the transition would be a Syrian-led process, and declared support for free and fair elections to be held under UN supervision (UNSC, 2015b). In February 2016, Resolution 2268, adopted unanimously, issued a call to the Syrian regime and its allies, as well as the armed opposition groups, to end the armed conflict (UNSC, 2016).

Interestingly, in the case of Syria, the states favoring a regime change and pointing to the gross human rights violations in the country, including the US, France, and Britain, as well as the states opposing a regime change such as Russia and China, left out R2P from their discourses. The possibility of a regime change enforced by a military intervention undermined the UN taking effective action in Syria. While many draft resolutions on the Syrian conflict, including proposals to impose sanctions or launch an intervention, were vetoed by Russia and China,

3 See “Six-Point Proposal of the Joint Special Envoy of the United Nations and the League of Arab States”, 2012.

calls for a ceasefire were always approved by the UNSC. All these steps, however, failed to end the armed conflict.

The conflict in Syria revealed that humanitarian crises may remain unresolved when there is a lack of consensus among the permanent members of the UNSC. The Syrian case also showed that R2P is surrounded by important problems in terms of the implementation of its third pillar. As there has been no clear desire on the part of states to create a legal standard, R2P has failed to occupy a stable place in the practices of states (Stahn, 2007: 101; Keskin, 2009: 77-78; Evans, 2020: 365). As Gözen Ercan argued (2016: 81), “[a]t the current state of its institutionalisation, R2P is not ... [‘a viable and consistent legal norm’] yet, and it is not possible to interpret the ‘collective responsibility’ as a legal one”.

A Comparison of Normative Discourses on Libyan and Syrian Crises

In the UNSC resolutions, the actions of Gaddafi and Assad were evaluated within the scope of “crimes against humanity”.⁴ Both leaders were blamed and demonized for being responsible for the human tragedy and viewed as dictators/tyrants. The rhetoric on the Gaddafi administration changed shortly after the beginning of the Libyan crisis. “In the UNSC Resolution 1970, the Gaddafi administration was described as the ‘Libyan authority or government’, while Resolution 1973 referred only to ‘authority’” (Kelleci and Bodur Ün, 2017: 100). In both resolutions, there was no mention of the Libyan “state” and rather than referring to the Libyan government. In the case of Syria, the resolutions of the UNGA referred to the “Syrian government” despite the long civil war. The phrase “Syrian government” could be found in early UNSC resolutions (Resolution 2042, 2043, 2118). However, in subsequent resolutions, the phrase “Syrian authorities” was preferred.

Moreover, the most critical part of the UNSC resolutions regarding the situation in Libya and Syria was that while UNSC resolution 1970 openly “recall[ed] the Libyan authorities’ responsibility to protect its population”, UNSC resolutions 2042, 2043 and 2118 regarding Syria did not in any way refer to “the responsibility to protect”. Instead, it simply called upon all parties in Syria to cease all armed violence whereas in Libya the Resolution 1970 did not refer to any form of ceasefire. When Resolution 1973, which laid the legal basis for the implementation of the R2P’s third pillar, called for a ceasefire in Libya, it was

4 Regarding the Syrian case, the claim that the Syrian security forces may have committed “crimes against humanity” was first articulated by the UNSC at its 6627th meeting on 4 October 2011 (see UNSC, 2011b). Then it was reported on 23 November 2011 and declared at a press conference in Geneva on 28 November 2011 by “The Independent International Commission of Inquiry on Syria”. See UNGA, 2011; UNHCR, 2011.

already too late for this call to have any meaningful effect on the ground. Thus, it can be argued that the successive UNSC resolutions regarding Libya discursively constructed the path to the implementation of the third pillar of the R2P.

While the international community gave a “timely and decisive” response in Libya, the R2P principle was not invoked in Syria. As far as similarities regarding these two cases were concerned, permanent Western members of the UNSC adopted discourses that held the leaders of both Libya and Syria responsible for the humanitarian crises in their respective countries. They viewed both crises as a threat to international peace and security and emphasized the need to replace both leaders, pointing to a better future without Gaddafi in Libya and Assad in Syria. Russia and China adopted discourses against military intervention in both Libya and Syria, highlighting the well-established international norm of state sovereignty. Thus, it is important to explore the discursive practices of the very same actors, who decided to adopt different policies on R2P.

Regarding the Libyan intervention, President Obama stressed that the US was part of a broad coalition and that his administration responded to “the calls of a threatened people” in Libya (The White House, 2011b). In his statement dated March 28, 2011, Obama declared that Libya was ruled by a “tyrant” for over forty years, that Gaddafi took away his own people’s freedom, and murdered opponents. For Obama, Gaddafi, who lost the trust of his people because of his oppressive policies, could no longer stay in power (The White House, 2011a). With these remarks, Obama brought regime change to the agenda of the international community, pointing to the wide-scale human rights violations in Libya. Moreover, he argued that the situation in Libya may hurt the peaceful but fragile transitions in Egypt and Tunisia as “the darkest form of dictatorship” would overshadow democratic progress in the region. While Obama stated that the regime change might be “a mistake”, he made clear that Libya would be better off without Gaddafi in power (The White House, 2011a).

Adopting a similar rhetoric for Assad, President Obama brought up the idea of a limited military operation against the Syrian regime. Yet, he stressed that the crisis in Syria could not be solved only by military means. In the discourses adopted by both the US and France, the military intervention in Syria was justified by referring to the need to hold the Assad regime accountable for violating international norms (The White House, 2013a, 2013b, 2013c, 2013e). Both countries also emphasized that the political transformation in both Libya and Syria would take place in line with the demands of the people of these countries. With this discourse, they created the impression that under Gaddafi and Assad, the people of Libya and Syria had no right to shape their futures.

In his remarks, President Obama avoided any references to an American unilateral intervention (The White House, 2013a, 2015), stating that the US would act within a coalition and in cooperation with regional organizations, including the Arab League (The White House, 2012b). Also, Obama stressed his determination to not send any ground troops to Libya or Syria to solve the crises. Pointing to the responsibility of states to protect their people (R2P's first pillar), the Obama administration argued that since both Gaddafi and Assad governments massacred their people, they could no longer rule their respective countries. The administration also pointed to the international community's role in protecting these peoples, particularly by delivering humanitarian aid and imposing sanctions against both states (The White House, 2012b).

Interestingly, President Obama's speech delivered after the start of the military intervention in Libya, reveals the dilemmas embedded in the US government's discourses. In this speech, Obama referred to the term "responsibility" six times and stated that the "US has played a unique role as an anchor of global security and as an advocate for human freedom. ... when our interests and values are at stake, we have a responsibility to act" (The White House, 2011a). The US, acting as a norm entrepreneur, promoted R2P as an international norm. Yet, it also associated its promotion of the norm with its national interests. Thus, as a discursive strategy, the US government employed the term "responsibility" not only to refer to its responsibility to protect civilians in Libya but also to its global interests. As far as the Syrian case was concerned, the Obama administration avoided referring to the terms "responsibility" as well as "protect", although it reiterated that "Assad must go." While the US adopted a discourse referring to R2P with an attempt to both promote the norm and, thus, legitimize the military intervention in Libya, it adopted a different discourse in Syria based on its national security interests, calling for Assad to step down. In the case of Syria, concerns were raised regarding the possible destabilizing effects of the civil war on neighboring countries, particularly on the US allies including Turkey, Israel, Jordan, and Lebanon. The Syrian civil war was regarded as posing a security threat not only to the countries of the region but also to the US and its allies (The White House, 2013d).

While the Obama administration also demonized both leaders, it pointed to the negative consequences of a possible intervention in Syria might result in. The discourses of the administration rested on the argument that the Americans were tired of years of war (see Goldberg, 2016). Even though Obama described the use of chemical weapons as its administration's "red line" (The White House, 2012a) and chemical weapons were used in Syria, the US preferred a diplomatic solution, agreeing with Russia on this issue, and called out the UN Organization for the Prohibition of Chemical Weapons. In Syria, unlike in Libya, the increasing strength of ISIS, which started to control a significant part of the Iraqi and Syrian

territories at the time, led to an important change in the discourses adopted by the US, which viewed not only Assad but also ISIS as a great threat. Before the emergence of ISIS, the discourses on both Libya and Syria pointed to the violence perpetrated by the Libyan and Syrian authorities against their people. After the emergence of ISIS, the discourse on Syria identified ISIS as a security threat to Syria, to the region, and to the globe (The White House, 2014). It is possible to trace the use of phrases such as “national interest” and “security of the US” in the discourses adopted by the US. While the Obama administration harshly criticized Gaddafi, Assad, and ISIS, it followed a policy to undertake the purge of Libya of Gaddafi and Syria of ISIS.

The US, Britain, France, and Germany launched a military intervention in Syria that was different from the one carried out in Libya. It was not based on an anti-regime discourse but rested on a discourse on the threats posed by the radical groups in Syria, e.g. ISIS, and on anti-terrorism. Thus, while the military intervention in Libya was directed at the Gaddafi administration, the Assad administration was not directly targeted in Syria. Nevertheless, the focus on the threat posed by ISIS did not mean that the accusations against the Assad administration simply disappeared. The Secretary of State John Kerry expressed that Assad was responsible for the rise of ISIS in Syria (Darweesh and Muzhir, 2016: 40-48). In sum, while the discourses on Libya pointed to the human tragedy in Libya and argued that to end human suffering a regime change might be needed, the discourses on Syria highlighted both the humanitarian crisis and security concerns and played down the idea of military intervention for humanitarian purposes.

Russia, another global power and a permanent member of the UNSC, constructed a discourse against military intervention in both Libya and Syria. In both cases, Russia stated that it would act together with the international community to prevent humanitarian crises but argued that a military intervention could harm the purpose of protecting civilians (Putin, 2013b). Pointing to the common human values and the international norm of state sovereignty, Russia stated that the UNSC Resolution 1973 failed to clarify how a no-fly zone would be established and the extent of the use of military force and, thus, decided to abstain (UNSC, 2011a).

President Putin argued that the fact that Gaddafi was not a democratic leader and that there was a military conflict in the country did not give any foreign country the right to interfere in Libya’s internal affairs. Criticizing the expression of “taking all kinds of measures”, Putin emphasized that this rhetoric against a sovereign state reminded him of the calls for “crusades” (Sputnik, 2011). Thus, Russia announced that it supported the first UNSC resolution (1970) but later abstained (Resolution 1973) in order not to escalate the conflict in Libya

(Medvedev, 2011b). It also underscored that Russia would not be a part of a no-fly zone implementation operation or a possible ground operation in Libya and that it would keep supporting peacekeeping efforts (Medvedev, 2011b). The Russian abstention in the UNSC and Putin's criticisms of Resolution 1973 as "defective and flawed" coupled with the toppling of the Gaddafi regime provided a fertile ground for Russia's subsequent criticisms and contestations of the R2P's third pillar.

From the very beginning, the Russian authorities, especially Putin, not only constructed a discursive position against the use of military force in both Libya and Syria but also occasionally used harsh and critical language against the US. While Russia's Ambassador to the UN, Vitaly Churkin, placed more emphasis on the protection of civilian lives in the debates on Libya, Putin was unequivocal in his statements defying and contesting the third pillar of R2P, defining it as an illegal use of military power against Libya (Putin, 2022).

As far as the Syrian crisis was concerned, Putin (2013a) pointed to the interventions in Afghanistan, Iraq, and Libya, arguing that the use of force did not bring peace to these countries; thus, he emphasized the need to find solutions to the crisis via diplomatic means. Russia maintained that airstrikes on Syria could result in the death of innocent civilians and that the clashes could spread throughout Syria. Unlike the US, Russia claimed that in Syria there was not a struggle for democracy but rather an armed conflict between the government and its opponents (Putin, 2013b). In sum, in both cases, Russia adopted a discourse that emphasized American interventionism and its negative consequences.

Russia seemed to have engaged in a discursive struggle with the US over how to handle the situation in both Libya and Syria, where the US seemed to have acted as the ultimate norm promoter when it came to intervening in these cases militarily. While the US tried to de-legitimize both the Libyan and the Syrian regimes, Russia attempted to de-legitimize the US efforts to have the discursive upper hand in terms of implementing R2P. It is, thus, no coincidence that Russia avoided framing the situation in Libya and Syria in R2P terminology, which seems to be a deliberate discursive silence⁵. Russia's discursive tactics included a heavy emphasis on the possible civilian losses and its intention to end the bloodshed as well as an avoidance linking the terms "responsibility" and

5 However, Russia tried to legitimize its intervention in Georgia with R2P, even basing it on the Russian Constitution. Sergey Lavrov (2008), the Russian foreign minister, stated that "According to our Constitution there is also the responsibility to protect – the term which is very widely used in the UN when people see some trouble in Africa or in any remote part of other regions. But this is not Africa to us, this is next door. This is the area, where Russian citizens live. So the Constitution of the Russian Federation, the laws of the Russian Federation make it absolutely unavoidable to us to exercise responsibility to protect."

“protection” with the US or any other great power. In the words of then President Medvedev, Russia was doing everything in its power to prevent those states, who were using R2P as a tool to further their interests (i.e. the US), from “pursuing their goals through military force”, accusing them of adopting simple “pseudo-legal tricks”. Medvedev argued that Russia defended its position by relying on the UN Charter and, thus, Russia’s stance on the issue was legitimate. Russia viewed the position adopted by the US with regards to Libya and Syria as illegitimate, and self-interested, accusing the US of using R2P as a tool for its strategic interests (Medvedev, 2011a).

Russia opposed the toppling of the leaders and regime change in both cases. Yet, in the case of Syria, it followed a more open and persistent policy for opposing the overthrow of Assad. While articulating Russia’s position on the Syrian crisis, Churkin adopted a discourse that criticized the calls of some states for regime change, their encouragement of the opposition against the Syrian government, and their attempts to undermine political solutions by supporting the armed struggle in Syria (UNSC, 2012a). Russia emphasized that it opposed to military intervention in Syria, referring to the existing international norms and the need for regional stability.

Russia approved the UNSC resolution 1970 on Libya and, in a sense, paved the way for Gaddafi’s prosecution in the International Criminal Court (ICC). Yet, it vetoed the UNSC decision in 2014, which called for Assad to be sent to the ICC. Similarly, Russia opened the way for intervention in Libya by abstaining from the decision, but it even vetoed sanctions against Assad. It established the discursive backdrop of its position by drawing attention to the radical groups in Syria and the intervention that ended up with regime change in Libya. Russia viewed ISIS as a much greater threat to the region, urging the international community to act jointly against this threat and to support Assad, who was fighting against terrorist groups.⁶

Concerning chemical weapons, Putin expressed that Russia was categorically opposed to the use of chemical weapons and that these weapons were used by groups that wanted to include powerful members of the international community in the Syrian crisis, particularly the US (Putin, 2013b). The US claimed that chemical weapons were used by the Assad regime, while Russia claimed that these weapons could have been used by groups fighting against the Assad leadership.

To conclude, the situation in Libya and Syria was framed differently by the US and Russia. While the US adopted discourses holding both Libyan and Syrian leaders responsible for wide-scale human rights abuses in their respective

6 For Putin’s statement at the 70th session of the UNGA, 28 September 2015, see Putin, 2015.

countries, calling them “tyrants” and thus, bringing regime change to the agenda of the international community, Russia pointed to the importance of safeguarding the international normative status quo by upholding the norm of state sovereignty. While the US legitimized its position concerning R2P’s relevance in Libya by viewing the crisis as a threat to international peace and security, Russia adopted discourses against military intervention in both Libya and Syria. When discussing the possibility of a military intervention in Syria, the US took a more cautious approach, considering the negative consequences of a broad military response to the humanitarian crisis in Syria. Yet, it viewed military intervention as inevitable to prevent a humanitarian crisis in Libya. Furthermore, although the US argued that leadership in Libya and Syria lost their legitimacy and thus the right to govern, the US aimed at regime change in Libya but moved away from the idea of intervention as well as regime change in Syria, taking into account the emergence of ISIS. Russia strengthened its position against military intervention in Syria after the fall of Gaddafi in Libya and became an important actor in shaping policies in the region.

Conclusion

Resolution 1973 of the UNSC was adopted to protect the Libyan people. While a deeper and more severe humanitarian crisis was witnessed in Syria, the international community remained silent as many related UNSC draft resolutions were vetoed and those that were adopted did not produce any substantial outcome. The selective attitude of the UNSC to these two crises cast doubt on the R2P as an evolving international norm.

Rather than identifying the reasons behind the selective attitude and the lack of consensus at the UNSC on implementing R2P, this study has focused on *how* the Libyan and Syrian crises were discursively constructed in ways whereby certain policies implying intervention and/or non-intervention are enabled or disabled within this discursive context. This study, thus, has focused on the contestation that continues to surround R2P. There are competing discourses on R2P articulated by different actors, who are struggling for power and hegemony in the international system. Through these discourses, states justified their actions/inactions in the face of humanitarian crises in Libya and Syria.

Comparing the discourses that legitimized the NATO-led military intervention in Libya and non-intervention in Syria, we found that the US demonized both Gaddafi and Assad, blaming both leaders for being responsible for the human tragedy in their respective countries. The Obama administration developed discursive control over the Libyan crisis, but it failed to do so in the Syrian case because other states and non-state actors resisted the formation of

such discursive control. Russia, for instance, constructed discourses against military intervention in both Libya and Syria, emphasizing well-established international norms such as state sovereignty and the principle of non-intervention. Arguing that the interventions in Afghanistan, Iraq, and Libya failed to bring peace to these countries, President Putin emphasized the need to solve the Syrian crisis through diplomatic means. In both cases, Putin adopted a discourse that criticized American interventionism, emphasizing its negative consequences. Russia also opposed military intervention in Syria, referring to the existing international legal norms and the need for regional stability.

The analysis has revealed that the existence of well-established norms, which are widely recognized and viewed as legitimate and just (Wiener, 2014: 24), influences and constrains the evolution of an emerging norm. While R2P has been developed “to strike a balance between unilateral intervention and institutionalized indifference” (Thakur, 2011), it has competed with the established norms of global governance and thus it is highly contested as its third pillar challenges two well-established international norms: state sovereignty and the principle of non-intervention (Bloomfield, 2017: 32). Thus, the norm has been challenged by states such as Russia, China, Brazil, and India. Yet, it is important to state that these powerful norm-challenging states have been engaged in “applicatory contestation” as they challenge the application of R2P (i.e. the appropriateness of the norm and the kinds of actions to be taken in specific circumstances), rather than the norm’s validity, which might lead to the weakening and even erosion of the norm. Furthermore, as Welsh (2019: 56) argues, R2P is a “complex norm” including three pillars and while the third pillar of R2P has been contested, the norm’s first and second pillars have been accepted by the international community. As Evans (2020: 3) aptly states R2P is “a new norm of international behaviour which, overwhelmingly, states feel ashamed to violate, compelled to observe, or at least embarrassed to ignore”. To conclude, like other international norms, R2P remains as a “work-in-progress” and, indeed, the recent proposals of China and Brazil to reformulate the third pillar of R2P reveal both the debates regarding R2P’s implementation as well as non-Western powers’ willingness to be norm-shapers in the international system.

Bibliography

- Acharya, Amitav (2004). "How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism", *International Organization*, 58 (2): 239-275.
- Arab League (2011), "The Implications of the Current Events in Libya and the Arab Position", https://digitallibrary.un.org/record/699706/files/S_2011_137-EN.pdf (24.08.2023).
- Bellamy, Alex J. (2011). "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm", *Ethics & International Affairs*, 25 (3): 263-269.
- Bloomfield, Alan (2016). "Norm Antipreneurs and Theorizing Resistance to normative change", *Review of International Studies*, 42: 310-333.
- Bloomfield, Alan (2017). "Resisting the responsibility to protect", Alan Bloomfield and Shirley Scott (eds.), *Norm Antipreneurs and the Politics of Resistance to Global Normative Change* (London: Routledge): 20-38.
- Darweesh, Abbas Deygan and Hussein Dhahi Muzhir (2016). "Representation of the Syrian Crisis in the American Political Speeches: A Critical Discourse Analysis", *International Journal of Language and Linguistics*, 3 (1): 40-48.
- Deitelhoff, Nicole and Lisbeth Zimmermann (2013). "Things We Lost in the Fire: How Different Types of Contestation Affect the Validity of International Norms", *PRIF Working Papers No 18*, Frankfurt am Main.
- Deitelhoff, Nicole and Lisbeth Zimmermann (2019). "Norms under challenge: Unpacking the dynamics of norm robustness", *Journal of Global Security Studies*, 4 (1): 2-17.
- Denk, Erdem (2016). "Uluslararası Sistemdeki Dönüşümler Işığında BM'nin 70 Yılı", *Journal of Business Economics and Political Science*, 5 (9): 11-28.
- Dunne, Tim and Jess Gifkins (2011). "Libya and the state of intervention", *Australian Journal of International Affairs*, 65 (5): 515-529.
- Fairclough, Norman and Ruth Wodak (1997). "Critical Discourse Analysis", T.A. Van Dijk (ed.), *Discourse as a Social Interaction* (London: Sage): 258-284.
- Finnemore, Martha and Kathryn Sikkink (1998). "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52 (4): 887-917.
- Evans, Gareth (2020). "The Dream and the Reality", *Global Responsibility to Protect*, 12 (4): 363-365.
- Goldberg, Jeffrey (2016). "The Obama Doctrine", *The Atlantic*, <https://theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/> (03.08.2023).
- Gözen Ercan, Pınar (2016). *Debating the Future of the 'Responsibility to Protect'* (London: Palgrave).

- Hall, Stuart (1992). “The West and the Rest: Discourse and Power”, Stuart Hall and B. Gieben (eds.), *Formations of Modernity* (Cambridge: Polity Press): 275-320.
- ICISS (2001). *The Responsibility to Protect* (Ottawa: International Development Research Centre).
- Keck, Margaret E. and Kathryn Sikkink (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* (Ithaca: Cornell University Press).
- Kelleci, Tuğçe and Marella Bodur Ün (2017). “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, 14 (56): 89-104.
- Keskin, Funda (2009). “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, 6 (21): 67-88.
- Krook, Mona Lena and Jacqui True (2012). “Rethinking the life cycles of international norms: The United Nations and the global promotion of gender equality”, *European Journal of International Relations*, 18 (1): 103-127.
- Lavrov, Sergey (2008, August 9). “Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC”, https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/conflicts/1743011/ (01.08.2023).
- MacFarquhar, Neil (2011), “Arab League Votes to Suspend Syria Over Crackdown”, http://www.nytimes.com/2011/11/13/world/middleeast/arab-league-votes-to-suspend-syria-over-its-crackdown-on-protesters.html?_r=0 (18.06.2023).
- Medvedev, Dmitry (2011a). “Meeting with Security Council members”, en.kremlin.ru/events/president/news/12972 (20.10.2023).
- Medvedev, Dmitry (2011b). “Statement by Dmitry Medvedev on the situation in Libya”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/10701> (25.08.2023).
- Putin, Vladimir V. (2013a). “Answers to journalists’ questions”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19113> (08.08.2023).
- Putin, Vladimir V. (2013b). “A Plea for Caution from Russia”, <https://nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html> (08.08.2023).
- Putin, Vladimir V. (2015). “Statement at 70th session of the UN General Assembly”, https://gadebate.un.org/sites/default/files/gastatements/70/70_RU_EN.pdf (08.08.2023).
- Putin, Vladimir V. (2022). “Address by the President of the Russian Federation”, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> (20.10.2023).
- “Six-Point Proposal of the Joint Special Envoy of the United Nations and the League of Arab States”, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SY_120414_SixPointPlan.pdf (30.08.2023).

- Sputnik (2011). “Putin likens UN Libya resolution to crusade call”, <https://sputnikglobe.com/20110321/163126957.html> (30.08.2023).
- Stahn, Carsten (2007). “Responsibility to Protect: Political Rhetoric or Emerging Legal Norm?”, *The American Journal of International Law*, 101 (1): 99-120.
- Thakur, Ramesh (2011). “Has R2P Worked in Libya?”, <http://www.canberratimes.com.au/federal-politics/editorial/has-r2p-worked-in-libya-20110918-1wqqb.html> (05.07.2023).
- The White House (2011a). “Remarks by the President in Address to the Nation on Libya”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya> (11.07.2023).
- The White House (2011b). “Remarks by the President on Libya”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/19/remarks-president-libya> (11.07.2023).
- The White House (2012a). “Remarks by the President to the White House Press Corps”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/08/20/remarks-president-white-house-press-corps> (16.07.2023).
- The White House (2012b). “Statement by the President on Syria”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2012/02/04/statement-president-syria> (15.07.2023).
- The White House (2013a). “Address to the Nation on Syria”, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/september-10-2013-address-nation-syria> (13.07.2023).
- The White House (2013b). “Remarks by President Obama and President Hollande of France after Bilateral Meeting”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2013/09/06/president-obamas-bilateral-meeting-president-hollande-france> (13.07.2023).
- The White House (2013c). “Remarks by President Obama and the Presidents of Estonia, Lithuania, and Latvia”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/30/remarks-president-obama-and-presidents-estonia-lithuania-and-latvia>, (13.07.2023).
- The White House (2013d). “Statement by the President on Syria”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/08/31/statement-president-syria> (14.07.2023).
- The White House (2013e). “Weekly Address: Calling for Limited Military Action in Syria”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2013/09/07/weekly-address-calling-limited-military-action-syria> (14.07.2023).
- The White House (2014). “Weekly Address: The World is United in the Fight Against ISIL”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/photos-and-video/video/2014/09/19/weekly-address-world-united-fight-against-isil> (14.07.2023).

- The White House (2015). “Remarks by President Obama to the United Nations General Assembly”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/28/remarks-president-obama-united-nations-general-assembly> (14.07.2023).
- UN Press Release (2011, July 21). “Special Advisers of the United Nations Secretary-General on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and on the Responsibility to Protect, Edward Luck, on the situation in Syria”, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/media/statements/2011/English/2011-07-21-OSAPG%20statement%20Syria%2022%20July%202011%20FINAL.pdf> (11.08.2023).
- UN Press Release (2012, July 19). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria That Would Have Threatened Sanctions, Due to Negative Votes of China, Russian Federation”, <http://www.un.org/press/en/2012/sc10714.doc.htm> (11.08.2023).
- UNGA (2005). “2005 World Summit Outcome”, <http://www.un.org/womenwatch/ods/A-RES-60-1-E.pdf> (20.07.2023).
- UNGA (2009). “Implementing the Responsibility to Protect”, <http://undocs.org/A/63/677> (20.07.2023).
- UNGA (2011). “Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic”, A/HRC/S-17/2/Add.1, <http://undocs.org/A/HRC/S-17/2/Add.1> (20.07.2023).
- UNGA (2012). “Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic”, A/HRC/19/69, <https://undocs.org/A/HRC/19/69> (23.08.2023).
- UNHCR (2011). “The Findings of the Independent Commission of Inquiry on Syria”, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2011/11/findings-independent-commission-inquiry-syria> (23.08.2023).
- UNSC (2006). Resolution 1674 (S/RES/1674), [https://undocs.org/S/RES/1674\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1674(2006)) (30.08.2023).
- UNSC (2011a). 6498th Meeting (S/PV.6498), <https://undocs.org/S/PV.6498> (30.08.2023).
- UNSC (2011b). 6627th Meeting (S/PV.6627), <https://undocs.org/S/PV.6627> (30.08.2023).
- UNSC (2011c). Resolution 1970 (S/RES/1970), [https://undocs.org/S/RES/1970\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1970(2011)) (30.08.2023).
- UNSC (2011d). Resolution 1973 (S/RES/1973), [https://undocs.org/S/RES/1973\(2011\)](https://undocs.org/S/RES/1973(2011)) (30.08.2023).
- UNSC (2012a). 6711th Meeting (S/PV.6711), <https://undocs.org/S/PV.6711> (30.08.2023).

- UNSC (2012b). Resolution 2042 (S/RES/2042), <https://undocs.org/S/RES/2042> (2012) (30.08.2023).
- UNSC (2012c). Resolution 2043 (S/RES/2043), <https://undocs.org/S/RES/2043> (2012) (30.08.2023).
- UNSC (2013). Resolution 2118 (S/RES/2118), [https://undocs.org/S/RES/2118\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2118(2013)) (30.08.2023).
- UNSC (2015a). Resolution 2235 (S/RES/2235), <https://undocs.org/S/RES/2235> (2015) (30.08.2023).
- UNSC (2015b). Resolution 2254 (S/RES/2254), <https://undocs.org/S/RES/2254> (2015) (30.08.2023).
- UNSC (2016). Resolution 2268 (S/RES/2268), [https://undocs.org/S/RES/2268\(2016\)](https://undocs.org/S/RES/2268(2016)) (30.08.2023).
- UNSC Draft Resolution (2011). S/2011/612, <https://undocs.org/S/2011/612> (16.05.2023).
- UNSC Draft Resolution (2012). S/2012/77, <https://undocs.org/S/2012/77> (16.05.2023).
- UNSC Draft Resolution (2014), S/2014/348, <https://undocs.org/S/2014/348> (16.05.2023).
- Van Dijk, Teun A. (1993). "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society*, 4 (2): 249-283.
- Welsh, Jennifer (2019). "Norm robustness and the Responsibility to Protect", *Journal of Global Security Studies*, 4 (1): 53-72.
- Wiener, Antje (2004). "Contested Compliance: Interventions on the normative structure of world politics", *European Journal of International Relations*, 10 (2): 189-234.
- Wiener, Antje (2014). *A Theory of Contestation* (Berlin: Springer).
- Wodak, Ruth (2001a). "What CDA is about - a summary of its history, important concepts and its developments", Ruth Wodak and Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (London: Sage): 1-13
- Wodak, Ruth (2001b). "The discourse-historical approach", Ruth Wodak and Michael Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (London: Sage): 63-95.
- Wodak, Ruth and Michael Meyer (2016). "Critical discourse analysis: history, agenda, theory and methodology", Ruth Wodak and M. Meyer (eds.), *Methods of Critical Discourse Studies*, 3rd edition (London: Sage).

Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)

Tahir Bekiroğlu*

Özet

Bu makale “Neden 2002’den beri iktidar olan AK Parti Hükümeti 2008-2017 döneminde Türkiye’nin Kuzey Irak politikasını Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik tanımlanmıştır?” sorusunu neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde açıklamaktadır. Bu kapsamda, makale dış faktörlerden (uluslararası sistem) ziyade iç faktörlerin (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) Kuzey Irak politikasında belirleyici olabildiğini ileri sürmektedir. Türkiye’nin 2008-2017 dönemi Kuzey Irak politikası lider algısıyla değişen stratejik kültür bağlamında askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı tanımlanmıştır. Türkiye’de Demokratik Açılım (2009-2015) süreci 2015’de silahlı mücadelenin tekrar başlamasıyla sonuçlanırken, IKBY’nin 2017’de bağımsızlık referandumu Kuzey Irak politikasının tekrar askeri güce dayalı tanımlanmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Tip III neoklasik realizm, Türkiye ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi, lider algısı, stratejik kültür.

* Doktora Öğrencisi, Başkent Üniversitesi, thrbekiroglu@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3558-4678
Makale geliş tarihi : 24.08.2023
Makale kabul tarihi : 12.12.2023

Türkiye's Northern Iraq Policy From The Neoclassical Realist Perspective (2002-2017)*

Abstract

This article, within the framework of the type III variation of neoclassical realism, explains the question of "Why did the AK Party Government in power since 2002, define Türkiye's Northern Iraq policy in the 2008-2017 period towards establishing close relations with the Iraqi Kurdish Regional Government (KRG)?" In this context, the article argues that internal factors (leader perception, strategic culture, state-society relations and domestic political institutions) rather than external factors (international system) can be determinative in Northern Iraq policy. Türkiye's Northern Iraq policy for 2008-2017 period has been defined based on mutual economic dependence rather than military power in context of changing strategic culture with leader perception. While Democratic Opening (2009-2015) process in Türkiye resulted in resumption of armed struggle in 2015, the independence referendum of KRG in 2017 led to redefinition of Northern Iraq policy based on military power.

Keywords

Type III neoclassical realism, Türkiye and Iraqi Kurdish Regional Government, leader perception, strategic culture.

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nin 1991 ve 2003'deki Irak harekâtları Türkiye'yi güvenlik açısından Kuzey Irak'taki gelişmelere bağlı hale getirmiştir. Körfez Savaşı (1991) sonrası Irak ve Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin iki ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik yol açacağı gelişmeleri önlemek Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının ana hedefi olmuştur. Bu kapsamda, Türkiye Kuzey Irak'ta üstlenen PKK'yı etkisiz hale getirmeye ve Irak Kürt siyasi oluşumunu önlemeye yönelik politikalar uygulamıştır. Buna rağmen, Kuzey Irak'ta Kürt siyasi oluşumu fiilen şekillenmeye başlamış, ABD'nin 2003 Irak işgali sonrası 2005'de anayasa çerçevesinde federe devlete dönüşerek Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adını almış ve 2017'de bağımsızlık referandumunu yapmıştır.

Literatürde Türkiye'nin Irak politikasına yönelik çalışmalar olmakla birlikte,

* Bu çalışma, Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde, Prof.Dr. Banu Eligür danışmanlığında yürütülen "Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)" adlı Siyaset Bilimi Doktora Tezi'nin belirli bölümlerinden yararlanılarak üretilmiştir.

Kuzey Irak politikasına yönelik vakalardaki bazı açıklamalar kimlik odaklı inşacılık perspektifinden (Şenbaş, 2018) bazı açıklamalar da dış faktörler (ABD'nin Körfez ve Irak Savaşları vb.) üzerinden neorealist yaklaşımla (Baykan, 1996; Oğuzlu, 2008; Özcan,2010) yapılmıştır. Neoklasik realizme göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik çalışma olmaması literatürde boşluk yaratmıştır.

Özellikle 2009'dan itibaren bir süreç dâhilinde tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş ve sonrasında devletler arası ilişkilerin küresel ve devlet dışı aktörlerle ilişkileri de kapsamaya başlamasıyla dış politika analizine dış faktörlerin (uluslararası sistemsel etkiler ve bölgesel güç dengesi) yanı sıra iç faktörlerin (ara değişkenler¹; lider algısı, stratejik kültür,² devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) de etkilerinin dâhil edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, uluslararası sistem (üçüncü analiz düzeyi), devlet (ikinci analiz düzeyi) ve ihtiyaç halinde birey (birinci analiz düzeyi) basamağı arasındaki etkileşimi anlama ihtiyacını mevcut kuramlar içinde en iyi karşılayan ve dinamik dış politika analizine imkân veren neoklasik realizmin tip III varyasyonu olmuştur.

Bu makalede, dış ve iç faktörleri dikkate alan neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde tek kutuplu bilahare çok kutuplu uluslararası sistemin hüküm sürdüğü ve AK Parti iktidarının lider değişmeksizin parlamenter sistemde kesintisiz sürdürüldüğü 2002-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının değişmesinin nedenleri ve süreklilik/ değişlik gösteren özellikleri açıklanarak literatüre kuramsal ve ampirik katkı yapılması amaçlanmıştır. Neoklasik realizmin tip III varyasyonu kısaca açıklandıktan sonra Türkiye'nin Kuzey Irak politikasına yönelik analiz 2002-2017 yılları farklı karakteristiğe sahip olduğundan üç dönem halinde yapılmıştır.

Makalenin ileriki bölümlerinde detaylı olarak açıklanacağı üzere; Birinci dönemde (2002-2009) askeri güç odaklı stratejik kültür bağlamında Türkiye'nin

1 Neoklasik realist Ripsman, Taliaferro ve Lobell'e göre ara değişkenler; sistemsel etkilerin algılanmasını sağlayan lider algıları, devlet tepkilerini şekillendiren stratejik kültür, devletin kararları uygulamasını etkileyen kurumlar ile ekonomik/sosyal gruplar arasındaki devlet-toplum ilişkileri ve lideri destekleyebilecek/ kısıtlayabilecek iç siyasi kurumlar gibi iç politika faktörlerini öngörür (Ripsman, 2011).

2 Literatürde genel olarak stratejik kültür kavramı; bürokratik organizasyon olan ordununki gibi örgüt kültürü şeklinde ve yerleşik inançlar, dünya görüşleri ve bir bütün olarak toplumun ortak beklentileri şeklinde daha geniş açıdan tanımlanabilmektedir (Ripsman vd., 2016:66). Bu makalede dönüşen devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlara bağlı olarak stratejik kültürün iki türünden (askeri ve toplumsal perspektifli) birinin değişen lider algısı üzerinden kendisine yer bulabileceği görülmüştür. Değişen lider algısıyla dönüşen devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar bağlamında siyasi kurumsallaşmanın şekli ve derecesine bağlı olarak stratejik kültürün orta vadede (yıllar) değişebildiği bu makalede ortaya konulmuştur.

Kuzey Irak politikasının nasıl şekillendiği incelenmiştir. İkinci dönemde (2009-2015) askeri güç odaklı stratejik kültür terk edilerek lider algısıyla değişen karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre göre Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının nasıl değiştiği analiz edilmiştir. Üçüncü dönemde (2015-2017) tekrar askeri güç odaklı stratejik kültüre dönüş yapılarak Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının yeniden nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur. Makalenin sonuç bölümünde neoklasik realist perspektiften Türkiye'nin 2002-2017 döneminde Kuzey Irak politikasındaki süreklilik ve değişiklikler ile 2008-2017 yıllarında Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasının neden IKBY ile yakın ilişkiler kurulmasına yönelik tanımlandığı açıklanmıştır.

Neoklasik Realist Kuramsal Çerçeve (Tip III Varyasyonu)

Neoklasik realistler dış politika yapımında kutuplu uluslararası sistemde dış faktörlerin (sistem basamağı) önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, devletler arası ilişkilerin küresel ve devlet dışı aktörlerle ilişkileri de kapsamaya başlamasıyla devletlerin dış politikasının açıklanması için iç faktörlerin (devlet ve birey basamakları) de dikkate alınması ve üç analiz düzeyine göreli ağırlık verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Taliaferro, Lobell ve Ripsman'a göre neoklasik realizm klasik realizm ve neorealizmin uygun unsurlarının eklektik ve pragmatik yaklaşımla sentezi girişimidir (Meibauer vd.,2021: 275). Neoklasik realistler hukuksal, sosyal ve tarihsel faktörlerin analizi dâhil klasik realizmin yöntemleri ile neorealizmin pozitivist yaklaşımına atıfta bulunur (Taliaferro vd., 2009: 4,16–19). Neoklasik realizm pozitivismi belli ölçüde sürdüren pragmatik epistemolojik yaklaşımı (yumuşak pozitivism³) benimser (Freyberg-Inan, vd., 2009: 6-8).

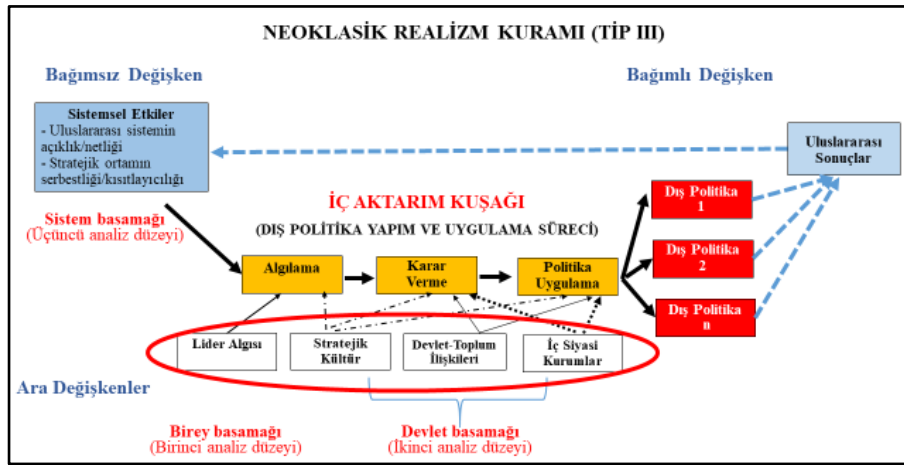
Neoklasik realizm uluslararası sistem basamağında güç dengesinin önemini kabul ederken, devlet ve birey basamağının dış politika yapımını nasıl etkilediğinin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürer. Neoklasik realizm uluslararası anarşi ortamını uluslararası sistemin dış politikayı belirleyiciliği (açıklığı/netliği veya belirsizliği) ve stratejik ortamın dış politika seçeneklerini kısıtlayıcılığı/arttırıcılığı (serbestliği) şeklinde iki sistemsel değişkenle tanımlar. Bu bağlamda, uluslararası sistem stratejik ortamdaki tehditler/ riskler/fırsatların algılanma derecesi, zaman boyutu ve optimal dış politika seçenekleri hakkında açık/net veya yetersiz bilgi sağlayabilir. Neoklasik realizme göre bu bilgilerde açıklık/netlik arttıkça devletlerin dış politika seçeneklerinde farklılık azalır, açıklık/netlik azaldıkça liderlerin algısına veya stratejik kültüre dayalı dış politika seçenekleri artar.

3 Neoklasik realizm vakalar arasında yasa benzeri genellemeler arayan ve bu genellemeleri vaka analizleriyle test eden soft-pozitivist (yumuşak pozitivism) epistemolojik anlayışa sahiptir. Yumuşak pozitivism, araştırmacıların iddialarını "kanıtlamayacaklarını" veya "çürütemeyeceklerini" ima eder, yapabilecekleri en iyi şey güçlü, doğrulayan veya çürüten kanıtlar sunmalarıdır (Ripsman vd., 2016:99, 105-106,137).

Netlik/belirsizlik uluslararası sistemin sağladığı bilgilerle, stratejik ortamın kısıtlayıcılığı/serbestliği ise tehditler/riskler/fırsatların zaman/ mesafece yakınlığı ve büyüklüğüyle ilgilidir. Dolayısıyla stratejik ortam; tehdit ne kadar yakın ve büyükse o kadar kısıtlayıcı veya tehdit ne kadar uzak ve azsa o kadar serbesttir (Ripsman vd., 2016: 46, 50, 55-56).

Neoklasik realistlere göre devlet, bağımsız değişken (uluslararası sistem) ile bağımlı değişken (dış politika) arasında ara değişkendir. Uluslararası sistem devletlerin ulusal çıkarları ile dış politikası için çerçeve oluşturur. Benzer güce sahip devletler uluslararası sistemde farklı dış politikalar uygulayabilir (Sterling-Folker,1998: 146-147). Bu fark iç faktörlerin dış politika seçenekleri üzerindeki etkisinden kaynaklanır. Neoklasik realizm sistemsel etkiler ile devletlerin dış politika davranışları arasında ara değişkenleri (lider algısı, stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar) analize katan ve filtre işlevi gören 'iç aktarım kuşağı' (dış politika yapım ve uygulama süreci)'nin kullanılmasını öngörür. İç aktarım kuşağı şekil1.1.'deki gibi sistemsel etkilerin neden farklı dış politika davranışlarına yol açtığını ara değişkenlerle etkileşimi üzerinden açıklar (Taliaferro vd., 2009: 4 ve Lobell, 2009: 43-45).

Şekil 1.1. Neoklasik Realizm Kuramı Tıp III Varyasyonu

Kaynakça : Ripsman, Taliaferro and Lobell, Neoclassical Realist Theory of International Politics, s. 34.

Neoklasik realist yaklaşımda amaç; nedensellik ilişkilerinden oluşan dış ve iç faktörlerin dış politika seçeneklerini ne zaman, nasıl ve ne derecede şekillendirdiğini ortaya koyarak devletlerin dış politika seçeneklerini açıklamaktır

(Meibauer vd., 2021: 285). Bu kapsamda, dış ve iç faktörler arasında göreceli ağırlıktaki etkileşime bağlı olarak neoklasik realizmin üç varyasyonu geliştirilmiştir. Tip I varyasyonu dış faktörlere ağırlık verilmesini, tip II varyasyonu dış faktörlerin ağırlığını kısmen azaltırken iç faktörlerin ağırlığının biraz artırılmasını ve tip III varyasyonu dış faktörlerin iç faktörlerle dengeli etkileşimini öngörür. Tip III varyasyonunu destekleyen neoklasik realistler sistem basamağını öncelikle dikkate alırken, devlet ve birey basamağındaki algılarıyla da hareket eder, iç faktörleri ara değişken olarak tanımlar (Ripsman vd.,2016: 26-32, 81-82,88).

Neoklasik realizmde uluslararası sistemsel etkiler ile ara değişkenler ‘algılama-karar verme-politika uygulama süreci’ üzerinden etkileşim sonucu devletlerin sistemsel etkilere neden, nasıl ve ne zaman tepki vereceğini (dış politika seçeneklerini) şekillendirir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell; (i) ara değişkenlerin serbest stratejik ortamda devletlerin dış politika seçeneklerini şekillendirebileceğini, kısıtlayıcı ortamda dış politika seçim/uygulama sürecini etkileyebileceğini; (ii) algılama sürecini dış faktörler, lider algısı ve stratejik kültürün etkilediğini, karar verme ve politika uygulama sürecini stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumların şekillendirdiğini ileri sürer (Ripsman vd., 2016: 59-60).

Lider algısı devlet basamağındaki dış politika yapım ve uygulama sürecindeki üç aşamadan ilki olan ‘algılama sürecini (sistemsel etkinin algılanması)’ etkilediği için önemlidir. Ripsman, Taliaferro ve Lobell lider algısının dış politika sürecinde karar vericilerin ideolojik görüşleri, şahsi çıkarları ve siyasi rakipleri tarafından şekillendirilen algılama, değer ve inançlarıyla ilgili olduğunu ileri sürer. Liderin algısı, kişiliği ve karakteri devletin uluslararası sistemsel ve bölgesel alt sistemsel etkilerden kaynaklanan tehditler/riskler ile fırsatlara farklı tepkiler göstermesine yol açar (Ripsman vd., 2016: 61-62,64). Özellikle kısa vadeli ve hızlı gelişen durumlarda lider algısı dış politikayı şekillendirmede önemli rol oynar. Liderin uluslararası sistemsel etkileri algılama ve bunlara tepki gösterme biçimini stratejik kültür etkileyebilir. Stratejik kültür kamuoyunun güvenliğe yönelik tutumunu ifade eder ve stratejik kültürü; güvenlik tehdidi, politika oluşturma sürecinde askeri gücün ve ilgili kurumların rolüne ilişkin düşünceler/algılar oluşturur (Snyder, 1977: v). Stratejik kültür; liderlerin, bürokratik elitlerin ve halkın stratejik anlayışını şekillendirir ve devlet davranışını belirler (Jepperson vd.,1996: 1-2,33-75). Ripsman, Taliaferro ve Lobell’e göre stratejik kültür serbest stratejik ortamda dış politika seçimlerini etkiler (Ripsman vd.,2016: 69). Stratejik kültür; dış politikanın değişim ve süreklilik kalıplarını şekillendirir, liderin karakteri, yeteneği ve vizyonuna bağlı olarak değişebilir (Johnston,1995: 36). Devlet-toplum ilişkileri ise siyasi/sosyal uyum ve dış/güvenlik politikasına yönelik kamuoyu desteğiyle ilgili olup liderlerin milli gücü kontrol etme, kaynakları harekete geçirme ve kullanma yetkisini belirler (Zakaria,1998: 38,138). Devlet-toplum ilişkilerinde iç

siyasi kurumların devletin toplumdan bağımsız karar almasına izin verme derecesi (özerkliği) önemlidir (Ripsman vd. 2016: 71). Neoklasik realistlere göre devlet-toplum ilişkileri devletlerin uluslararası sistemsel yapının etkilerine 'neden, nasıl ve ne zaman' tepki vereceğini açıklar (Gözt, 2021: 4). Devlet-toplum ilişkilerinin bir tezahürü olan sivil-asker ilişkileri dış politika stratejilerini şekillendirir. İç siyasi kurumlar; resmi kurumlar, süreçler, bürokratik denetim ve kurullarla tesis edilir, dış politika yapım ve uygulama sürecine kimlerin katılacağını ve veto oyuncusu olacağını belirler, sistemsel etkilere devletlerin kurumsal tepki verme yeteneklerini etkiler (Tsebelis, 2001: 13).

Dış politika yapım ve uygulama süreci bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki etkileşimi şekillendirir. Bağımsız değişken görece güç dağılımına ve zaman boyutuna bağılı olarak değişebilir. Bağımsız değişkenle bağımlı değişken ilişkisini kuran dış politika yapım ve uygulama süreci devletin yönetim biçimine, liderin vizyonuna ve sistemsel etkilere göre değişebilir. Ara değişkenlerden stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar liderin vizyonuyla değişebilir; ancak, kendiliğinden değişim/dönüşüme uğramaz.

Tip III varyasyonunda dış ve iç faktörler arasındaki etkileşim dengelidir, iç faktörler dış faktörler kadar önemlidir. Bununla birlikte, iç faktörlerin (ara değişkenler) dış politika yapımında ağırlığı kendi aralarında değişiklik gösterebilir. Kısıtlayıcı stratejik ortamda ara değişkenlerden lider algısı ve stratejik kültür, uluslararası sistem açık ve stratejik ortam serbest olduğunda stratejik kültür, devlet-toplum ilişkileri ve iç siyasi kurumlar öne çıkar. Uluslararası sistem düşük açıklık düzeyinde ve serbest stratejik ortamda dört ara değişkenin etkili olabileceği; ancak, öncelikli olan değişkenin belirsiz olması beklenir. (Ripsman vd., 2016: 95).

Tip III varyasyonu neden-sonuç ilişkisine odaklanmakla birlikte, vakalardaki sonuçların nedenlerinin (örneğin; Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişikliğin nedenleri) açıklanmasının yanı sıra, vakalardaki nedensel faktörlerin etkilerinin (örneğin; İKBY referandumunun Türkiye'nin Kuzey Irak politikası üzerindeki etkileri) (Goertz ve Mahoney, 2012: 41-44) dış politika analizinde birbirini tamamlayacağını ileri sürer (Ripsman vd.,2016:109). Neoklasik realizm üç analiz düzeyi arasında optimal ilişki kurarak dış ve iç faktörleri dikkate alan yaklaşımla dinamik dış politika davranışlarını açıklayabilir.

Neoklasik Realist Perspektiften Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası (2002-2017)

Tek Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2002-2009)

Bu dönem lider algısıyla devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkileri dönüştürülerek Kuzey Irak Politikasına yönelik stratejik kültürün değiştirilmesine odaklanmıştır. Tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 2002-2009 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasının analizi için öncelikle dış faktörler; uluslararası sistemsel etkiler bağlamında tek kutuplu uluslararası sistem ve hegemon güç (ABD), bölgesel güç dengesi bağlamında ABD'nin Irak'ı işgali (2003) sonrası Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu devletlerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından genel olarak dış faktörler 2003-2007 yıllarında belirleyici etkisini sürdürmüş ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler (ara değişkenler) ile etkileşimi bağlamında; lider algısı stratejik kültürü değiştirmeye odaklanmıştır. Stratejik kültür lider algısıyla 2007'den itibaren dış politikada askeri güç odaklı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma dönüşmüştür. Değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasının uygulanması devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesini ve dış politikada güvenlik bürokrasisinin etkisinin azaltılmasını gerektirmiştir. AK Parti liderliği gerekli yasal düzenlemeleri yapabilmek için iç siyasi kurumlardan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil gücünü artırmayı öngörmüştür.

Kuzey Irak politikasını 2003-2007 yıllarında şekillendirmede dış faktörler (ABD'nin Irak'ta askeri gücünün varlığı ve 2004'den itibaren Türkiye, İran ve Suriye'nin güvenlik ve ekonomik alanlarda iş birliği yapmaları nedeniyle bölgesel güç dengesindeki değişiklikler) etkili olmuştur. Kuzey Irak politikasında neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış ve iç faktörlerin etkileşiminde denge 2003-2007 yıllarında dış faktörlerin, 2007 sonrası iç faktörlerin lehine olmuştur. Bu dönemde AK Parti liderliği Kuzey Irak politikasına yönelik askeri güce dayalı stratejik kültürü karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre dönüştürmeye öncelik vermiştir. Kuzey Irak politikasının şekillendirilmesindeki etkileri bakımından ara değişkenlerden lider algısı ve stratejik kültür diğer iki ara değişkene göre öne çıkmıştır. Bu bağlamda, AK Parti Hükümeti stratejik kültürde değişimi gerçekleştirmek için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerini düzenleyerek dış politikada askerin etkisini azaltmayı, iç siyasi kurumları bürokratik etkilerini azaltmaya yönelik dönüştürmeyi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasını değiştirmeyi öngörmüştür.

ABD'nin 2003 Irak Savaşının bölgede yarattığı yeni tehditler/riskler ve fırsatlar Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında değişikliğe yol açmıştır. ABD'nin Irak Savaşında Türkiye'den ikinci cephe açması için kara ve hava sahalarının kullanılmasına yönelik talebinin TBMM'nin 1 Mart 2003 Tezkere kararı nedeniyle karşılanmaması Türkiye-ABD ilişkilerinde krize yol açmıştır. Bu durum neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde hegemon güç ABD'nin Irak harekâtını icra edeceği yüksek açıklık/netlik durumunda ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta PKK ile mücadele etmek için ABD ile hareket etme ihtiyacı olduğu kısıtlayıcı stratejik ortamda Türkiye'nin Irak politikasını lider algısı ve stratejik kültürün şekillendirmesi beklenirken (Rıpsman vd.,2016: 95), stratejik ortam serbestmiş gibi stratejik kültür, iç siyasi kurumlar (TBMM) ve devlet-toplum ilişkileri (kamuoyunun % 94 oranında karşı olması) (Yeni Şafak, 2003) bağlamında ABD ile birlikte hareket etmemesi bir anomali oluşturmuş gibi görünmekle birlikte, vaka özelinde lider algısının etkisinin olmaması nedeniyle Kuzey Irak politikası diğer üç ara değişkenin etkisiyle şekillenmiştir. Bu vakada anomali gibi görünen durum neorealizme göre analiz yapılması halinde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, neoklasik realizmin açıklayıcı ve ikna edici gücü bu vakada kendisini göstermiştir.

TBMM'nin 1 Mart Tezkere kararı Türkiye'nin ABD ile kriz yaşamasına neden olurken, diğer taraftan Türkiye'nin kurumlarıyla demokrasiyi işletebildiğini göstermesi Avrupa Birliği (AB) ile ilişkileri olumlu yönde etkilemiştir. AB'nin bu algısı Türkiye'nin dış politika vizyonunda stratejik hedef (AK Parti,2006:8-9) olarak belirlediği AB'ye üyelik sürecine ağırlık vermesini kolaylaştırmıştır.⁴ AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik AB Uyum Paketlerine istinaden AK Parti Hükümeti Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin siyasetteki etkisini azaltmak için MGK'da değişiklikler yapmıştır.⁵

Irak'ı işgal eden ABD Kuzey Irak'ta Kürtleri müttefiki olarak kabul etmiş ve yerel otoriteyi Irak Kürt fiili siyasi oluşumuna devretmiştir. Bu gelişme ve 1 Mart Tezkere Kriziyle bozulan Türkiye-ABD ilişkileri nedeniyle Kuzey Iraklı Kürt liderler (Kürdistan Demokrat Partisi/KDP lideri Mesud Barzani ve Kürdistan Yurtseverler Birliği/KYB lideri Celal Talabani) Türkiye'ye 1990-2002 döneminde yaptıkları ziyaretleri bu dönemde sürdürmemiştir. Kuzey Irak'ta rekabet halindeki iki Kürt liderin 2002-2009 döneminde Türkiye'ye yönelik tutum ve söylemlerinde KYB lideri Celal Talabani'nin Irak Cumhurbaşkanı, KDP lideri Mesud Barzani'nin IKBY Başkanı ve Neçirvan Barzani'nin IKBY Başbakanı olması (Voller, 2014: 102) bağlamında farklılık olduğu dikkat çekmiştir.

KYB lideri iken PKK ile ilişkilerini belli ölçüde sürdüren Irak

4 Dışişleri Bakanlığında 2002-2004 yıllarında çalışan emekli büyükelçi ile 12 Mayıs 2023'de Ankara'da yapılan mülakatta ifade edilmiştir.

5 Değişiklikler 7. AB Uyum Paketi için 4963 sayılı 30 Temmuz 2003 tarihli, 8. AB Uyum Paketi için 5218 sayılı 14 Temmuz 2004 tarihli kanunla yapılmıştır.

Cumhurbaşkanı Celal Talabani, PKK'lılar dâhil hiçbir Kürdü Türkiye'ye teslim etmeyeceklerini (Milliyet, 2007) ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Ankara'ya resmi ziyareti sonrası 9 Mart 2008'de PKK ile mücadelede Türk kamuoyu hazırlanarak açılım yapılmasının ve Barzani ile diyalog kurulmasının gerektiğini açıklamıştır (Yeni Şafak, 2008). Talabani bu söylemiyle PKK'yı zımnen desteklediğini ortaya koymuştur. IKBY Başkanı Mesud Barzani, PKK ile mücadele etmeyeceklerini, İran ve Türkiye'nin Kürtlerin bağımsız devlet kurma fikrine alışması gerektiğini (NTV, 2007), Türkiye'nin Kerkük'e karışma hakkı olmadığını, aksi halde Iraklı Kürtlerin de Diyarbakır ve Türkiye'nin kentlerine karışma hakkının doğacağını (Yeni Şafak, 2007 a), TSK ile PKK arasındaki çatışmalarda tarafsız olacağını (Milliyet, 2007), Türkiye'nin çözüm önerisini reddetmesi halinde PKK'yı terörist örgüt olarak kabul edeceğini (Yeni Şafak, 2007 b), Türkiye'nin PKK'yla mücadelesinin Iraklı Kürtlerin bağımsızlığını önlemeye yönelik olduğunu ve Türkiye'nin sınır ötesi harekâtını savaş ilanı sayacağını açıklamıştır (Yeni Şafak, 2007 c). Barzani bu söylemleriyle Türkiye'nin PKK ile savaş bahanesiyle IKBY'ye yönelik hedefleri olduğunu vurgulamış, bu suretle Türkiye'nin IKBY'yi tehdit ettiğini ileri sürmüştür. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani de PKK konusunun silahlı mücadele ile çözülemeyeceğini açıklayarak Mesud Barzani'nin yaklaşımını destekleyen tutum sergilemiştir (Yeni Şafak, 2007 ç).

Türkiye'nin 2004⁶-2007 arası Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı operasyonlarına yönelik karşıt söylemlerde bulunan Barzani ve Talabani'nin bir süre sonra söylem ve tutumlarında kısmen değişme olmuştur. Türkiye'nin stratejik kültür değişikliğine bağlı olarak Kuzey Irak politikasının değişeceğini algılamalarıyla Talabani ve Barzani'nin PKK sorununun barışçıl çözümüne yönelik söylemlerini artırması dikkati çekmiştir.

Irak anayasası çerçevesinde 2005'den itibaren IKBY'nin federe devlet statüsüne kavuşması Kuzey Irak'ta bağımsız Kürt devletinin kurulması ihtimalini ve Irak'ın geleceğine yönelik endişeleri artırması Türkiye'nin aktif politika izlemesine yol açmıştır (Tür ve Han, 2011: 19). Türkiye Irak politikasında 2007'den itibaren komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımını öne çıkarmış ve Kuzey Irak'a yönelik olarak 1990'lardan itibaren uyguladığı askeri güce dayalı politikasını değiştirmeye başlamıştır (Mercan, 2016: 101). Kuzey Irak politikasında 2002-2009 döneminde lider algısıyla stratejik *kültürü* değiştirmek için devlet-toplum ilişkileri kapsamında sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve bürokrasinin rolünün azaltılması ihtiyacı öne çıkmıştır. Stratejik kültürün değişimine yönelik geçiş süreci Kuzey Irak politikasında da değişime yol açmıştır. AK Parti Hükümeti stratejik kültürün değişmesiyle daha önceki dönemlerde benimsenen geleneksel Orta Doğu

6 PKK 1999'da tek taraflı ilan ettiği ateşkesi 2004'de sona erdirmiştir.

sorunlarına karışmamaya yönelik tutumu terk ederek, Irak'a müdahil olmadıkça müdahil olanların yaratacağı olumsuz sonuçlardan Türkiye'nin zarar görmemesi için bölgedeki gelişmeleri ulusal çıkarlara göre şekillendirecek aktif Kuzey Irak politikasını öngörmüştür. Bağımsız Kürt devleti kurmaya yönelik hedefi nedeniyle tehdit olarak algıladığı IKBY'yi Türkiye 2007'den itibaren tehdit olarak algılamamıştır. Irak'ın toprak bütünlüğü içinde IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisi kurulması girişimlerine başlamasıyla AK Parti Hükümeti iç kamuoyuna meselenin Kürtlerle değil, mücadelenin PKK terör örgütüne karşı olduğu mesajını verirken, Barzani'ye de IKBY'nin varlığını sürdürmesi için PKK yerine Türkiye ile iyi ilişkiler kurması gerektiği mesajını vermiştir. Dolayısıyla Türkiye stratejik kültürü değiştirerek Kuzey Irak politikasındaki değişikliklerle (Kuzey Irak açılımı) IKBY'yi kontrol etmek istemiştir. Bu durum stratejik kültürün değişimiyle mümkün olmuştur.

Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesindeki analizde lider algısıyla stratejik kültürün değişmesi, değişen stratejik kültürün uygulanması için sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve iç siyasi kurumların bürokratik etkilerinin azaltılarak dönüştürülmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. İç faktörlerden stratejik kültür dış politika değişikliğine yol açarak analizin ağırlık merkezini oluşturmuştur. Dolayısıyla, dış politika değişimini açıklamak için neoklasik realizm kuramı araç olarak kullanılabilmiştir.

Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2007'den itibaren bir yandan iç faktörlerin (lider algısıyla değişen stratejik kültür) etkisiyle karşılıklı ekonomik bağımlılık yaklaşımıyla ekonomik ve diplomatik ilişkiler üzerinden istikrarın sağlanması diğer yandan da dış faktörlerin etkisiyle Türkiye'nin Irak'taki rekabet ortamında yer alması bağlamında şekillenmiştir. Türkiye'nin İran'la Irak üzerindeki rekabeti Irak'ın yeniden inşa sürecindeki yatırımlardan pay alma mücadelesine dönüşmüştür. İran, Irak'ta Şii Başbakan Maliki'nin iktidarını sürdürmesi nedeniyle siyasi alanda, Türkiye ise ekonomik alanda önemli adımlar atmıştır. Türkiye ile Irak ilişkilerinin geliştirilmesine Irak Başbakanı Nuri El-Maliki ve Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'de 7 Ağustos 2007'de imzaladıkları "Türkiye Cumhuriyeti ile Irak Cumhuriyeti Arasında Mutabakat Muhtırası" temel teşkil etmiştir (Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri, 2007). Türkiye komşularla sıfır sorun yaklaşımıyla karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisini öne çıkarırken, İran uluslararası sisteme karşı askeri gücün kullanılması yaklaşımını benimsemiştir. ABD Türkiye'nin İslam, demokrasi ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşımını İran'ın İslami teokrasi ve askeri güç kullanımı yaklaşımından daha etkili şekilde bölgesel istikrara katkı sağlama kapasitesi olduğunu algılamıştır (Kane,2011: 1-2, 13-14). ABD'nin bu algısını da dikkate alan Türkiye, İran'ın Irak'taki Şii Maliki Hükümeti üzerinde etkisini dengelemek için 2008'de Bağdat yönetimine karşı IKBY ile ilişkileri de geliştirmeyi öne çıkarmıştır.

Başbakanlık Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini "güneyindeki komşularını ihmal eden Batı yönelimi" olarak tanımlayıp bunu düzeltmeyi öngören Stratejik Derinlik vizyonunu AK Parti liderliği 2007 seçimi sonrası ikinci iktidar döneminden itibaren dış politikada uygulamaya başlamıştır. Stratejik Derinlik vizyonu Türkiye'nin tarihi, siyasi ve kültürel potansiyeli ile Orta Doğu'da bölgesel güç olarak ulusal çıkarlara yönelik politikalar izlemesini öngörmektedir (Davutoğlu, 2001: 396, 398). Davutoğlu dış politikayı, Türkiye'yi bölgesinde "merkez ülke" konumuna getirmeyi amaçlayarak güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun politikası, komşu bölgeler ve ötesiyle ilişkileri geliştirme, çok boyutlu dış politika ve ritmik diplomasiye dayalı proaktif politika (yüz yüze iletişimi, diplomatik girişimlere liderlik etmeyi ve uluslararası kuruluşlara aktif katılımı öngören) uygulamak şeklinde beş ilkeye dayandırmıştır (Davutoğlu, 2008: 79-83). Davutoğlu ekonomik entegrasyonun Türkiye'nin bölgesinde barışı inşa etme/sürdürme için zorunluluk olduğunu ileri sürmüştür (Davutoğlu, 2001: 147). Komşularla sıfır sorun yaklaşımı stratejik kültürde askeri güce dayalı yaklaşımdan karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı yaklaşıma geçişte önemli değişikliklere neden olmuştur.

Bu dönem ile 1990-2002 dönemi arasındaki temel fark, dış politika yapımında etkili olan karar vericilerin dünya görüşlerinden kaynaklanmıştır. Geleneksel karar vericiler Türkiye'yi Batılı ve laik ülke olarak görürken, AK Partili karar vericiler İslam medeniyetinin bir parçası ve güçlü Batı bağlantıları olan Müslüman ülke olarak görmüşlerdir. AK Parti 2002 seçim beyannamesinde (AK Parti, 2002: 89-92) Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilere özel önem vereceği ve 2007 seçim beyannamesinde Irak Politikasına yönelik komşu ülkeler platformunun oluşturulması, Sünnilerin siyasal sürece katılması, Irak'ın ekonomik ihtiyaçları için lojistik desteğin Türkiye'den sağlanmasına yönelik katkılarını sürdüreceği vurgulanmıştır (AK Parti, 2007). Dolayısıyla, Kuzey Irak politikasında geleneksel karar vericiler Körfez Savaşı sonrası PKK terör örgütü ile sürdürülen mücadele nedeniyle askeri gücü öne çıkaran politikaları uygularken, AK Partili karar vericiler 2007'den itibaren karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören politikaları uygulamaya yönelmiştir.

Türkiye'nin 2002-2009 dönemi önceki 1990-2002 dönemi ile karşılaştırıldığında; koalisyon hükümetleri yerine AK Partinin tek başına iktidar olması, iç siyasi kurumların karar süreçlerine katılmasıyla oluşan kurumsal algının yerine lider algısının belirleyici olması, TSK'nın Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üzerinden dış politikaya yönelik etkisinin azaltılması, Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı yaklaşımın yerine 2007'den itibaren PKK'ya karşı askeri güce ve IKBY'ye karşı karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkisine dayalı yaklaşımların

birlikte kullanılması, güvenlik odaklı rasyonel politikalar⁷ yerine ekonomik kazanç odaklı pragmatik politikalar uygulanması şeklinde değişiklikler olmuştur. Bu dönem, stratejik kültürü ve Kuzey Irak politikasını değiştirmek açısından geçiş dönemi mahiyetinde olmuştur.

Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2009-2015)

Küresel 2008 ekonomik krizi ABD hegemonyasını zayıflatmış, buna karşılık Çin ve Rusya ABD hegemonyasına karşı bir güç merkezi olarak belirmiş, Çin ve Rusya'nın yanı sıra Hindistan ve Brezilya da yükselen güç olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 15 Temmuz 2009'da The Council on Foreign Relations'da yaptığı konuşmada, "Daha fazla sayıda aktör arasında daha fazla iş birliğini teşvik ederek ve rekabeti azaltarak, dengeyi çok kutuplu bir dünyadan çok ortaklı bir dünyaya doğru çevirerek liderlik edeceğiz." (Clinton, 2009) ve ABD Başkan Yardımcısı Joseph Biden da 22 Temmuz 2009'da "Çok kutuplu bir dünya inşa etmeye çalışıyoruz." (Kampf, 2009) demiştir. Uluslararası sistemin 2009 yılı itibarıyla tek kutupludan çok kutupluya geçişi hususu Stephen Walt gibi önde gelen neorealistler ve ABD Başkan Yardımcısı ile Dışişleri Bakanının 2009'da yaptığı açıklamalarında da mevcuttur. Kutupluluğun 2009 itibarıyla süreç halinde değişimi başlamış, bizzat hegemon güç tarafından çok kutupluluk ifade edilir olmuştur.

Bu dönem karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre dayalı olarak değişen Kuzey Irak politikasının uygulanmasına odaklanmıştır. Türkiye'nin 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde öncelikle dış faktörler uluslararası sistemsel yapı bağlamında tek kutupluluktan çok kutupluluğa geçilmesi, 2011 yılı sonunda ABD'nin Iraktan çekilmesini tamamlaması, Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşmesi ve bölgesel güç dengesi bağlamında Irak'taki istikrarsız ortam, Kuzey Irak'taki gelişmeler ve Irak'a komşu ülkelerle ilişkiler dikkate alınmıştır. Tek kutuplu sistemden çok kutuplu sisteme geçiş sürecinin yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından dış faktörlerin belirleyiciliği azalmış ve stratejik ortam kısmen serbest olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; güçlenmiş lider algısı değişen stratejik kültürün uygulanabilmesi için sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesine devam edilmesini öngörmüştür. Askeri güce dayalı

7 Devletlerin ulusal çıkar konusunda rasyonel davranmaları beklenir. 'Rasyonel olmaktan kasıt', kazançları maksimize ederken, kayıpları minimize etmek anlamına gelir (Evans ve Newnham, 2007:25,35).

stratejik kültür lider algısıyla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı hale dönüştürülerek Kuzey Irak politikasını şekillendirmiştir. Devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkilerinde önceki dönemdekine ilave düzenlemeler yapılması ihtiyacı lider algısıyla ortaya çıkmıştır (T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013: 32-33). Lider algısıyla değişen stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasının uygulanması için iç siyasi kurumların özellikle güvenlik bürokrasisinin dönüştürülmesine devam edilmiştir (Yıldız, 2012: 24-26 ve Kaygusuz, 2010: 201-203). Müteakiben dış ve iç faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci üzerinden analiziyle 2009-2015 dönemi Kuzey Irak politikası açıklanmıştır.

ABD kuvvetlerinin 2011 sonuna kadar Irak'tan çekilmesinin 2008'de takvime bağlanması (SOFA, 2008) Türkiye'nin İran ve Suriye ile ilişkilerini 2004'den itibaren geliştirmesi ve ABD Başkanı Obama'nın 2009'da Türkiye'yi 'model ortak' şeklinde tanımlayarak Türkiye-ABD ilişkilerinin normalleşme sürecine girmesi (CNN Türk, 2009 a) Türkiye'nin 2009'dan itibaren değişen Kuzey Irak politikasının uygulanmasına ortam hazırlamıştır. AK Parti Hükümeti 2009-2015 döneminde değişen Kuzey Irak politikasını uygularken uluslararası sistem ile bölgesel güç dengesinin dış politika yapımında belirleyiciliğinin azalması ve stratejik ortamın kısmen serbest olması nedeniyle daha az dış kısıtlamalara maruz kalmıştır. AK Parti'nin 2007 ve 2011 genel seçimlerinde oy oranını sürekli artırmasının⁸ devlet-toplum ilişkileri bağlamında hükümete toplumsal desteğin giderek arttığını göstermesi, yasal düzenlemelerle güvenlik bürokrasisinin dış politikada etkisinin azaltılması ve karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültürün uygulanması nedeniyle 2009-2015 döneminde AK Parti Hükümeti için Kuzey Irak politikasını yapım ve uygulamada 2002-2009 dönemine göre iç siyasi kurumlardan (bürokrasi) kaynaklanan etkiler de azalmıştır.

Bu dönem, ağırlıklı olarak iç faktörlerin şekillendirdiği Türkiye'nin Kuzey Irak politikası 2007'den itibaren değiştirilen stratejik kültürün uygulanması mahiyetinde olmuştur. AK Parti iktidarı 2002-2009 döneminde yaptığı düzenlemelerle güvenlik bürokrasisi üzerinde kontrolü büyük ölçüde sağlamış ve güvenlik odaklı olan stratejik kültürü ekonomik odaklıya dönüştürmüştür. Dolayısıyla 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikasının yapım ve uygulama sürecinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış ve iç faktörler (ara değişkenler) arasındaki etkileşimde denge iç faktörler lehine olmuştur. Değişen stratejik kültür Kuzey Irak politikasında önemli rol oynamıştır.

Davutoğlu 2009'da Dışişleri Bakanı olduktan sonra, Türkiye'nin dış politikasının ana odağı Batı'dan İslam dünyasına kaymaya başlamıştır. AK Parti

8 AK Parti genel seçimlerde oy oranını 22 Temmuz 2007'da % 46,58'e ve 12 Haziran 2011'de % 49,83'e çıkarmıştır.

Hükümeti ilk iktidar döneminde önceki yönetimlerin başta Orta Doğu olmak üzere Müslüman ülkelerle ilişkileri ihmal ettiğini ileri sürmüştür. İkinci iktidar döneminde Irak politikasında AK Parti Hükümeti Yeni-Osmanlılık ile Siyasi İslamcılık'ı öne çıkarmış, karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı stratejik kültüre göre Irak politikasını uygulamaya başlamış ve 2011'den itibaren de Irak politikasını Sünni yaklaşımla yeniden şekillendirmiştir (Jenkins, 2012: 138,140).

Türkiye'nin 2009-2015 döneminde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik politikasında süreklilik olmakla birlikte, çok kutuplu sisteme geçiş sürecinde dış faktörlerin dış politikada belirleyiciliğinin azaldığı ve stratejik ortamın nispeten serbest olduğu dikkate alındığında hesaplı riski gözetken aktif tutumla Kuzey Irak politikasına yönelik seçenekler artmıştır. Bu periyotta Türkiye İran, Suriye ve Irak'a karşı komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya çalışırken, diğer yandan Bağdat yönetimi üzerinde nüfuzunu artıran İran'ı dengelemek için Bağdat yönetimini Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye zorlamaya yönelik olarak IKBY ile ikili ilişkilerini de geliştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye özellikle lider algısı ve karşılıklı ekonomik bağımlılığı öngören stratejik kültüre istinaden IKBY'ye yönelik enerji ve güvenlik iş birliği ile ekonomik faaliyetlere dayalı politika uygulamaya başlamıştır. IKBY ile enerji alanında iş birliği yapılması suretiyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve buna paralel olarak Türkiye'de Temmuz 2009'da başlatılan "Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" ile Türkiye'nin Kürt karşıtlığı içinde olmadığı gösterilerek IKBY ile iş birliğinin gelişmesine ivme kazandırılması ve Türkiye'de PKK terör örgütünün tasfiye edilmesi hedeflenmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin yeni stratejik kültüre göre şekillenen Kuzey Irak politikası kapsamında esas itibarıyla 2009'dan itibaren uygulanan Kuzey Irak Açılımı ve Türkiye'de başlatılan Demokratik Açılım Süreci nedeniyle Iraklı Kürt liderlerin 2002-2009 dönemindeki söylemlerinde olumlu değişiklikler gözlenmiş ve bu durum Türkiye'nin Kuzey Irak politikası ile Demokratik Açılım Sürecinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Irak Cumhurbaşkanı Talabani PKK'yı silah bırakıp Türkiye'de siyasi faaliyetlere katılmaya çağırması, Türkiye'nin Kürt karşıtı olmayan tutumunun Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürtlerin çıkarına olduğunu açıklamış ve Kürtlerin Açılım Sürecini desteklemesini istemiştir (Reuters, 2009). IKBY Başkanı Mesud Barzani açılım sürecinin barışçıl çözüm için uygun olacağını (CNN Türk, 2009 b), Türkiye ile IKBY'nin ekonomik ve enerji iş birliğini geliştirmesinde büyük rolü olduğunu (VOA Türkçe, 2010) ve süreci desteklediğini (Anadolu Ajansı, 2013) açıklamıştır. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Türkiye'nin Kürt meselesini barışçıl şekilde çözmesi Irak halkları arasındaki sorunların çözümü için örnek olacağını ve Türkiye'yi bölgede güçlü yapacağını açıklamıştır (NTV, 2009). Bu söylemlerden IKBY ile diğer

ayrılıkçı Kürt hareketleri (Türkiye'de PKK, Suriye'de PYD⁹ ve İran'da PJAK¹⁰) arasında ideolojik farklılık olmakla birlikte, Iraklı Kürt liderlerin Kürt devletinin çekirdeğini IKBY'nin oluşturması için ayrılıkçı Kürt hareketleri arasındaki dengeyi gözettiler, Türkiye'nin kendi Kürt meselesini barışçıl şekilde çözmesi halinde ayrılıkçı Kürt hareketleri arasında Irak-Şam İslam Devleti (DEAS)'ne karşı mücadelede askeri iş birliğinin (Güneş ve Lowe, 2015: 1,14) siyasi iş birliğine dönüşmesinin Kürt devletinin kurulmasına yönelik gelişmeleri etkileyebileceği beklentisiyle Türkiye'nin açılım sürecini destekledikleri anlaşılmaktadır.

Komşularla sıfır sorun politikası 2009'dan itibaren Irak bağlamında Bağdat merkezi hükümeti ile enerji, ticaret ve ekonomi alanlarında iş birliğinin yanı sıra IKBY ile de iş birliği yapılması (Kuzey Irak Açılımı) ve bununla senkronize biçimde Türkiye'de de Demokratik Açılım Sürecinin uygulanması şeklinde tezahür etmiştir. Komşularla sıfır sorun yaklaşımına dayalı Irak politikası Bağdat yönetiminden bağımsız şekilde IKBY ile Türkiye'nin enerji alanında iş birliği yapması ve Sünni Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması nedeniyle Bağdat yönetimi ile ilişkilerin bozulduğu 2012'ye kadar IKBY ve Bağdat yönetimi ile iki kanaldan ve dengeli şekilde uygulanmıştır. Bilahare Türkiye IKBY ile enerji, ticaret ve ekonomi alanlarında iş birliğine ağırlık vermiştir.

Bağdat yönetimi, açılım sürecinde Türkiye'den çekilen PKK'lıların tehdit oluşturduğunu ileri sürerek Irak'a girmelerini istememiştir (Al Jazeera, 2013). Irak Başbakanı Maliki Türkiye'nin 2009'dan itibaren Irak merkezi yönetiminin yanı sıra IKBY ile iş birliğini geliştirmesini otoritesine tehdit olarak algılamıştır (Üstün and Dudden, 2017: 15). Maliki Türkiye'yi mezhepçilik yaparak Irak'ın içişlerine karışmakla suçlamış, Türkiye'nin bölgede Sünni hegemonya kurmak istediğini ve giderek düşman ülke haline geldiğini ileri sürmüştür (Hürriyet, 2012). Irak ordusuna yönelik Eğitim-Donat Programını uygulayan TSK unsurlarının güvenlik riski nedeniyle Başika (Irak) üssüne ilave birlik sevk etmesini Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum ile Başbakan Haydar Ebadi egemenlik haklarının ihlali olarak değerlendiren, Türkiye'nin güçlerini çekmesini istemiş ve iki ülke ilişkilerinde 2014'de gerilim yaşanmıştır (Yeni Şafak, 2015). Dolayısıyla, Türkiye'nin Kuzey Irak Açılımı ile Demokratik Açılım Sürecine Irak merkezi yönetimi karşı tutum sergilemiştir.

Değişen Kuzey Irak politikası 2009-2015 döneminde uygulanırken uluslararası sistem basamağından ziyade birey ve devlet basamaklarının etkisi öne çıkmıştır. Bu bağlamda Türkiye-İKBY arasında enerji alanındaki iş birliği siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine de zemin hazırlamıştır. IKBY, bölgesindeki petrolü Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırabildiği

9 Partiya Yekitiya Demokrat/Demokratik Birlik Partisi'ni (PYD)

10 Partî Jiyani Azadî Kurdistan / Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)

ölçüde istikrarlı gelir elde etmeye ve buna bağlı olarak ekonomik yönden Bağdat yönetiminden bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır. Buna karşılık, Türkiye enerji ihtiyaçlarını karşılamada kaynak ve güzergâh çeşitliliğini artırmak için IKBY ile iş birliği bağlamında IKBY'nin enerji kaynaklarından yararlanmışır.

Bu kapsamda; (i) Kerkük-Ceyhan boru hattının Bağdat yönetiminin kontrolü altındaki bölümü devre dışı bırakılarak IKBY bölgesinde inşa edilecek boru hattının Türkiye sınırında Kerkük-Ceyhan boru hattına bağlanması; (ii) Boru hattı inşası tamamlanıncaya kadar IKBY'den tankerlerle Türkiye'ye ihraç edilen petrol karşılığında IKBY'nin Türkiye'den işlenmiş petrol ithal etmesi; (iii) Boru hattının tamamlanmasını müteakip IKBY bölgesindeki petrolün Bağdat yönetiminden bağımsız olarak Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaştırılması ve buradan pazarlanması öngörülmüştür (Hürriyet, 2013).

Türkiye'nin devlet dışı aktör olan IKBY ile iş birliği kapsamında Bağdat yönetiminin onayı olmadan boru hattı inşa etmesi neoklasik realizm çerçevesinde dış politikanın temel aktörleri olan devletler arasındaki ilişkinin dışına çıkılarak Irak'ın egemenlik haklarının ihlaline neden olmuştur. Dolayısıyla 2013'de petrol boru hattının inşası 2012'den itibaren Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık el-Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması nedeniyle Türkiye'nin Bağdat yönetimi ile gerilmiş olan ilişkilerinde yeni sorunlar yaratmıştır. Bu gelişme üzerine Türkiye IKBY ile ilişkilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Türkiye'nin bu stratejisi ülkenin petrol ihtiyacını karşılama ve transit petrol geçişinden gelir sağlama imkânı yaratırken, IKBY'nin siyasi bağımsızlığa giden yolda ekonomik bağımsızlığını kazanmasına ve zımnen tanınmasına da yol açmıştır. Bu da Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü öngören politikasını sürdürmede zorluklarla karşılaşması ihtimalini artırmıştır.

AK Parti Hükümeti bir yandan IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer yandan terörü sona erdirmek için lider algısıyla 2009'da Türkiye'de Demokratik Açılım Sürecini başlatmıştır. Bilahare Çözüm Süreci olarak adı değiştirilen süreçte görüşmeler tıkandığı ve PKK taviz alamadığında Türkiye'yi zorlamak için çatışmaları yeniden başlatmış, görüşmeler bu çatışmalarla kesintiye uğramış, PKK'nın 2009, 2010 ve 2013'de tek taraflı ateşkes ilanı ile görüşmeler tekrar başlatılmıştır. AK Parti Hükümeti ile PKK arasındaki görüşmeler arttıkça AK Parti Hükümetinin Halkların Demokratik Partisi (HDP) ile ilişkileri de gelişme göstermiş, PKK ile çatışma arttıkça AK Parti Hükümetinin HDP ile ilişkileri de azalmış; ancak, milliyetçi duygular harekete geçirildiğinde seçimlerde AK Partinin oy oranında artış olacağı beklentisi oluşmuştur.

Türkiye'de Kürtlerin kültürel haklarının tanınmasına yönelik reformların uygulanmasının yanı sıra PKK'nın silahsızlandırılarak tasfiye edilmesini hedefleyen Demokratik Açılım Süreci Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, terör

örgütünün bazı kışkırtıcı açıklamalarına rağmen devam etmiştir. Bununla birlikte, 2009-2011 Oslo Süreci ve 2013-2015 Çözüm Süreci TBMM iradesini dışlayan pazarlığa dönüşmüş ve PKK'nın silahları bırakmasına imkân veren düzenleme de yapılamamıştır. Demokratik Açılım Süreci AK Parti Hükümetinin IKBY ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik beklentilerini karşılarken, PKK'nın tasfiye edilmesi hedefini gerçekleştirememiştir. Bu durum PKK'ya karşı askeri gücün kullanılmasına dayalı politikaları tekrar öne çıkarmıştır. Türkiye'nin enerji ihtiyacı açısından kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin IKBY'den sağlanması ve IKBY'nin ekonomik bağımsızlığını kazanmasına yönelik olarak Türkiye üzerinden petrol ihracatını sürdürmesi için Kuzey Irak'ta petrol boru hattına saldırı düzenleyen PKK'ya karşı IKBY ile güvenlik alanında iş birliği yapılması ihtiyacı öne çıkmış ve bu da IKBY'nin PKK ile birlikte hareket etmesini önlemiştir.

Suriye iç savaşı da 2011'den itibaren PKK ile mücadeleyi farklı boyuta taşımıştır. PKK ile Kuzey Irak'ta mücadele sürdürülürken, diğer yandan buna PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan PYD/YPG ile mücadele de eklenmiş, PKK ile mücadele alanı Kuzey Irak'a ilaveten Suriye'nin kuzeyini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Dolayısıyla, Suriye iç savaşı Türkiye'nin Kuzey Irak politikası kapsamında PKK'nın tasfiye edilmesine yönelik Demokratik Açılım Sürecine olumsuz etki yapmıştır. Türkiye Kuzey Irak politikasında IKBY ile iş birliği yaparken, PKK'ya karşı mücadelesini Suriye'deki PYD/YPG ile ilişkilendirmek ve 2015'den sonra da askeri gücünü Kuzey Irak ve Suriye'de kullanmak zorunda kalmıştır.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2009-2015 döneminde Kuzey Irak politikası analizinde dış ve iç faktörlerin etkileşiminde denge iç faktörler lehine olmuştur. Ara değişkenler Kuzey Irak politikasına etkileri açısından karşılaştırıldığında lider algısıyla değişen stratejik kültür öne çıkmıştır. Değişen stratejik kültüre dayalı Kuzey Irak politikasının uygulanması için 2002-2009 döneminde lider algısıyla başlatılan sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi ve iç siyasi kurumların bürokratik etkilerinin azaltılmasına yönelik dönüştürülmesi 2009-2015 döneminde de devam etmiştir.

Çok Kutuplu Sistemde Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişim (2015-2017)

Türkiye'nin 2015-2017 dönemi Kuzey Irak politikasının analizinde neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde dış faktörler olarak bölgesel güç dengesi bağlamında 2014'de DEAŞ'ın Irak topraklarında genişlemesinin Irak'taki istikrarsızlığı artırması ve Bağdat yönetimi ile IKBY arasındaki gelişmeler dikkate alınmıştır. Çok kutuplu sistemin sürdüğü bu dönemde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası açısından dış faktörlerin belirsizliği artmış ve stratejik ortam kısıtlayıcı olmuştur. Bilahare, dış faktörlerin dış politika yapım ve uygulama süreci

üzerinden iç faktörler ile etkileşiminin ortaya konulması bağlamında; güçlenmiş lider algısı 2017 IKBY referandumundan sonra Kuzey Irak politikasında askeri güce dayalı eski stratejik kültüre dönüş yapılmasını öngörmüştür. Kuzey Irak politikasını etkileme açısından ara değişkenler karşılaştırıldığında, neoklasik realizm kuramı çerçevesinde hızlı gelişen durumlarda mümkün görüldüğü gibi lider algısı ara değişkeni öne çıkmıştır.

IKBY'nin Türkiye ile iş birliği sonucu ekonomik bağımsızlığını artırması ve Suriye'de sözde "Rojava Özerk Yönetiminin" PYD/YPG tarafından 2014'de ilan edilmesi dikkate alındığında kurulması tasavvur edilen Kürt devletinin çekirdeğini oluşturmada Kürt grupları arasındaki rekabette öne çıkarak öncülük etmek için kısa-orta vadede IKBY'nin bağımsızlık referandumunu yapma olasılığı belirlemiştir. Musul'a yönelik DEAŞ saldırısı karşısında Irak ordusunun kontrolü kaybetmesi üzerine IKBY Peşmerge güçleri kontrolleri altındaki bölgeyi yüzde 40 oranında genişletmiş (Coles and Kalin, 2016) ve bu durum IKBY'nin kendi toprakları dışındaki bölgeleri de kontrolü ve yönetimi altına alma isteğini artırmıştır. IKBY'nin izinsiz petrol ihraç etmesi nedeniyle federal bütçe payını Bağdat'ın Ocak 2014'ten itibaren vermemesinin IKBY'de yarattığı mali sorunlar ve DEAŞ ile mücadele kapsamında Irak'taki gelişmeler IKBY referandumunun gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, IKBY Başkanı Mesud Barzani IKBY halkının bu fırsatı değerlendirerek kendi geleceğini belirlemesi gerektiğini açıklamıştır (Amanpour,2014).

Barzani Irak'ın fiilen bölündüğünü ileri sürerek 1 Temmuz 2014'de referandum çağrısı yapmak istemiş; ancak, DEAŞ ile mücadele nedeniyle çağrısı Ekim 2016'ya, bilahare Musul'un DEAŞ'tan kurtarılması sonrasında ertelemiştir (Barzani,2016) ve 7 Haziran 2017'de referandumun 25 Eylül 2017'de yapılacağını açıklamıştır. Buna karşılık, Irak Hükümeti referandumun anayasaya aykırı olduğunu ilan etmiş ve Irak Yüksek Mahkemesi referandumun askıya alınmasına karar vermiştir (Al Jazeera, 2017). Petrol ihtiyacının önemli bir kısmını IKBY'den karşılayan İsrail referandumu desteklerken (Heller, 2017), BM, ABD, İngiltere, Almanya ve Fransa DEAŞ ile mücadeleye zarar vereceği için referanduma karşı çıkmış, Türkiye ve İran referandum yapılırsa bedelinin ödettirileceğini vurgulamış (Independent, 2017); ancak, Barzani geri adım atmamıştır.

IKBY'nin referandumuna 25 Eylül 2017'de yüzde 72 oranında katılan seçmenlerin yüzde 93'ü evet, yüzde 7'si hayır oyu vermiştir (Park, 2019: 46). Referandum sonrası IKBY misilleme eylemleriyle karşı karşıya kalmıştır (Esposti, 2021: 2327). Türkiye ve İran sınırlarını ve hava sahalarını kapatmış ve ortak askeri tatbikat düzenlemiştir. Irak birlikleri 15 Ekim 2017'de Kerkük'te Kürtlerin DEAŞ'tan aldığı tartışmalı bölgelerin çoğunu kontrol altına almıştır (Park vd.,2017: 208). IKBY'nin referandumuna karşılık Türkiye Irak'ın toprak bütünlüğünün muhafazası için Bağdat yönetimi ile iş birliği içinde hareket

etmiştir. Güç kullanma tehdidi üzerine IKBY referandum sonuçlarını dondurmıştır (Euronews, 2017).

IKBY'yi kontrol altına almak için 2009-2015 döneminde yeni stratejik kültüre göre Kuzey Irak politikasında değişiklik yapan Türkiye IKBY referandumunun tehlikeli sonuçlarını önlemek için güvenlik konusunu öne çıkarmış ve 2002-2007 dönemindeki gibi askeri güç odaklı stratejik kültüre lider algısıyla dönüş yapmıştır. Buna karşılık, Türkiye Bağdat yönetimi ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı sürdürdüğü politikaya ağırlık vermiştir. Bu dönemde Kuzey Irak politikasına etkisi bakımından lider algısı öne çıkmış ve Kuzey Irak politikasının belirli bir süre askeri güce dayalı stratejik kültüre göre değişmesinde önemli rol oynamıştır.

Sonuç

Tek kutuplu uluslararası sistemin sürdüğü 1990-2002 döneminde seçimle gelen liderler farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da genel olarak askeri güce dayalı egemen stratejik kültürle ve kurumsal yapılar (bürokrasi) ile sorunları olmayıp kurumları dönüştürmek gibi hedefleri olmamış ve genel olarak Batı yanlısı statükocu Kuzey Irak politikası izlemiştir. Buna karşılık, 2002-2017 döneminde küresel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle AK Parti liderliği 2007'den itibaren askeri güç yerine karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı olacak şekilde stratejik kültürde değişiklik yapmış, yeni stratejik kültürün uygulanması için sivil-asker ilişkilerini düzenlemiş ve bazı iç siyasi kurumların dönüştürülmesini başlatmıştır. Türkiye 2002-2017 döneminde değişen Kuzey Irak politikasını Batıdan kopmadan pragmatik yaklaşımla aktif şekilde uygulamıştır.

Neoklasik realist perspektiften bakıldığında stratejik ortama bağlı olarak Türkiye 2002-2017 döneminde, Kuzey Irak'ta IKBY'yi tehdit olarak algıladığı 2007'e kadar askeri güce, tehdit olarak algılamadığı 2007-2017 arasında IKBY'yi kontrol altına almak için karşılıklı ekonomik bağımlılığa ve 2017'den sonra tekrar tehdit olarak algıladığı süreçte askeri güce dayalı eski stratejik kültüre istinat eden iki farklı yaklaşıma dayalı politika uygulamıştır. Türkiye, başlangıçta Irak Kürt fiili siyasi oluşumunu PKK terör örgütü ile mücadelede iş birliği yapmak, bunda başarılı olamayınca bu oluşuma karşı askeri güce dayalı politika izlemek, 2008'den itibaren IKBY ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ilişkileri geliştirmek, 2009-2012 döneminde Bağdat ve Erbil ile karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı dengeli politika izlemek, 2012 sonrası Irak'la ilişkilerin gerilmesi nedeniyle IKBY ile ilişkilere ağırlık vermek ve IKBY 2017'de bağımsızlık referandumunu yaptığında askeri güce dayalı stratejik kültüre dönüş yaparak buna uygun politika izlemek şeklinde dış politika davranışı sergilemiştir. Türkiye'nin 2002-2017 arasında dinamik ve pragmatik Kuzey Irak politikası esas itibarıyla IKBY'nin

bağımsızlığını ilan etmesini önlemeyi hedeflemiştir. Yeni stratejik kültüre göre 2007-2017 döneminde Türkiye'nin Kuzey Irak politikası Kuzey Irak'ta istikrarı artırması ve IKBY'nin belirli ölçüde kontrolünü sağlamasına rağmen, IKBY'nin bağımsızlık referandumu Türkiye'nin Kuzey Irak politikasını gözden geçirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Neoklasik realizm tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin Kuzey Irak politikasında dış ve iç faktörler arasında denge 2002-2009 döneminde 2003-2007 arasında dış faktörlerin, 2007 sonrası iç faktörlerin, 2009-2015 döneminde iç faktörlerin ve 2015-2017 döneminde dış faktörlerin lehine olmuştur. Kuzey Irak politikasına ara değişkenlerin etkisi bakımından 2002-2009 döneminde lider algısı ve stratejik kültür, 2009-2015 döneminde stratejik kültür ve 2015-2017 döneminde lider algısı öne çıkmıştır. Neoklasik realizmin tip III varyasyonu çerçevesinde Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasında başat ara değişken olan lider algısı stratejik kültürü ve dolayısıyla 2008-2017 dönemi politikasını değiştirmekle birlikte, değişen politikanın uygulanması için devlet-toplum ilişkileri bağlamında sivil-asker ilişkileri ve iç siyasi kurumları da dönüştürmüştür.

Uluslararası sistem basamağından bakılarak sistemsel ve bölgesel etkilerin karar vericiler tarafından zamanında doğru algılanması, dış faktörlerin ara değişkenlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan ilişkilerin algılama-karar verme ve politika uygulama süreçleri üzerinden analiz edilmesi suretiyle neoklasik realizm tip III varyasyonu Türkiye'nin 2002-2017 dönemi Kuzey Irak politikasını açıklamada ikna edici olmuştur. Ara değişkenlerin analizde kullanılması vakaları açıklamada önemli işlev görmüştür.

Kaynakça

- Amanpour, Christian (2014). "İraçli Kürdistan lideri 'zaman burasıdır' için kendini tanımlar", <http://amanpour.blogs.cnn.com/2014/06/23/exclusiveiraqi-kurdishleader-says-the-time-is-here-for-self-determination/> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Anadolu Ajansı (2013). "Barzani'nin gelişimi çözüm süreci açısından anlamlı", <https://www.aa.com.tr/tr/politika/barzaninin-gelisi-cozum-sureci-acisindan-anlamli/204159> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- AK Parti 2002 *Genel Seçimleri Seçim* Beyannamesi (2015). (Ankara: AK Parti Tanıtım Medya Başkanlığı).
- AK Parti 2. Olağan Büyük Kongresi, *Genel Başkan R. Tayyip Erdoğan'ın Konuşması*, (2006).

- AK Parti 2007 *Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi* (2015). (Ankara: AK Parti Medya ve Tanıtım Başkanlığı).
- Al Jazeera (2013). "Irak'tan BM'ye PKK şikâyeti", <https://www.aljazeera.com.tr/haber/iraktan-bmye-pkk-sikayeti> (Erişim Tarihi: 17.07.2023).
- Al Jazeera (2017). "Iraq top court rules to suspend Kurdish referendum", <http://www.aljazeera.com/news/2017/09/iraq-top-court-rules-suspend-kurdish-referendum170918102729593.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2023).
- Baykan, Mahmut Bali (1996). "Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991–95", *Middle Eastern Studies*, 32 (4): 343-366.
- Barzani, Mesud (2016). "Barzani:Kurdistan will hold referendum before October", *Kurdistan 24*, <https://www.kurdistan24.net/en/story/4109-Barzani-Kurdistan-will-hold-referendum-before-October> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Clinton, Hillary Rodham (2009). Foreign Policy Address at the Council on Foreign Relations <https://20092017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2009a/july/126071.htm> (Erişim Tarihi: 21.11.2023)
- CNN Türk (2009 a) "Obama'nın Türkiye Ziyareti Basın Açıklaması", <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/04/06/obama.turkey/> (Erişim Tarihi: 12.02.2023).
- CNN Türk (2009 b). "Barzani:Türkiye'nin açılımı PKK'yı pes ettirir", <https://www.cnnturk.com/dunya/barzani-turkiyenin-acilimi-pkkyi-pes-ettirir> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Coles, Isabel and Kalin, Stephan (2016). "In fight against Islamic State, Kurds expand their territory", <https://www.reuters.com/investigates/special-report/mideast-crisis-kurds-land/> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Davutoğlu, Ahmet (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* (İstanbul: Küre Yayınları).
- Davutoğlu, Ahmet (2008). "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, 10, 1 (January-March): 79-82.
- Davutoğlu, Ahmet (2010). "Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background and Practical Implementation", *Political Reflection*, 1(2):35-50.
- Esposti, Nicola Degli (2021). "The 2017 independence referendum and the political economy of Kurdish nationalism in Iraq", *Third World Quarterly*, 42 (10): 2317-2333.
- Euronews (2017). "IKBY'nin Referandum Sonuçları", <https://tr.euronews.com/2017/10/25/erbil-referandum-sonuclarini-askiya-almaya-hazir> (Erişim Tarihi: 14.09.2022).
- Evans, Graham and Jeffrey Newnham (2007). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Çev. H. Ahsen Utku (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın).

- Freyberg-Inan, Annette, Ewan Harrison, and Patrick James (2009). *Rethinking Realism in International Relations* (Baltimore: Johns Hopkins University Press).
- Goertz, Gary and Mahoney, James (2012). "Causes of Effects versus Effects of Causes", in *A Tale of Two Cultures Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences* (NJ: Princeton University Press).
- Gtz, Elias (2021). "Neoclassical Realist Theories, Intervening Variables, and Paradigmatic Boundaries", *Foreign Policy Analysis*: 1-13.
- Gunes, Cengiz and Robert Lowe (2015). "The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East", *The Royal Institute of International Affairs*:1,14. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150723SyriaKurdsGunesLowe.pdf (Erişim Tarihi: 24.03.2023).
- Heller, Jeffrey (2017). "Israel endorses independent Kurdish state", <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-kurds-israel/israel-endorses-independentkurdish-state-idUSKCN1BO0QZ> (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Hürriyet (2012). "Türkiye dřman lke gibi davranıyor", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-dusman-ulke-gibi-davraniyor-20390556> (Erişim Tarihi:23.03.2023).
- Hürriyet (2013). Kuzey Irak'a petrol kapısı", <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kuzey-irak-a-petrol-kapisi-22906288> (Erişim Tarihi: 23.03.2023).
- Independent (2017). "Iraqi Kurdish referendum: Why international powers fear independence vote could derail fight against Isis", <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraqi-kurdish-independence-referendumpreview-isis-krq-vote-a7955936.html>, (Erişim Tarihi: 18.08.2023).
- Jenkins, Gareth (2012). "Islamism in Turkey", Shahram Akbarzadeh (edt) *Routledge Handbook of Political Islam*, (NY: Routledge): 129-141.
- Jepperson, Ronald L. Alexander Wendt, and Peter J. Katzenstein (1996). "Norms, Identity, and Culture in National Security," Peter J. Katzenstein (edt) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (NY: Columbia University Press): 33-75.
- Johnston, Alastair Iain (1995). *Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History* (Princeton: Princeton University Press).
- Kampf, David (2009). The Emergence of a Multipolar World, Rising Powers, <https://foreignpolicyblogs.com/2009/10/20/the-emergence-of-a-multipolar-world> (Erişim: 21.11.2023).
- Kane, Sean (2011). "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq", *US Institute of Peace*: 1-16.
- Kaygusuz, zlem (2010). "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Dnřmne Bir Bakış: Küresel Eđilimler, AB Süreci ve Krt Sorunu'nun Etkileri", *Mlkiye*, XXXIV, 268:187-210.

- Lobell, Steven E. (2009). "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model" S. E. Lobell, N.M. Ripsman, J. W. Taliaferro (Eds.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge Univ. Press): 42-74.
- Meibauer, Gustav et. al. (2021) *Forum: Rethinking Neoclassical Realism At Theory's End, International Studies Review*, (23):268-295.
- Mercan, Sezgin (2016). "Perceptions of Security In Turkish Foreign Policy Toward The Middle East In The 21st Century", Sertif Demir (edt) *Turkey's Foreign Policy and Security Perspectives In The 21st Century Prospects and Challenges*, (Boca Raton, Florida: Brown Walker Press): 97-119.
- Milliyet (2007). "Talabani: Kedi bile vermeyiz", <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/talabani-kedi-bile-vermeyiz-219128> (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- NTV (2007). "Barzani: Bağımsız Kürdistan fikrine alışın", <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/barzani-bagimsiz-kurdistan-fikrine-alisin-6023791> (Erişim Tarihi: 28.07.2023).
- NTV (2009). "Barzani'den Kürt açılımına destek", <https://www.ntv.com.tr/dunya/barzaniden-kurt-acilimina-destek0Dk2YsLma0WKRMHxDkjMgw> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Oğuzlu, Tarkan (2008). "Turkey's Northern Iraq Policy: Competing Perspectives", *Insight Turkey*, 10 (3): 5-22.
- Özcan, Mesut (2010). "Turkish Foreign Policy Towards Iraq in 2009", *Perceptions XV*, 3(4): 113-132;
- Park, Bill, Joost Jongerden, and Francis Owtram (2017). "Field Notes: On the Independence Referendum in the Kurdistan Region of Iraq and Disputed Territories in 2017", *Kurdish Studies*, 5 (2): 199-214.
- Park, Bill (2019). "Explaining Turkey's Reaction to the September 2017 Independence Referendum in the KRG: Final Divorce or Relationship Reset?", *Ethnopolitics*, 18 (1): 46-60.
- Reuters (2009). "Iraq President Says PKK Must Accept Peace", https://www.rferl.org/a/Iraq_President_Says_PKK_Must_Accept_Peace/1808298.html (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Ripsman, Norrin M. Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell (2009). "Conclusion: The state of Neoclassical Realism", S. E. Lobell, N. M. Ripsman, and J. W. Taliaferro (eds) *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press): 280-299.
- Ripsman, Norrin M. (2011). *Neoclassical Realism*, <https://oxfordre.com/international-studies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-36?print=pdf> (Erişim Tarihi: 19.09.2021).

- Ripsman, Norrin M. Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics* (New York: Oxford University Press).
- Rose, Gideon (1998). "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, 51 (1): 144-172.
- Snyder, Jack L. (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options*, R-2154-AF, (Santa Monica, California: RAND Corporation).
- SOFA Anlaşması, (2008). https://www.mfa.gov.tr/no_207--27-kasim-2008_-sofa-anlasmasi-hk.tr.mfa (Erişim: 8.02.2023).
- Sterling-Folker, Jennifer (2009). "Forward Is as Forward Does: Assessing Neoclassical Realism from a Traditions Perspective", A. Freyberg-Inan, E. Harrison, P. James (eds.) *Rethinking Realism in International Relations* (Baltimore: Johns Hopkins University Press): 191-218.
- Şenbaş, Demet (2018). *Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası: İç ve Dış Politika Etkileşimi* (London: Transnational Press).
- Taliaferro, J.W. S.E. Lobell, N.M. Ripsman (2009). "Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy" S. E. Lobell, N.M.Ripsman, J. W. Taliaferro (eds.), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press): 1-41.
- T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (2013). *Sessiz Devrim: Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri, (2002-2012)* (Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları 4).
- Tsebelis, George (2001). *Veto Players: How Political Institutions Work* (NJ: Princeton University Press).
- Tür, Özlem ve Ahmet K. Han (2011). "A Framework for Understanding the Changing Turkish Foreign Policy of the 2000s", Özden Zeynep Oktav (edt) *Turkey in the 21st Century Quest for a New Foreign Policy* (London: Routledge): 7-29.
- Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 6.12.2022).
- Voice of America Türkçe (2010). "Barzani: PKK'ya Karşı Askeri Operasyona Destek Vermeyiz", <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-01-27-voa24-88192457/880149.html> (Erişim Tarihi: 18.07.2023).
- Voller, Yaniv (2014) *The Kurdish Liberation Movement in Iraq From insurgency to statehood* (NY: Routledge).
- Yeni Şafak (2003) "Vekillere 'hayır' baskısı", <https://www.yenisafak.com/arsiv/2003/subat/26/p9.html> (Erişim: 21.04.2023).
- Yeni Şafak (2007 a). "Barzani'den Türkiye'ye ağır tehdit", <https://www.yenisafak.com/dunya/barzaniden-turkiyeye-agir-tehdit-39314> (Erişim Tarihi: 8.04.2023).

- Yeni Şafak (2007 b). “PKK’yı Kandil’den Peşmerge çıkaramaz.”, <https://www.yenisafak.com/dunya/pkkyi-kandilden-pesmerge-cikaramaz-77329> (Erişim Tarihi: 19.06.2023).
- Yeni Şafak (2007 c). “Sınır ötesine geçişi savaş ilanı sayarız.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/sinir-otesine-gecisi-savas-ilani-sayariz-78069> (Erişim Tarihi: 20.06.2023).
- Yeni Şafak (2007 ç). “İşte Barzani'nin PKK sorununa çözüm formülü”, <https://www.yenisafak.com/dunya/iste-barzaninin-pkk-sorununa-cozum-formulu-75035> (Erişim Tarihi: 20.06.2023).
- Yeni Şafak (2008). “Barzani de Ankara ile iyi diyalog istiyor.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/barzani-de-ankara-ile-iyi-diyalog-istiyor-104567> (Erişim Tarihi: 20.06. 2023).
- Yeni Şafak (2015). “Tel Afer’e Dönüş”, <https://www.yenisafak.com/gundem/tel-afere-donus-2353864> (Erişim Tarihi: 1.05.2023).
- Yeni Şafak (2016). “Ben tarih dersi veriyorum.”, <https://www.yenisafak.com/gundem/ben-tarih-dersi-veriyorum-2552021> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2023).
- Yıldız, Uğur Burç (2012). “Civil-Military Relations During The Period of The Justice and Development Party In Turkey”, *Ege Strategic Research Journal*, 3 (2): 21-38.
- Zakaria, Fareed (1998). *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (NJ: Princeton University Press).

AUTHOR GUIDELINES

The journal of The Turkish Yearbook of International Relations, which is published by the Department of International Relations Faculty of Political Science Ankara University since 1960, is a refereed academic journal that publishes articles and book reviews in Turkish and English in the fields of Turkish Political Life, Turkish Foreign Policy and International Relations. All manuscripts sent to The Turkish Yearbook of International Relations are subject to the double blind peer review process.

Articles submitted to the Turkish Yearbook of International Relations should be original contributions and should not be under consideration for any other publication at the same time.

Manuscripts submitted to The Turkish Yearbook of International Relations will be sent to two referees after the initial evaluation by the Editorial Board. The Editorial Board will decide to accept, revise, reject, or send the manuscript to a third referee in line with the referee reports. The author will be notified of the decision as soon as possible.

- 1) Authors should submit the manuscripts in MS format (.docx) format via DergiPark. (<https://dergipark.org.tr/en/pub/tyir>)
- 2) Authors should state their titles, institutions, communication addresses, telephone numbers, e-mail addresses, and ORCID numbers in a separate file.
- 3) Submitted manuscripts should be between 6000-8000 words, including footnotes and bibliography. Book reviews should be between 1000-1500 words.
- 4) Each article should contain Turkish and English abstracts (approximately 100 words) and 3 to 5 keywords (in both Turkish and English).
- 5) Manuscripts should be written in Times New Roman with 1,5 line spacing and a font size of 12.
- 6) Quotations should be placed within double quotation marks. Quotations longer than four lines should be indented at left margin without quotation marks and single-spaced.
- 7) Citations within the text should be written in parentheses (APA) and references should also be arranged by using this citation system. Footnotes can be used for explanations that cannot be included in the main text. Footnotes should be written in Times New Roman, 10 font size.

Examples below are given to show how different sources should be written.

I. Citations in the Text

- a) Books/Articles with a singular author:
(Fuller, 2008: 25-27).
- b) Multiple books/articles of an author in the same year:
(Prashad, 2017a: 47) ; (Prashad, 2017b: 68).

- c) Books/Articles with two authors:
(Delanty and O'Mahony, 2002: 13).
- d) Books/Articles with more than two authors:
(Eralp et.al., 2011: 44).
- e) Institutional publications:
(OECD, 2010: 112).
- f) Internet sources:
(Roy, 2021).

Note:

If an article published in preprint version with DOI, the DOI and access date must be given.

II. Citation in the References

- a) Books/Articles with a singular author:
Fuller, Graham E. (2008). *The New Turkish Republic*, (Washington D.C.: United States Institute of Peace Press).
- b) Multiple books/articles of an author in the same year:
Prashad, Vijay (2017a). *Red Star Over the Third World*, (Delhi: Left Word Books).
Prashad, Vijay (2017b). *The Darker Nations: A People's History of the Third World*, (New York: The New Press).
- c) Books/Articles with two authors:
Delanty, Gerard and O'Mahony, Patrick (2002). *Nationalism and Social Theory*, (London: Sage).
Shapiro, Ian and Wendt, Alexander (1992). "The Difference that Realism Makes: Social Science and the Politics of Consent", *Politics Society*, 20 (2): 197-223.
- d) Books/Articles with more than two authors:
Eralp, Atilla, İhsan D. Dağı, E. Fuat Keyman, Necati Polat, Oktay F. Tanrısever, Faruk Yalvaç and A. Nuri Yurdusev (2011). *Devlet, Sistem ve Kimlik* (İstanbul: İletişim).
- e) Institutional publications:
OECD (2010). *World Development Report, 2009* (Paris).
- f) Internet sources:
Roy, Arundhati (2021). "We Are Witnessing a Crime Against Humanity", <https://www.theguardian.com/news/2021/apr/28/crime-against-humanity-arundhati-roy-india-covid-catastrophe> (10.01.2022).

ISSN 0544-1943

Ankara University Press
www.ankara.edu.tr